

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

~~~~~ 40. szám. ~~~~~

SELMECZBÁNYA

SZ. KIR. VÁROS TÁRSADALMA, IPARA
ÉS KERESKEDELME A XVI. SZÁZAD
MÁSODIK FELÉBEN.

IRTA

IFJ. SOBÓ JENŐ.

BUDAPEST,

FRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJA, NAP-UTCA 13.

1910.

TARTALOM.

Bevezetés	Oldal 1—3

Társadalom és közbiztonság.

A lakosság három osztálya. A bányapolgárság. A bányapolgár fogalma. A Brenner-szövetkezet létrejötte. A régi bányapolgárság kidőltének okai. Az új bányapolgárság keletkezése. Rubigalli család Schlacher, Rüssel, Öder, Saly, Schall, Siceli, Reutter, Kielmann és Gienger családok. Munkáscnp. Hodrus közjogi helyzete Selmeczczel szemben.

Közbiztonság. Közállapotok befolyása az anyagi életre. Bécs és Felső-Magyarország. Az óvár építése. Az óvári kapitányok névsora. Újvár és erősített kapuk. Török merényletek jellege. Drégely védelménél 1552-ben szerepelnek először a selmecziek a török ellen. Helyőrség nagysága. A zsoldoshad fizetése. Az 1562. szécsényi esata. Az 1564.-iki megpróbáltatások. A harci szellem terjedése. Az 1566.-iki napok. A lövészegeyesület alakulásának problémája. A hetvenes évek eseményei. A nyolcvanas évek. Helyőrség a század vége felé. A török hatalom visszaszorítása és újbóli előtörése a kilencvenes esztendőkb. Az 1600.-iki vallon pusztítások. A hadakozás költségeinek előteremtése. Rakoncátlankodó földesurak. A Balassák. Drabantcsíny 1565-ben. Dóczy alattvalóinak izetlenkedései. A századvégi idők hírneves rablói. Vámhivatalok akadékoskodása. Körmöczi ólomvám. Besztercebányai harmincad. Vámmentességi kiváltságok megszegése. A Dóczyak üzelmei. A zsarnóczai hídvár. Az északi és nyugati határszéli várnok.

4—29

Élelmező ipar.

A helybeli földművelés és állattenyésztés elégtelensége. Gabonavásárlás, beszerzési források. Dobó István, mint gabonaszállító. A többi földesurak szállításai, lelkiismeretlenségük. A kismértékben való adás-vétel formái s az előforduló piaci visszaélések. Malomipar. Városi malmok. Magánosok malmai. Dóczy malmi Zsarnóczán és az Erlengrundban, mint a helybeli ipar versenytársai. Hodrusi és vihyei városi malmok. Sütemények piacra hozatala. A pékek tiltott üzelmei. A sütőmesterek száma. Kenyérárak. Áruba bocsátás helye és ideje.

Mészárosok. Iparuk jelentősége. Ruházati cikkek, fűvők, tömlők. Marhakereskedés. Külső piacok. Helybeli marhakereskedés. Piaci szabályok. Állategészségügy. A beszerzés módja. Marhaárak. A vágás. Kötelező céhjelentések a hetenkiint levágot marhák felől. Szabálytalanságok a mészáros

céhben. A szitnyai várnagy és a vihnyei parasztok csalfasága. A mészárosoknak a borjúhússal folytatott üzelmek. Mészárszékek. Húsarak. Lóhús élvezete. Állathörök értékesítése. A cipészekkel támadt konfliktus. A faggyúval való üzérkedés a városi mérleg feladata. Erős behozatal. Külső piacok. A faggyúkereskedésből a városra háruló haszon. A faggyúárak. Faggyúolvasztás. A faggyú kivitel az 1577.-iki kancelláriai rendelet betiltja. Faggyúáraktárak. A mészároscéli belső élete. A céhmesterek névsora. Az ismertebb céhtagok névsora. A mészárosok társadalmi helyzete. Verdien Márton, a legkiválóbb selmeczi iparosok egyike. Sajátszerű pályafutása és végzete

30—45

Ruházati ipar.

Takácsok. Fehérnemű cikkek. Végrendelkező felsorolások. Fehérneműek nagy ritkasága. Posztógyártás nem divatos Selmeczen Behozatal Morvország felől. Divatárú üzletek. Visszaélések. Posztások száma és neveik. Szabóipar. Céhszabályzat. Főcélja az idegenek betolakodásának gátat vetni. Céhmesterek névsora. Köznapi epizódok. A mesterek névsora. Szabóink a város legmódosabb iparosai. Ruhadarabok sokfélesége és tartósága. Ruhaneműk nyomai a végrendeletekben. A bőr beszerzése, mint a legnagyobb ellenségeskedések forrása. A XVI. sz.-ban a cipészek még maguk eszerzik a bőrt. A eszerzővargák érvényre jutása. Eszerzőműhelyek. Céhlevelük jelentősége. A cipészek a XVII. sz. elején elveszik a bőrpiacon felelti hatalmat. A eszerzővarga-céhlevelében foglalt cipész-jogok illuzorikus volta. A eszerzővargák állapota 1609. előtt. Irhatimárok. Övesek és zaeszkőkészítők. Szijgyártók. Cipészek. Céhlevelük. Céhmester választása és hatásköre. Ifjúmester. Inasévek. Legényállapot. Mesterré avatás. Remekelés. Védekezés az idegenek versenye ellen. Dolgozó személyzet és a kikészítendő anyag korlátozása. A céhvelél hiánya és veszedelmes következményei. A cipészek mostoha sorsa. Készítményeik drágulása; ennek okai. Hatósági árszabás. A cipészcélh zílalt zílalt pénzügyei. Sérelmek a bati vásárokon. Erkölcsei csapások. A cipészek számának apadása. Társadalmi állapotuk. Céhmesterek. Szücsök. Az 1580.-iki céhvelél és előzményei. A céh régibb, bár nem szentesített élete, az előfordult visszaélések. Az ifjú mesterek panasza az idősebbek elnyomó törekvéseivel szemben. A régi céhélet minősége. Az öreg mesterek válasza az ifjak panaszaira. Az 1580.-iki céhvelél pontjai. Személyzet és árak nagyságának szabályozása. Védekezés idegen mesterekkel szemben. A szücsök társadalmi pozíciója. A Muner-család. Céhmesterek. Fényűzési ipar. Ötvösök. Végrendelkező leltárak. Műszerajándékozások. Aranyművesek névsora

46—66

Építő és házbereendező ipar.

Általános rész. A fa, mint épületanyag. Az erdőállomány csökkenése. Erdővédelmi intézkedések és hatásai. Erdővásárlások. Az 1565. erdő és 1573.-iki bányarend. Szálaló vágásmód. Uralkodó fafajok. Városi erdőgazdaság. Erdőőrök. A pazarlás megszorítása. A faanyag felhasználása; fűrészmalmok hiánya. A Garam, mint nagyforgalmú vízi út. Zólyomgye erdőgazdaságának befolyása a selmeczi szükségletekre. Építőanyag ára. Fa-

raktár. Ácsok. Vízvezető facsövek. Az 1594.-iki céhlevél. Bányaácsok. Nem tagjai a céhnek. Városi ácsmesterek. Kinagaslóbb jelentőségű céhpontok. Céhmester. A mesterek száma és jellemzésük. Az épületek. Kőbánya. Vitás fekvése. Kőművesek és kőfaragók. Munkakörük. Építkezési láz. Az óvár problémája. A többi erődítések. A kőművesmesterek társadalmi helyzete. Idegen verseny. Az asztalosok és az egyesült kézművesek céhje. A céh létrejövételének kérdése. Az asztalosok kiválósága. Esztergályosok. Kádárok. Agyagipár. Fazekasok. Üvegesek. A szklenói üvegyár. Kárpitosok hiánya. Kötélverés. Kosárfonás. Összeültetés a Dóczyakkal. Az 1597.-iki perpatvar. Késesek. Rézművesek. Besztercebánya túlsulya. A harangok szerepe a város életében. Toronyórák. Harangozó. Üstök. Rézrudak. Rézfödőlemez. Rézből készült házi eszközök. Öntők. Bádógosok. Lakatosok. Órásk. Puskaművesek. Az óvár ágyú. A puska művesek névsora. Kardesízsárok. Kovácsok. Külön utcájuk van. Az 1591.-iki kovács céhlevél. Hivatalos árszabás. A mesterek jelentéktelensége. Céhmesterek. A vas beszerző helyei. Az 1587.-iki béalábnyai eset. A vasberzencei vasgyár. A vilnyi tábor. Viszály Dóczyval. Idegen telek, csak a gyár maga városi. A hámor multja. Az 1563.-iki nagy hámorpör. 1564-ben megszűnik magánbirtok lenni. Dóczy 1577.-iki erőszakossága. Miért adja a város bérbe a gyárat? Az üzem képe. Az 1599.-iki tűzvész. Vas és acélszállítók. Acéllárak. A vasmérleg forgalma. Selmeczbánya vízrajzi viszonyai. Kevés forrás és folyóvíz. A bányavíz tisztítása. A védekezés nehézkes volta. Világítás. Fűtés. Tűzifaraktárak és árak. Faszén. Egészségügyi állapotok. Járványos betegségek. A ritkább levegő és kohófüst káros hatása. Orvosok. Chryseus Bertalan. Borbélyok. Gyógyszerészek. Városi kórház. Közfürdő. Kéményseprők. Tűzkarak ... 67—94

Kereskedelem.

Általános viszonyok. A forgalom útjai. A Garam, mint vízi út. A zsarnóczai híd. Kereskedés módjai. A helybeli kereskedők. Vásárok. Iparcikkek árusítása. Védekezés az idegen versennyel szemben. Nyerstermények. A méz jelentősége és árusítása. A mézkereskedés, mint kiváltság. Vásári bíróság és árueellenőrzés. A kofák Italmérés. A város szőlői. Magánosok birtokai. Szőlőtelepek helye. Szebeléb. Bakabánya vidéke. Felsőbakai szőlők. Besenyőd. Városi koresmák ital-beszerző helyei. Az ital ára és a fogyasztási adó. Ellenőrzés. Bormérési engedélyek. Koresmai szabályok. A hodrusi u. n. „Leuthaus.” A vett és a kimért bort egységára. Sörfőzés. Magánosok sörfőző joga. Sörfajok. A magasház. A famegtakarítási szabadalom. Magánosok sörfőzése. Bányatermékek. Aranyos-ezüst. Vas. Ólom. Ólom egységára. Ólom-szállítók. Az ólom- és rézfuvar kapcsolata. Krakkó jelentősége. A városi mérleg ólom forgalma. Kovand. Egyéb kohószükséglet. Személyiforgalom. Utazások. Forgalmi eszközök. Kocsik, szekerek. Selmecz 1558.-iki hadifuvara. Hirnöksholgalat. Érintkezés a külfölddel. Végszó 95—118

BEVEZETÉS.

A Garam középfolyásának melléke egyike Magyarország legrégibb művelődési központjainak. A bányászat, az emberiségnek nyugtot nem hagyó kincsszomjuság, felkereste a legféltreesőbb helyeket is, hogy a vadonok ölén egy-egy kultur-óázist létesítsen belőlük. Épen Selmeczbánya egyike a hét bányaváros közül ama helyeknek, amely domborulati szempontból változatosabb vidéken terül el. Természeténél fogva messze vidék központjává lett, főleg a török időkben. Ezt a polcot a Garam balpartján fekvő Érehegység terjedelmes térszínén nem is igyekezett tőle elvitatni senki sem.

Jóllehet falai között a szerencse forgandósága sok változást idézett elő, hegemoniája mindvégig sértetlen maradt. Talán maguk a korviszonyok segítették elő legjobban fejlődését; a XVI. sz. folytonos háborúskodásainak utolsó hullámai a város kapui előtt törték meg. Ami manapság főbenjáró akadály: a kedvezőtlen földrajzi helyzet, amaz időkben épen előnyösebbnek bizonyult.

A bányászat volt és ma is a nép fő kenyérkereseti ága. De mint tekintélyes középpont és egyike az ország legkiválóbb szabad királyi városainak, jelentékeny iparral és kereskedelemmel is dicsekedhetett, igaz, hogy jobbára csak saját vidéke számára. A részletes fejtegetés folyamán be fog igazolódni, hogy Selmeczbánya, legalább a XVI. sz. második felében egyetlenegy olyan cikket sem gyártott, amely különlegessége és ritkasága folytán a külső piacokon keresett áru lett volna. Minthogy akárhány olyan portékát fogunk találni, amelyet kívülről hoztak be, mert itthon, vagy lehetetlen, vagy érdemetlen volt foglalkozni vele. A kutató, aki nem ragadtatja el magát az érdekelt város irányában vonzalma által, csűrész-csavarás nélkül kénytelen kimondani, hogy a helybeli ipar megelégedett az élelmező-, ruházati-, építő- és lakásberendező mesterségek egyszerűbb ágainak gyakorlásával.

A jelentéktelenség látszata azonban csalóka. Mert ha tekintetbe vesszük az egyes iparágak művelőinek nagy számát, főleg pedig

azt a körülményt, hogy a legrégibb céhlevelek javarésze ezen időben jött létre avagy erjedési stádiumában volt, mindjárt belátjuk, hogy e város különleges, a többitől teljesen elütő színezetű tevékenysége megérdemli az iránta tanúsított érdeklődésünket.

Az ipar helyhez kötöttségével szemben feltűnik a kereskedelem széleskörű volta, amelynek főcélja azonban szintén csak a helybeli szükségletek fedezése, főleg a bányászat, élelmezés és egyes ritkább árucikkek mezején.

A városi levéltár százados iratesomói méltán csodálatos vonzót erőt gyakorolnak arra, aki e viszonyokat közelebbről akarja tanulmányozni. A buvárt itt teljes titokzatosság fogja körül, akárcsak ismeretlen földre lépne. Egészen a saját erejére van utalva; sem kiadott forrásmunkára, sem feldolgozott adatokra nem számíthat. Keze ügyébe óriási adathalmaz kerül, de minden rendszer nélkül össze-vissza hányt csomagokban. — Sem regiszter, sem más egyéb nem tájékoztat e nagy tömkelegben, hacsak nem a kutató ösztöne. Egyedül a levéltáros jóindulatára van az ember utalva, aki némileg tájékozódni tud az anyag között. Hálával tartozom ezért Richter Ede levéltáros úrnak, aki számos oklevelet és jegyzőkönyvet bocsátott a nála ismeretes szívesességgel rendelkezésemre. Nagy nehezen sikerült akkora anyagot összegyűjtenem, amely Selmeczbányának eddig teljesen figyelmen kívül hagyott iparára és kereskedelmére az általam tanulmányozott félszázadban némi világosságot fog deríteni. Útbaigazítás gyanánt az általános viszonyokra vonatkozólag Kachelmann, Breznyik és Péch ismert jeles műveit használtam.

A tárgyalásból minden ki van zárva, ami nem tartozik szorosan hozzá. Ehhez képest a szükséges társadalmi és közbiztonsági viszonyoknak a körülmények pontosabb ismertetése kedvéért történt ecsetelését nélkülözhetetlennek tartottam. Itt-ott a tárgyi összefüggés kedvéért rendbeli eltérést követtem el, így pl. az italmérés terén, amelyet a bortermelés és szállítás kedvéért a kereskedelem fejezetéhez kötöttem s a sörfőzést és kimérést is azzal kapcsolatban tárgyaltam.

Megjegyzem végre, hogy a bányaipar, amelynek már saját irodalma van, nem tartozott tanulmányaim körébe. Mindazonáltal a kettő közti szoros kapcsolatnál fogva az elválasztó határvonalat nem lehetett mindig megtartanom.

Ezt láttam jónak előre bocsátani az esetleg szokatlan benyomások elsimítására. Dolgozatom részletessége sokszor, pl. a lény-

gesebb iparágak művelői magánviszonyainak vázolásánál talán az előadás gördülékenysége nek rovasára megy, de a fejtegetés monografikus jellegénél fogva kikerülhetetlen volt.

Egy, az ismeretlenség homályából kiragadott félszázad köznapi, anyagi életének a tőlem telhető jóakarattal festett képét bocsátom ezzel a kegyes olvasó rendelkezésére, remélve, hogy egy porszemnyire én is hozzájárultam édes hazánk multjának felderítéséhez.

Ezuttal is hálás köszönetemet fejezem ki dr. Békési Remig egyet. ny. r. tanár úrnak, a ki becses jóindulatával és tanácsaival támogatni szíves volt.

Budapesten, 1910. április 15.

SOBÓ JENŐ.

TÁRSADALOM ÉS KÖZBIZTONSÁG.

A lakosság három osztálya. A bányapolgárság. A bányapolgár fogalma. A XVI. sz. második felében bekövetkezett társadalmi átalakulás fő mozzanatai. Az 1570. év, mint döntő fordulópont a selmeczi bányászatban. A Brenner-szövetkezet létrejövetele. A régi bányapolgárság kidőltenek okai. Az új bányapolgárság keletkezése. A Rubigalli, Schlacher, Rössel, Óder, Saly, Schall, Sicely, Reutter, Kielmann és Gienger családok. A századvégi bányászarisztokracia keletkezése. Munkásnép. Hodrus közjogi helyzete Selmeczezel szemben.

Közbiztonság. Közállapotok befolyása az anyagi életre. Bécs és Felső-Magyarország. Az óvár építése. Az óvári kapitányok névsora. Ujvár és erődített kapuk. Török merényletek jellege. Drégely védelménél 1552-ben szerepelnek először selmecziek a török ellen. Helyőrség nagysága. A zsoldoshad fizetése. Az 1562.-i szécsényi csata. Az 1564.-i megpróbáltatások. A harci szellem terjedése. Az 1566.-i napok. A lövészeugesület alakulásának problémája. A hetvenes évek eseményei. A nyolcvanas évek. Helyőrség a század vége felé. A török hatalom visszaszorítása és újbóli előtörése a kilencvenes esztendőkből. Az 1600.-i vallon pusztítások. A hadakozás költségeinek előteremtése. Rakoncátlankodó földesurak. A Balassák. Drabantesiny. Dóczy alattvalóinak izetlenkedései. A századvégi idők hírneves rablói. Vámhivatalok akadékoskodásai Kőrmöczi ólom-vám. Besztercebányai harmincad. Vámmentességi kiváltságok megszegése. A Dóczyak üzemelnei. A zsarnóczai híd-vám. Az északi és nyugati határvámok.

A lakosság
három osztálya.

Bél Mátyás, igen helyesen, három osztályra tagolja városunk közönségét.¹ A társadalom színét a bányapolgárok alkotják, a tanácshelyek túlnyomó többségét velük töltik be; mellettük az iparosok és kereskedők, mint a második főcsoport, lényegesen háttérbe szorúlnak. Ez a körülmény maga legjobban fejezi ki a kereskedelem alárendeltségét. A lakosság harmadik, túlnyomó része munkásnép, amely a belváros felső, magasabban fekvő részeit és a külső telepeket foglalja el. Mig az első két osztályban a szlávok erős kisebbségben vannak, az utolsóban egyenlő számban állanak a németekkel.

A bányapol-
gárság.

A hatalom a bányapolgárok kezeiben pontosul össze. Mig kereskedő és iparúzó társaikról és családjukról oly keveset tudunk,

¹ *Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae. IV. köt. 611. old.*

róluk, a vezető elemről többé-kevésbé bő ismeretekkel dicsekedhettünk.

A „bányapolgár“ fogalom igen tág és kiterjeszthető mindazokra, akik bizonyos minimális összeget, hetenkint pl. két forintot felülmúló áldozatot hoznak a bányaművelés céljaira. Egy bányavállalat $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$ stb. részre oszthatik s így a legigénytelenebb telepnél is egész sereg részvényes szerepelhet, akik azonban különböző más bányáknál is az érdekelték között lehetnek. Nem ritka az oly polgár, akinek 60–80 vállalatban van része: így érthető meg, hogy akkor is, ha csupán a mintegy 30 legjelentékenyebb családot vesszük számításunk alapjául, variatio útján a legbonyolódottabb képet nyerjük.

A bányapolgárság fogalmát

Városunk ez időszakbeli történetének legfőbb tényezője a Brenner-szövetkezet megalakulása, amely virágzást és egyöntetűséget hozott a már erősen tespedni kezdő bányászatba. Selmeczbánya gyöngye életerét ez a tény újból felélesztette: bekövetkezett ama korszak, amely városunk legtüneményesebb napjaival egy sorba állítható. Nem polgárainkon mulott, hogy a fényes időket annyi baljóslatú esemény igyekezett homályba borítani. Elég legyen az örökösen fenyegető török veszedelenre, a folyvást követelt pénz- és véradóra, a gyakorta dühöngő járványokra utalnunk, hogy mentséget találjunk számukra arra nézve, miért nem tudták városukat a fejlődés oly magas fokára emelni, mint a földjükben rejlő gazdag természeti kincsek alapján lehetett volna.

A Brenner-szövetkezet létrejövetele.

A szerencse forgandóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy egyetlen egy olyan család sem volt, amely jólétét a rövid ötven esztendőn át megtartotta volna. Ha az 1600-ban élő bányapolgárok neveit végigolvassuk, alig van néhány köztük, amely 1550-re visszanyulnék. A régi törzsökös bányapolgárság részben magvaszakadás, részint elszegényedés következtében teljesen kiveszett. E két okhoz még egy harmadik is járult, t. i. az, hogy épen a legkedvezőbb vagyoni helyzetben lévő bányapolgárok szakítottak ősiek foglalkozásával s így természetszerűleg elveszítették létük feltételét, a bányászatot, amely nemzetségüket oly magasra emelte.

A régi bányapolgárság kioltottának okai.

Mindennek következménye gyanánt egyre több idegen származású férfi lép az ősi családok örökébe. Ez a következmény azonban nem szakítja meg a haladás folytonosságát, mert a jövevények beházasodnak a régi nemzetségekbe s folytatják az ősi foglalkozást. A rokonsági kapcsolat egy szövevényes hálózathoz hasonlítható, amely kötelékébe vonja az összes családokat. Az érdek mindennél hatá-

Az új bányapolgárság ki-
keletkezése.

sosabb rugó gyanánt szerepel, a hozomány-vadászatra bő tér és alkalom nyílik.

Rubigalli-család.

Kétségtelenül a Rubigalli, más néven Rothahn-családé az elsőség. Itteni pályafutása rövid, szinte tűneményszerű. Feje, Pál, haláláig 1576-ig emelkedik, azután rohamos hanyatlásnak indul. A XVI. század első felében még szegény, a szerenese csak 1550-től kezd mosolyogni reá. Tagjai bányák, házak, kertek, szőlők vételében csaknem telhetetlenek, vagyonuk szédítő gyorsasággal emelkedik. Pál a királyt is lekötelezi kölcsöneivel, amelyeket ez visszafizetni nem képes s kárpótlásul Zólyomlipese várát adja egész uradalmával együtt örökberletbe.¹ Dóczy a büszke főúr, aki Selmecz városával minduntalan ujjat húz, örömet lép leányával örök frigyre.² Rubigalli sohasem lett tanácsos, sem bíró; ez azonban mit sem von le egyénisége magaságából. Szerepe jóval fontosabb volt, mert 1563–1568-ig a külső tanács élén állott,³ s így éppen főbenjáró ügyekben rendelkezett döntő befolyással. Nem volt fontosabb dolog, mely a huszonnégyesek foruma elé ne került volna; a számadások ellenőrzése meg egészen rájuk tartozott. Elég tere nyílt tehát befolyása érvényesítésére, amit nem is mulasztott el. 1568-ban is csak azért köszön le méltóságáról, mert szolgálatai fejében királyi tanácsos lett s ilyen minőségben még magasabb szerepkör nyílt meg előtte. Bányái megadták neki a módot, hogy előkelően léphessen föl: a legtekintélyesebb üzemekben volt oroszlánrésze. Noha pompás háza állott a piacon, mégis szivesebben élt a mai dohánygyár helyén fekvő majorjában,⁴ amely a fogyatékos erődtetésű városban kis várszámba ment. Lélekemelő önbizalomra vall az a tény, hogy visszautasítja a város segítségét, azzal a megjegyzéssel: ha baj van 28 főnyi eselédtségével maga is megvédi tűzhelyét.⁵ Ezen eselédtség egytől-egyig a háznéphez tartozott s nem bányamunkás volt; a nagy szám főúri életmódra enged következtetni. Ez a major — ma bátran várkastélynak is nevezhetnők — el volt látva a bormérés, sörfőzés, mészárszék, malomregale jogaival;⁶ ennyi haszonélvezet minden más jövedelem nélkül is gondtalan életet biztosíthatott gazdájának.

¹ Péch: Alsó-Magyarország bányaművelésének története I. 281. oldal.

² Péch i. m. 382. oldal.

³ Városi jegyzőkönyvek 1563—1568.

⁴ 1573., 1579., 1598. évi jegyzőkönyvek.

⁵ 1561. jegyzőkönyv.

⁶ Kachelmann János: Geschichte der ungarischen Bergstädte. III. r. 165. o.

A családalapító 1577-ben történt halála után¹ fia Tódor örökölte a hatalmat, míg özvegye Óderhez ment nőül.² Ezidőtájt már sem a Rubigalli, sem az Óder-féle bányák nem dolgoztak nyereséggel.³ Tódor különben sem restelte bevallani a bányászat iránt csekély érdeklődését; boldogulást inkább az udvarnál keresett,⁴ ami természetesen igen sokba került. A jövedelem azonban nem volt elég a nagy kiadások fedésére. Így a Rubigalli-bányarészeknek 1591-ben bekövetkezett eladása⁵ az öreg Pál halálával megindult esztelen gazdálkodásnak volt a következménye. A fiúban igen kevés polgári vonás volt. Határtalanul elbizakodott, az idősebb városi urakkal is kötekedett. A török elleni mérkőzésben, az 1580 május elsején lefolyt korponai viadalban ugyan hőiesen forgatta kardját, de máskülönben beérte a nőbolonditással. Roppant naiv hangú, de szórászhasogatásig aprólékos vizsgálat foglalkozik egy ilyen kalandjával. Bármennyire is eszelte ki előre a tennivalókat, Selmeczen, ahol az érdeklődés már akkor is nagyobb volt a mások dolgai iránt, a pletyka sok bajt okozott neki. Sokkal kisebb vétség miatt megbüntettek akárhány embert. Rubigalli Tódor egy jóra való fiatal asszonyt, derék polgár unokáját ejtett törbe, mégsem lett bántódása. Noha számos tanuvallomás irányult ellene, a tanács felmentette, azzal a megokolással, hogy megbízhatatlan nyelvek tereferéit nem lehet komolyan venni. Az osztó igazság az atyafiság révén szemet hunyt s az illető minden baj nélkül szabadult ki a kellemetlen ügyből.⁶

A meggondolatlan ifjú nemcsak kalandokban lelte kedvét, de ha heve elragadta, súlyosabb természetű dolgokra is vetemedett. Ilyen szennyfolt a Lorbererrel folytatott viszálykodása, akit gyíkosnak és selmának csúfolt, sőt törrel is agyon akarta szúrni. Lorberer Ódernek, Rubigalli Tódor édesanyja második férjének volt üzemgondnoka, aki tudja minő üzemek folyhattak le, hogy az elkeseredést ennyire fokozták. Noha Tódor fényes múltú atya gyermeke, Lorberer viszont öreg, érdemekben megőszült férfiú, aki már azért is kiméletet érdemel. Sajátságos, hogy előbb mégis maga igyekszik igazát keresni az ifjúval szemben, s csak akkor, midőn e kísérlete nem hozta meg a kívánt sikert, keres följelentés útján orvoslást. A kísérlet szokatlan és korjellemző voltánál fogva érdemes a meg-

¹ Péch: Alsó-Magyarország bányaművelésének története I. 298.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Péch i. m. 324.

⁵ 1582-iki jegyzőkönyv.

⁶ 1591-iki jegyzőkönyv.

említésre. Lorberer nem érezvén magát biztosságban ellenlábasától, saját szakállára igen komoly megtorló intézkedéseket tett. Az újvár csatakigyóit nekiirányította a vár alatt, a Ziegengrundban fekvő majorságra s ezenkívül még mintegy 20 drabant felhúzott fegyverrel várt a jelre, amikor Rubigalli otthonát megrohanhassák. A tanács ítélete a fiatal embert korholta, felszólítván őt, kérjen bocsánatot a sértett féltől.¹

1584-ben már elhalványult a család fénye. A város 2000 frtot juttat Rubigallinak bányái fentartására.² Az azonban csakhamar elfogyott. A hanyatlás feltartóztatlanul harapódzott tovább s 1591-ben az összes Rubigalli-féle bányák elvesztésére vezetett. Ezek is, mint már annyi más, beleolvadtak a Brenner-szövetkezetbe, amely ezzel legtekintélyesebb versenytársát veszítette el. A hírneves majort Dóczytól, Rubigalli Apollónia férjétől Haag főkamaragróf veszi meg 1598-ban, de már egy év múlva ismét eladja a városnak.³

Schlacher és
Rössel-család.

Az anyagi bukás még korábban vett erőt ama két családon is, amelynek romjain az összevásárolt ingatlanok és bányák révén emelkedtek fel a Rubigalliak. A Schlacher és a Rössel családokat értem, ezt a két, egymással elkeseredett harcban álló nemzetséget. Az utóbbi 1520 táján állott virágzása tetőpontján, eredete azonban még a XIV. századra nyúlik vissza. Vagyoni felsőbbségének Schlacherék és Schall vetettek végett, akik gazdag bankai bányájukba 1540 táján betörtek s onnét több mint 50,000 frt. értékű ércet lefejtettek.⁴ A Schlacherék részére hajló tanács szó nélkül hagyta az esetet, s a jövőben is pártjukat fogta. Hogy ezt meghálálják, Schlacherék 1568-ban távozásuk alkalmával egy házat ajándékoztak a városnak egyházi célokra,⁵ miután már előbb a híres Schlacher Quirin-féle ösztöndíjat alapították.⁶ A család azonban nem a legrokonszenvesebb színben tűnik fel: az említett Rössel-féle bányaugy, valamint az aranyos-ezüstnek a fennálló tilalom ellenére való külföldre vitele, amelyért őket a törvény súlyos vizsgálat alá vetette, is emellett szól s midőn 1568-ban eltávoznak Selmeczről, szintén oly eljárást követnek, amely rosszalást érdemel. Nadlerékkal, egy szintén erősen hanyatló családdal szemben 1600 frt tartozásuk van, azonfelül több bányaváros is erősen érdekelt hitelezőjük. Schlacherék

¹ 1582. jegyzőkönyv.

³ 1598. és 1599. jegyzőkönyv.

² 1582. jegyzőkönyv.

⁴ Pöch i. m. 184.

⁵ *Breznyik*: A selmeczi ágótai hitvallású evangélikus egyház és lyceum története 25—26. oldal.

⁶ *Breznyik*: i. m. 328. oldal.

azonban egy rendeletet eszközölnek ki a királytól, amely zár alá helyezett vagyonukat feloldozza. A hitelezők természetesen nem hagyják annyiba a dolgot, kifogásolják a rendelet szabályszerű voltát, azt t. i., hogy a jelzett parancsról hiányzik az esztergomi érsek ellenjegyzése. Selmeczbánya azonban ez alkalommal ellentétbe helyezkedik a szövetséges városokkal s a legcinikusabb hangon adja tudtukra, hogy ebben nem bocsátkozik velük vitatkozásba, mert nem tartja helyesnek a királynak való ellenszegülést.¹

Ez a loyaltás azonban köpenyeg volt csupán, amelybe az előjáróság gyöngesége tudatában burkolódzik az érvekkel dolgozó ellenpárttal szemben. Schlacherék tehát ép bőrrel menekülhettek a városból, amely őket hibáik dacára is pártfogásába vette. Pedig a család Selmeczbányával szemben sem követett mindig kifogástalan politikát. Ezt bizonyítja az 1563—64.-iki hámor-pör, midőn Schlacherék a tanács határozott kívánsága ellenére kéz alatt Óderékkel léptek egyességre. Legföljebb egy tény szolgálhat a hatóság szokatlan pártfogásának mentségéül: t. i. az a körülmény, hogy Schlacherék 1550—1558 közt 40.000 frtot vertek bele bányáikba, anélkül, hogy hasznát vették volna.² Selmeczbánya az ilyen, erejük utolsó lobbanásáig dolgozó családokat, amelyek közvetve a közjót is előmozdították, mindig meg tudta becsülni.

Schlacherék 1568 után kiesnek történetünk keretéből, de megmaradtak benne Rösselék, az ismeretes monda révén híressé vált nemzetség, hogy megrontóikat — mert Schlacheréket annak tartották — túléljék. A család régi hatalma már összeomlott; leánya Borbála a családi vagyon szétforgácsolódásának élő tanúja. Évről-évre kihullott egy darab kő dicsőségük épületéből, egy-egy bánya, kohó, ház, szántó, rét, vagy kert alakjában, anélkül, hogy egészen összeroskadt volna. Még a század alkonyán, midőn a férfiág már régen kihalt s a leányágaknak is csak leszármazottjai szerepelnek, volt egy kertjük a béalabányai kapu mellett, amely még a törzsvagyonhoz tartozott. Családi házuk is csak 1599-ben került a város kezére, jóformán ingyen, mert annak 80 frtot felülmúló értékét az adósságok fölemésztették.³

Mindennek dacára az 1575.-iki esztendő, mint a Borbála halála évét, bátran annak az időpontnak tekinthetjük, mely e család kialvásával nagyságukat is végleg romba döntötte. Mikor 1551-ben Lőrinc az utolsó férfisarj lehunyta szemeit, ez a nő már harmad-

¹ 1568. jegyzőkönyv.

² Péch i. m. 223—224.

³ 1599. jegyzőkönyv.

szor ment férjhez. Először Unger Gergely, majd Nádler Farkas, ekkor pedig Seger János neje lett,¹ de alig néhány év múlva ezt is elvesztette.

Helyzetük akkortájt még nem látszott reménytelennek, kedvező bányakutatás helyrehozhatta volna a megbolygatott egyensúlyt. De az áldás késett. Borbála, ha még oly élelmes is volt máskülönben, a városnak és irigyeinek rosszindulatával szemben nem tudott túlsúlyra emelkedni. Túlságos adósságokkal megterhelten halt meg, miután saját hibáján kívül annyi csapás érte. Nem volt ő az a pazarló, tékozló nő, amilyennek mondani szeretik; csupán az ásta meg sírját, hogy az általános hanyatlás korában — az 1550–1570.-iki időközt bányászatunkban másképp nem nevezhetjük — támogatás híján nem bírt megküzdeni azokkal a nehézségekkel, amelyek a régi bányapolgárság javarészt romlásba döntötték.

Főleg ez a körülmény okozta, hogy a helybeli társadalomban teljesen új egyének jelennek meg a színpadon, akik a multon okulva több előrelátással és egyesült erővel alapítják meg virágzásukat. Ez a változás a bányaművelés külső alakjában is visszatükröződik; a saját erejükre utalt részvényesek helyébe 1570 után kevés, de erős szövetkezet lép, melyeknek legelőkelőbbje a néhai Brenner-család nevét vette föl.

Öder család.

Öderék nemzetsége tiroli eredetű, de Morvaországban telepedt meg.² Lőrinc Eilenberg ura,³ akinek Selmeczen terjedelmes bányarészei vannak, nagyon ritkán tartózkodik a város falai között; üzemét Lorberer gondozza, aki tekintély dolgában előkelő polcon áll.⁴ Általában az ilyen eljárás nem volt ritkaság, a siker természetesen mindenesetre az illető megbízhatóságán alapult. Minden igyekezetük dacára azonban Öderék is ép úgy hanyatlottak, mint a városnak más, a szövetkezetbe nem tartozó tagjai.

Saly, Schall. Sicely családok és a Brenner-szövetkezet.

Ezzel szemben a legérdekesebb az, hogy ott, ahol meg lett volna a fejlődéshez való képesség, más, szinte törvényszerűleg megállapítható akadály mutatkozott: a férfi örökösök hiánya. A Saly, Schall, Sicely családok egyesülése, miután már a tönk szélén voltak, hozta létre a már többször említett Brenner-szövetkezetet.⁵ A Salyak magyar eredetűek (Szalay!) s 1505-ben vándoroltak be. A német

¹ Péch i. m. 215. oldal.

² Kachelmann: Gesch. der ung. Bergstädte III. 163.

³ 1587 másolat könyv és a „Natalitia“ levélsomag.

⁴ Péch i. m. és a jegyzőkönyvek több helye.

⁵ Péch i. m. 272—274.; 1570 jegyzőkönyv.

polgárság rossz szemmel nézte őket és a királynőnek oklevélben kellett szavát adni, hogy ilyet a jövőben nem fog cselekedni.¹ De csak hamar megtudták magukat kedveltetni a lakossággal s a legelőkelőbbek közé emelkedtek. Jóllehet, magyar nemes létükre bányászattal előbb bizonyára nem foglalkoztak, minden lépésük arra vall, hogy új helyzetükbe teljesen beleélték magukat. Mindenesetre szakértelmüket dicséri, hogy a hanyatlásnak induló üzemekből ép bőrrel tudtak szabadulni.

A helyzet teljes felismerésére vezet 1551-ben a Schall-családdal való szövetkezésük is.²

Saly Jeromos, néhai Schall Konrád özvegyét nőül vevén, körülbelül a magáéval egyenlő vagyonhoz jutott. Ennek következtében a két család birtoka közös elhatározás alapján egygyé olvadt. Balorsuk mégis nagyobbban bizonyult szerencsájüknél. 1570-ben már tetemes adósságaik voltak a kamaránál. A kincstár, amely még nem is oly régen ölbetett kézzel nézte a hirneves Glanzenberg-bánya bukását, megijedt. Kezdetben még közömbösen vette a dolgot, a bukás szélén állók panaszára nem hederített. A legnagyobb zavarba jutott Saly, Schall, Sicely kezdetben maguk sem tudták, mitevők legyenek. Dreyling beszterczebányai prefektus volt az, aki egységesebb vezetés kedvéért az egyesülést ajánlotta nekik. A kincstár maga is tetemes támogatást nyújtott, saját tisztviselőit bocsátotta az érdekeltek útbaigazítására. Tizenkét év sem telt el, s a szövetkezet a legvirágzóbbá vált, részesei a tetemes polgári és kamarai adósságokat az utolsó fillérig törlesztették.³ A fentnevezett családok egyike sem érte meg azonban az 1600. esztendő; mindannyija csaknem egyidejűleg, kihalt férfiágon; elsőnek a Sicelyek még 1580 előtt,⁴ utóbb Schallék, majd Salyusék 1585 körül. A jó viszony azonban már előbb megromlott közöttük. Schall Illés gyakran megbántotta Saly Jánost s noha ez mostoha testvére volt, végrendeletében megfélemlkezett róla. Már 1581-ben terjeszti ezt a tanács színe elé, ratifikáció végett. A jóváhagyás kikérése valóban szükséges volt, mert az okmány sem stílsztikai, sem anyagi tekintetben nem felelt meg. Mindjárt az elején hajmeresztő vallástételek találhatók benne, amelyek a tanácsi jegyzőkönyv szavai szerint a Szentirással semmiféle kapcsolatban nincsenek s csak a hívők elrettentésére s bosszantására alkalmasak; az érdemi rész egyetlen egy pontosan körvonalo-

¹ Külön, 1505-iki keletű oklevél.

² *Péché* i. m. 216 oldal.

³ 1579. jegyzőkönyv.

⁴ 1579. jegyzőkönyv.

zott óhajtást sem tartalmaz s minden mondatát kiki úgy magyarázhatja, amint jól esik. Megbotránkoztatólag hat az az önző rendelkezés is, hogy nejét kivéve, legközelebbi rokonait kizárja az örökségből, azonképpen jótékony célra sem adományoz a tekintélyes hagyatékból, ellentétbe helyezkedve a hagyományos szokással, amelyet viszonyaihoz képest senki sem szokott figyelmen kívül hagyni.¹ Schall tehát megkapta a kívánt leckét, de hogy eszé ágában sem volt annak engedelmeskedni, mutatja a halála után 1585-ben fölbontott végrendelet, amelyben Salyékról teljesen megfélelkezik.² Ez azért is érthetetlen, mert Schall Illést mostohaatyja, Saly Jeromos nevelte föl; elsősorban ennek köszönhetette, hogy a reámaradt családi vagyon a viszontagságos idők dacára is gyarapodásnak indult. Végrendeletében tehát vétett a hála, de az észszerűség követelményei ellen is, mivel a családban uralkodó egyenetlenség a szövetkezet vezetésére is káros hatással volt.

Reutter, Kielmann családok; a századvégi bányász - arisztokrácia eredete.

Schallék kedvező vagyoni helyzetét ismerve, nem csodálkozunk, hogy az özvegynék csakhamar kérője akadt dr. Senger György személyében. Jólétük legfényesebb bizonyítéka a város körölmé 4000 forintnyi kölesön tárgyában. Ingatlanait azonban már 1596-ban, midőn Senger elhalt, 400 frtért közeli rokonának Reutternek adta el, aki Schallnénak, neje Sicely-leány útján közeli rokona volt.³ Az utolsó momentum is csakhamar elérkezik: a Brenner-szövetkezethez tartozó családi bányarészek adósság folytán elkallódnak. A konzervatív részesek nem szívesen látták idegen elemek beférkőzését, azért Igillel, Schallné atyjával olyképen egyeztek meg, hogy Kielmann $\frac{2}{16}$, Granauer $\frac{1}{16}$, Reutter $\frac{1}{16}$, Krüger $\frac{1}{16}$ részt vesz át s ily módon a birtok javarésze újra visszakerült a régi kötelékbe.⁴

Azon, hogy tulajdonosok gyanánt egészen új nevek bukkannak föl, ne ütközzünk meg. 1590 táján a szövetkezet külsőleg idegen családok kezében volt, de voltaképen minden teljesen a régi rendszerben folyik: egymásután lépnek föl Reutter, Gienger, Kielmann. Egyetlen egy sem esőppent ide véletlenül, mindannyija a régi fő-résztvényesek örököse. Rubigalliék bányái is, mint szövetkezeten kívül álló legtekintélyesebb vállalat, 1591-ben kerültek Gienger vásárlásai útján Brennerék kezelésébe, akiknek hatalma ezzel nagyon megnövekedett. A Sicelyek örökébe vejük Reutter lépett;⁵ aki a szétforgácsolt Schall-birtokból is kapott egy részt. Ép így tett

¹ 1581. jegyzőkönyv.

³ 1596. jegyzőkönyv.

² 1585 másolatkönyv.

⁴ 1598. jegyzőkönyv.

⁵ 1591. jegyzőkönyv.

Kielmann András, akinek neje Saly-leány volt.¹ A legszemesebb azonban mindenesetre Gienger Frigyes, aki Saly özvegyét vette el,² s ezáltal a társulat oroszlánrészét kapta. A három alapító tag közül tehát csak Schallék buktak ki az idők folyamán, a másik kettő, noha más törzsbe oltva, tovább virágzott.

Igy lép be városunk a XVII. századba, egészen más arcu-lattal, mint aminővel 1550-ben birt. Csak egy nem változott: a szigorú kasztrendszer, a bányapolgároknak csaknem arisztokratikus kormánya, amely helylyel-közzel tűrte ugyan, hogy egy-egy ipar-üző vagy kereskedő legyen a város bírása, máskülönben azonban kerülte a velük való keveredést. Egy félszázad alatt egyetlen egy példája sincs annak, hogy összeházasodás által igyekeznének áthi-dalni az ellentéteket. A híresebb bányapolgárok sokszoros házasa-sággal szőtt érdekhálózat szemeiül tekinthetők; mellettük az iparos és kereskedő osztály csak másodrangú szerepet töltött be.

Amíg a belvárosban az említett két osztályé a vezetőszerp, a külső telepeken túlnyomó részben csak munkásokkal találkozunk. Legérdekesebb valamennyi között Hodrusbánya helyzete, amelyet egy XVI. századvégi latin nyelvű okirat bámulatos szabatosssággal körvonala. A barsmegyei adószedők ugyanis 1595-ben el szeretnék a telepet anyavárosától szakítani. A tanács Tarnóczy Boldizsárt szemeli ki ügyvédjének, aki a város nevében a következőket ter-jeszi elő: 1. Hodrus Selmeczbánya sz. kir. város egy része, illető-leg külső utcája. 2. Amióta a vidéken bányaművelet folyt, soha sem választották el tőle, mert vele szemben mindig elválaszthatatlan tag-ként szerepelt. 3. Az előjáróság saját kiváltságain ütne csorbát, ha megengedné az elszakítást. 4. Hodrus sem marhatenyészto község, sem mezőváros. Nincs saját külön bírása, tanácsa, kereskedelme, vásárai. Amellett nem is falu, mivel nem laknak benne földművelők, sőt ilyenmő foglalkozás ott egyáltalában nem is található, amely okból egyttal Magyarország fennállása óta mind a mai napig nem is irták össze a portákat. 5. A hodrusi völgyben kohók és banya-telepek vannak; nem lakik itt más, mint bányász. Azért telepedtek le ottan, mivel Selmeczről nem járhatnak a bányaművelés kedvé-ért oly messzefekvő telepekre. 6. Nem fekszik Barsmegye területén, mivel Selmeczhez tartozik; határa is csak egy irányban vagyon kifelé, az, amelyik a Dóczyak zsarnóczyai birtokával érintkezik. A határvonal az utolsó Brenner-kohó mellett vágja át a krehsengrundi-völgyet,

Munkás nép.

Hodrus közjogi helyzete Selmecz-czel szemben.

¹ 1587. jegyzőkönyv.

² 1582. jegyzőkönyv.

fölfelé halad Irtványosig, (Gerod!) amely már a zsarnóczai uradalomé. Ez a határ egyuttal Selmecz földbirtokának nyugati szegélye is. 8. Soha e világon még hodrusi bíró vagy esküdt levelet ki nem bocsátott; külön pecsétje sincs a helységnek, holott ez minden más falunak megvan. 9. Abból, hogy Hodruson állandóan egy tanácstag székel, semmire sem lehet következtetni, mivel ez selmeczi, nem hodrusi esküdt. 10. Végül Hodrus ügyében Selmecz sohasem idéztetett a barsi szék elébe; ha ilyesmi mégis megesett olykor, arra az anyaváros birtokában lévő Szénásfalu vagy Vihnye szolgáltatott alkalmat.¹

A város főhatósága alá tartozó Istvánháza, Szélakna, Banka, Vihnye, Szénásfalu s a tőle független, de érdekközösségben álló Lenge és Tópatak lakossága bányászokból, fuvarosokból és szénégetőkből áll.

Előttünk áll tehát Selmecz társadalmának két fő tényezője: a bányapolgárság s a munkásnép. Körülményes rajzolásuk azért nélkülözhetetlen, hogy e keretbe tulajdonképeni tárgyunkat, az ipar és kereskedelem közegeit beleszójjuk. A tárgy terjedelménél fogva ezen feladatunkat az egyes fejezetek keretében fogjuk megoldani.

Közbiztonság.

A társadalmi környezet megvilágítása után következik a közállapotok fejtegetése. Ez annál elkerülhetetlenebb, mert a dolog természete szerint sok, a tárgyalásunk alkalmával előforduló tünetet csak ezzel kapcsolatban lehet megvilágítani.

Közállapotok befolyása az anyagi életre.

Ipar és kereskedelem csak kedvező föltételek között virágozhatnak. Míg a helybeli iparos mesteremberek sorsa a viszontagságos idők dacára sem rosszabbodik, sőt a legtöbb céh ezen időközben alakul meg, addig az áruk közvetítését végző kereskedelem erős pangásnak indul. Érdekes, de nagyon szomorú kor ez; a szétdarabolt ország fővárosa idegen kézben; a vele való érintkezés tökéletesen megszakadt. Helyette Bécs lép Felső-Magyarországra nézve előtérbe, az udvar székhelye; segítséget a városok csak onnét várnak. Rájuk nézve a politikai viszonyok változása meglehetősen közzömbös, mindaddig, míg kiváltságaik biztosítva vannak. Ezt az egy szívesseget örömmel tették meg a Habsburgok is, mert tudták, mennyit ér a hét bányaváros jóindulata a készpénz-jövedelem szempontjából.

Bécs és Felső-Magyarország.

Az óvár építése.

Selmeczbánya 1442-ben teljesen tönkrement. Lakosai, akik a multon okulhattak volna, egy teljes évszázadig nem gondoltak arra,

¹ 1595. jegyzőkönyv.

hogy a régiből kisarjadzó új kulturájukat biztosítsák. Csak 1541-ben, a török veszedelem közelsége miatt gondol az előljáróság erősítésekre. Ősi hagyományaihoz híven egy fellegvár létesítését tűzte ki legközelebbi feladatául. A mai Óvár helyén egy régen épülő, de még befejezetlen templom állott; ezt szemelték ki a jövőendő vár magjának, feláldozván építészeti sajátosságait. Szinte hihetetlen, hogyan teremtettek annyira rövid idő alatt, egy három hajós, támasztópilléres, gótikus egyházból négyszögű, zömök erődtéményt; földetben főhajóját ugyanis felülről nyílt udvarnak hagyták, a szentélyt és az oldalhajókat emeletekre osztották. 1546—1559. tartott az átalakítás és a környező bástyás fal emelése,¹ de már teljes befejezése előtt megrakták fegyveres legénységgel; 1559-től kezdve kapitányt is állítottak élére. Nem áll tehát az, amit Bél, s utána mások is állítanak, hogy t. i. Marcusch Mátyás lett volna az első várnagy. Igaz, az ő beiktató esküje ott olvasható az 1566.-iki jegyzőkönyvben,² a korábbi példányok azonban már elődeit is megnevezik. Sajnos, pontos névsort én sem birtam összeállítani, de egy dolog már is bizonyos: nevezetesen, amaz egyének legtöbbször, akiket egyes történétíróink ilyen minőségben emlitenek, semmi összeköttetésben sem állott ezen tisztséggel. A kapitányok időrendi sorban így következnek egymás után:

1561. Schumptzin András, aranyműves,

1563. Essopus Lénárd

1564—72. Marcusch Mátyás

1573—77. Karl Mihály

1577—78. Kastner János

1574—84. újból Karl Mihály

1584. Brockein Pál

1590—91. Schvab Frigyes

1595. előtt Haunold János

1596—1600. Saltzer Gergely.³

Az óvár fő védelmi művén kívül a század folyamán még a ^{Újvár és erődtett kapuk.} következő pontokon létesültek erődtémények:

1554. szélaknai kapu

1564—71. újvár

1574. szentantali kapu

1588. bélabányai kapu.

¹ Péch i. m. 203. 1.

² 1566. jegyzőkönyv.

³ Az illető évek jegyzőkönyvei.

Török merényle-
tek jellege.

A török hatalom előretörő hullámai többször be-becsaptak a külső telepekre, még a legnagyobb politikai béke idején is. Ezek rendszeren nem szervezett hadak, hanem többé-kevésbé népes, mindenféle összeverődött elemekből, főleg martalócokból álló hordák voltak. Feladatuk nem tartós hódítás, hanem dúlás és fosztogatás. Minden nagyobb erkölcsi érzék hijával lévén, váratlanul szokták kiszemelt áldozataikat megrohanni, de ha némi ellenállásra buknak, szétfoszlanak, mint a köd.

Drégely védel-
ménél szerepel-
nek először sel-
mecziek a török
ellen.

Selmeczbánya Drégelylyel kapcsolatban keveredik a tusába. Itt vérzenek el az első áldozatok, az odaküldött 26 puskás polgár. 1552-ben az ellenség hatalmas lépést tett előre: Ságheis bevétele. Ha eddig a lagymatagság nem bosszulta meg magát, a jövőre nézve a réginel számosabb zsoldoshadról kellett gondoskodni: 10 legény helyett az 1552.-iki számadási töredékek már jóval több katonát említenek:

Hó	Nap	Drabant	Szakasz	Költség
Február	10	54	6	42'40 frt
Szeptember	2	89	10	60'90 „
Október	14	153	17	115'55 „
Október	21	114	13	89'90 „
Október	28	90	10	61'50 „
November	4	90	10	61'50 „
November	18	54	6	42'40 „ ¹

Ez az egyetlen egy részletesebb kimutatás, amely kezemhez jutott; tanulmányaim alapján azonban két dolgot beigazoltnak tekinthetünk: 1. a legénység számának folytonos hullámlását, aszerint, milyen nagy a veszedelem, hányan hagyják el a szolgálatot, hányat küldenek máshova segítségül s végre hányat kímélnek meg az elég gyakran pusztító járványok; 2. hogy a tél közeledtével a tavaszig terjedő időre sokat elbocsátanak.

A zsoldos had
fizetése.

Kachelmann a zsold összegét is részletezi. 1559-re nézve előadja, hogy ez évben a legénység száma állandóan 46 gyalogos, egyenként 60 dénár heti fizetéssel. A kapitány 1'25 frtot, 5 paripa egyenként 75 d-t, 4 lovas, valószínűleg a szakaszparancsnokok, 1—1 frtot, a dobos 75.—, egy sípos 45 d-t kapnak zsold gyanánt.²

Az 1562.-iki szé-
csényi csata.

Időközben török kézre kerül Fülek és Salgó s velük a Felvidék tekintélyes része. Egyesek megkísértik ezután is a hódítókkal való összetűzést, egyebek között Balassa János 1562. április 4-én Szécsénynél. Körülhordatta a véres kardot, Honfiban zászlói alá is

¹ 1552 számadáskönyvi töredékek.

² *Breznyik*: A selmeczbányai ág. ev. hitv. egyház és lyceum története I. 24. l.

gyűlt mintegy 1000 ember, a bányavárosoktól azonban csak kevés fegyverest kapott. Ezek is mészárszékre vitettek. A 24 selmeczi harcos közül alig látta egy-kettőjük viszont övét.¹

Legtöbbször szenvedtek a selmecziek 1564-ben. Igazán csak a Gondviselésnek köszönhető, hogy több baj és ijedelem nem érte őket, mint amennyit alább elősorolok. A ravasz török kikémlelte a várost,² nagyobb kísérletet azonban nem tett meghódítására. A hiányosan megerősített helynek kevés őrsége volt, javarésze a vidéki kastélyokat őrizte. Ez a néhány zsoldos is szükségét szenvedett lövészerdolgában, mert a régi készlet elfogyott, újat pedig még Dobó nem küldött Léváról. Még nagyobb bajt okozott a pénz hiánya. A vihneyi hámor vétele miatt folyó pörösködések sok költségbe kerültek, a hét bányavárosra kivetett 3000 frtnyi adóból is 750 esett Selmeczre, a drabantok fizetése pedig 2000 firtal terhelte meg a pénztár fiókjait.³

Az említett évben, az északi oldal kivételével minden oldalról előre nyomult a török, jobbra kevés emberrel ugyan, de pusztá hirtük is elég volt a rettegés előidézésére. A betörések célja főképpen rabszolgakeresés és marhaelhajtás volt. Áprilisban a törökök Korpona vidékén garázdálkodnak, de több martalóc Hodrusig is elkalandozik; a Selmecz és Hodrus között elterülő „Hell“ nevű erdőből három embert hurcolnak el. Valószínűleg délfelől jöttek azok is, akik egy hónappal később éjnek idején Illiát rohanták meg. Már előbb szólította föl a nógrádi bég a községet, valamint a közeli Szentantalt is hódolásra, anélkül, hogy foganatja lett volna. Illia megrohanása különben aligha van kapcsolatban ezzel a fölhívással, mert a támadó csapat csak saját szakállára dolgozó martalócbanda volt, amely el sem tudott volna igazodni a vidéken, ha a falu pásztorja nem vezeti nyomra.⁴ Egyedül az árulás tette lehetővé, hogy 10—15 foglyot ejthettek, holott ha tekintélyesebb erővel rendelkeznek, aligha érték volna be ennyivel.

Kevéssel ezelőtt neszét vette a város, hogy 30 főnyi söpredék-nép és 150 török harcos közeledik a bég szándékának végrehajtására. A szám mindenesetre túlzott; a legfeltűnőbb az, hogy a tanács ennek dacára sem tett semmit a város kapui előtt lévő falu védelmére.

Május havában Korpona tájkát is újból megtisztelte az ellenség látogatásával. Ismét ugyanazt a községet rohanta meg, mint márciusban: a Korpona és Selmecz között lévő Halbgeschaidt falut, talán a mai Zsibritót. Hajnalban tett kísérletet, de az ott tanyázó

¹ 1552. jegyzőkönyv.

² 1563. másolatkönyv.

³ 1564. másolatkönyv.

⁴ 1564. másolatkönyv.

tiz drabant hamar elvette kedvét a továbbiaktól. Júniusban Bakabányával kacérkodnak. Egy viadalban az utóbbinak jeles kapitánya Barbaritsch György is megsebesül.¹

A harci szellem terjedése.

Ennyi szorongatás a kényelmes polgárokat is felrázta tétlenségükből. Kezdték belátni, hogy komoly veszedelem esetén aligha számíthatnak a zsoldos katona önfeláldozására. A város erődítése rendkívül fogyatékos, ilyen nagy területet különben sem lehet néhány katonával őriztetni. A polgárságnak bányái vannak a legfőlegesebb zugokban is, s a munkások mindegyike mellé nem állíthatnak fegyverest. Ennélfogva a bányászok maguk fegyverkeznek. A harcias szellem még az iparúzéssel foglalkozókat is megszállja. A mesterek csak oly legényeket fogadnak fel, akik megígérik, hogy veszedelem esetén velük tartanak.

Az 1566.-iki napok.

Az 1566. év hasonló megpróbáltatásokat hozott: Tópatak és Korpona két ízben, Gyekés és Illia vagy Szitnyató egy-egy alkalommal látott ellenséget. Az utolsót teljesen feldúlták, a másik kettőből, Korponát kivéve számos foglyot ejtettek.² A város most már egy oldalról sem volt biztonságban: Tópatak 2, Gyekés 2, Szitnyató 1 órajárásnnyira esik Selmecztől. Ujbánya is igen közel van Hodrushoz, az egyik külvároshoz. A veszedelem tehát, mint egy folyton összehbszoruló vasgyűrű közelebb jött és attól lehetett tartani, hogy kedvező körülmények esetén a belvárost is, mint az egész vidék gerincét összeroppantja.

Magától érthető, mennyire megnehezíti mindez még a legkövetlenebb szomszédsággal való érintkezést is, annál kevésbé lehetett szélesebb körű forgalomra gondolni. 1566—1571. szerencsére nyugodtabb időszak következett be, a béke csendjét mi sem vartta meg.

A lövészegyesület alakulásának problémája.

Többek szerint ezen idők egyik legfontosabb kimagasló eseménye a lövészegyesületnek 1570-ben történt megalakítása. Ezen, a köztudatba is átsiklott állítás nem felel meg a valóságnak. Seholsem találtam ez évet, mint kezdőpontot; az intézmény maga, mint az emlékek mutatják, jóval korábbi eredetű. Állíthatom azt azért, mivel Moldnerről 1574-ben, amikor betegsége miatt lemondott, föl van jegyezve, hogy a lövészmeisteri tisztséget 8 évig viselte, tehát már 1570 előtt is. Második cáfoló érvem az állomás újbóli betöltése. Midőn Moldner helyét Wachauf Boldizsár foglalja el, a tényt azzal okolják meg, hogy a mestert „hosszabb idő óta“ a városi tanácsosok

¹ 1564. másolatkönyv.

² Péch i. m. 253. l.

sorából választják.¹ Már magában véve a tanácsosoknak többes számban történő említése is a mi okoskodásunkat támogatja. Nem Moldner volt tehát az első főlovászmester, hanem előtte valaki más.

Az intézményt magát pedig bizvást visszavihetjük 1550 tájára, ha ugyan nem korábban keletkezett.

1571-től fogva újból jelentkezik a török, noha látogatásai nem oly sűrűek, mint 7 évvel ezelőtt. Most Kecskés és Istvánháza,² 1573-ban Szentantal. Aranyosmarót és Szentbenedek volt támadásának célpontja. Szentantal mellett csapnak össze először zsoldosaink a hitetlenekkel, még pedig sikerrel,³ míg a két utóbbi hely feldúlott. A következő évben Kékkő, Somoskő, Dévény megvétele által maga a hódoltság terjed. Ugyanakkor az ellenség hozzáfog Drégely ujjáépítéséhez s Bakabányát hódolásra szólítja föl. Ezen évtizedben még egy kisebb támadásról van szó a jegyzőkönyvekben: Bankának 1578-ban történt, de kevés jelentőségű megtámadtatásáról.

Mindezek után érthető, hogy a lakosság életmódja egyre harciasabb színezetűvé válik. A király rendelete folytán állandóan 50 zsoldost köteles tartani a város, néha rövidebb időre ennél többet is, pl. 1574-ben egy hónapig százat, 1576-ban pedig 200 drabant jön a vidékre.⁴ Az ember elvárná ilyen viszonyok között a lakosság hatványozottabb védekezését. De épen, az ellenkezője történik: Csábrág falai igen rossz állapotban vannak már, ágyugolyó sem kell nekik, hogy egy szép napon saját súlyuk alatt is beomoljanak; Bozókön a legénység züllőfélben: Fáncsy György kapitány 1576-ban szolgálja, Mátyás diák által a következő üzenetet küldi Selmeczre: A várat nem bírja tovább tartani, minden vagyonát elzálogosította már emberei kifizetésére s most, midőn már semmije sem maradt, azok egymásután párolognak el, úgy, hogy az erőd csakhamar pusztává lesz. Kérése olyan állapotokra vall, amelyek mellett a sikeres mérkőzésnek legesekélyebb lehetősége is ki van zárva. Kéri, eszközöljön ki a befolyásos előljáróság számára segélyt az udvarnál, vagy ha nem teheti, legalább bontassa le a várat utolsó kövéig, hogy a török be ne fészkelhesse magát.

A város már előbb Regensburgba küldte követeit az ott tartózkodó udvarhoz, amely megígérte, hogy legközelebb bizottságot küld az egész bányavárosi terület megtekintésére.⁵ Az ígélet aligha vigasztalta meg a szükségben szenvedőket; tudták, hogy a magyar

¹ 1574. jegyzőkönyv.

² Péch i. m. 280. l.

³ Péch i. m. 283. l.

⁴ 1576. jegyzőkönyv.

⁵ 1576. jegyzőkönyv.

^A hetvenes évek eseményei.

ügyek iránt érzéketlen, sokszor ellenséges indulatú biztosok irkafirkáival nem lehet várat védeni. A nyomor általános: 1579. elején a korponai katonatisztek 300 frtot kérnek Selmecztől, rongyos népsegük kifizetésére. Az inség nagysága a szegény közlegényeket a szőlőkben való kapálására utalja, mert másképen nem tudnak megélni.¹

Selmeczbánya polgársága a veszedelem nagysága dacára sem vette komolyan a dolgot. De a hatóság a maga részéről megtette a szükséges előkészületeket: megtiltotta a lakosoknak a bíró engedelmé nélküli kijárást, elrendelte az általános fegyverkezést, az idegenekre és a tűzre való felügyeletet, kiszabta az egyes népcsoportoknak, hová igyekezzenek, ha a véslövés eldördül, sőt még nyomtatott szabályrendeletet is köröztetett. Az utóbbinak tartalma ismeretlen előttem, de elég bombasztikus lehetett, mert célpontja lett a közönség élcelődésének. Az általános fegyverkezést sem vették komolyan. Midőn a török Hegybányára (Siegersberg) betört s közelsége miatt a belváros is veszedelemben forgott, a nép nem jött össze a tereken és a kapuknál. A tanács nyilvánosan megdorgálja a polgárságot, egyuttal nagy titokban vak lármát rendeztet, annak a megállapítására, fogott-e az embereken az intés?² Élclapba illő helyzet, amely eleve is kizárja az eredményt: a rászédett közönség ilyen kísérletek után még az esetlegesen komoly felhívásokat sem fogja komolyan venni.

A nyolcvanas
évek eseményei.

A 80-as évek aránylag nyugodtan folytak le. A török becsapásai inkább Zólyommegye délkeleti részei ellen irányulnak. Selmeztől vidéke elég békés állapotnak örvend. A város alatti szentantali kastély ellenben igen rossz állapotban senyved már, építése mindamellett érthetetlen hanyagsággal folyik.³

Két helyen csak akkor fognak erősebb tevékenységhez, midőn már csaknem késő. Istvánháza és Irtványos az ellenség torkában fekszenek s a tanács tudhatta, mi lesz a következtése, ha tétlenkedik. A dolognak most már fele sem volt tréfa. Az előbbi helység közelében több bányapolgárnak kohója, zúzója van, magát a telepet munkások lakják. Ha az ellenség egyszer befészkel magát ide, a város egyik életerét vágja el!⁴ Irtványos meghódolása, a melybe földesura Dóczy is beleegyezését adta, a hodrusi bányaműveleteket veszélyezteti; a két hely ugyanis oly közel fekszik egymáshoz, hogy a hangosabb emberi szózat tisztán áthallatszik.⁵ Mindkét pont sértetlensége

¹ 1579. jegyzőkönyv.

³ 1588. másolatkönyv.

² 1578. jegyzőkönyv.

⁴ 1588. másolatkönyv.

⁵ 1587. másolatkönyv.

fontos stratégiai követelmény Selmeckre nézve : azért a közvetlen veszedelem behatása alatt végre lépések történnek egy-egy őrtorony állítására.¹

A nyomorúságos politikai viszonyok e kort a rablóvilág valóságos kincsesbányájává avatják. A száz felől sanyargatott szegénység sokkal jobban boldogul, ha elszökvén hazulról, rablónak áll be, mintha ártatlan marad, mert nem egyszer ugyanis kivetkőztetik minde-néből. A közbiztosság oszlopai recsegnek-ropognak, a személy- és vagyon sértetlensége megszűnt. A sikerült kalandok a népet egyre félénkebbé, a tetteseket pedig annál vérmesebbé teszik. Retteg tőlük messze tájék ; sok falu egyenes cimboraságban áll velük, mert fél ellenállani. Az ellenük indított visszahatás a várakból és városokból indul ki. Egetverő diadalzengéssel üdvözlik szélteben azt a más körülmények között fel sem tűnő eseményt, hogy a csábrági vitézek 1585 nyarán öt martalócot elfogtak. Divatban van az ilyenek épségben hagyása, sőt szabadon bocsátása is, elfogott polgárok kiadása fejében, de ez alkalommal Selmeck- és Bélabánya egyértelműleg mindnyájuk kivégeztetését követeli Dobótól elrettentő példa gyanánt, mivel a martalócok oly merészek voltak, hogy nemrégiben Kőpatakon két, Bakabánya felől hazatérő helybeli drabantot elfogtak és rabláncra fűztek.² Együttal elrendelték az utak mellékének irtását Saskő és Bakabánya körül, mivel a rablók az utakat környező erdők sűrűjéből csapnak alá áldozataikra s ellenük másképpen védekezni nem lehet.

Drabant mintegy 200 tartózkodik a környéken. 1586-ra nézve Kachelmann közöl érdekes adatot, az egyedülít, amelyből a közvetlen vidéken elhelyezett katonaságról tudomást nyerünk : eszerint 9 szakasz, egyenként 10 emberrel őrízte a belvárost, s az úgynevezett újgépét. A felosztás ilyen volt : két szakasz a bélabányai kapunál, egy a szentantalinál, egy a szélaknainál, egy-egy félszakasz Szélakna telepen és Kisiblyén, az ó- és az újváron. Vihnyének be kellett érnie egy személylyel, az alsó- és felső-bástyának egyenként szintén ennyivel. A legénység egy-egy hónapra kereken 500 frtba került.³

Kachelmann ezen adata meg is felelhet a helyzetnek, nem is. Az a körülmény, hogy 1586-ban bélabányai kapuról szól, minden-esetre gyanút kelthet.

Legnyomósabb ellenérv a fent közöltekkel szemben egy 1586.-iki

¹ 1586. másolatkönyv.

² 1585. másolatkönyv.

³ Kachelmann J.: Das Alter und Schicksale des ungrischen, zunächst schemnitzer Bergbaues. 159. l.

Helyőrség a
nyolcvanas évek-
ben.

részletes megjegyzés. Október havában rémülettel hallja Selmecz közönsége, hogy a török a letarolt erdőkön át Végles és Ocsova felé támadást intézett. A lakosság állandó félelemben él, mivel az ellenség egyre jobban közeledik a bányavárosokhoz, az őrség pedig egyáltalában nem áll arányban feladata nagyságával. Az udvartól, amint a mult idők bizonyítják, — nem várható segedelem, s hogy a városok még fennállanak, az nem a nyomorúságos drabantok érdeme, hanem egyedül Isten kegyelmének köszönhető. Szívesen szolgálna a hatóság a kért segítséggel, de oly szomorú a helyzet, hogy még a hirhedt szécsényi vereséget sem bírta Selmecz kiheverni. Ehhez számítandó a mult évi általános inség és nyomor, amelyet betetőzött az ezidei járványos betegség; a harcosok erős megfogyatkozása miatt bányászokat kell őrsegi szolgálatra bevenni, mivel sokszor annyi ember sincs, hogy a halottakat elföldelhessék. A mult napokban dobszóval keresett az előljáróság hadiszolgálatra jelentkezőket, de egyetlen egy ember sem jelentkezett. A helybeli drabantokat is szétszórták az utak és bányák őrizetére, Dobronyára, Szászpelsőczre, Kecskére, sőt huszonötöt Dobó kérésére Csábrágra is küldtek, úgy, hogy alig maradt néhány a városban.¹ E följegyzés legfényesebb ellenbizonyítéka minden ellenkező állításnak.

A török hatalom
visszaszorítása
és újbóli felül-
kerekedése.

1593—1594 a török tetemes visszaszorításáról nevezetes. Fülel bevétele után az ellenség önként irtett ki néhány végvárat: Dévényt, Kékköt, Ajnácsköt, Somosköt és Hollóköt. Ugyanakkor még Szécsény, Drégely, Palánk is magyar kézre kerül, a következő évben pedig Pálffy Nógrádot ejti hatalmába. Az 1596. évi mezőkeresztesi ütközet után azonban újra megingott az erősödni kezdő bizalom s helyét a legnagyobb fejtelenség foglalta el.

Az 1596 előtti állapotokra igen jellemző a hodrusiak könnyelműsége. Megjegyzendő, hogy Hont nyugoti részében és Barsban a hódoltság területe nem fogyott, a veszedelem tehát épen oly közel volt, mint előbb. A nép mégis keveset törődik vele; nemcsak odahaza, de kint a hegyeken, bányatelepeken is erősen fogyasztja a szeszt; sokan az istentisztelet alatt sem tudnak ellenni nélküle. A tanács második rendelete sem fogott rajtuk, az általános fegyverkezést nem teljesítik, sőt sokaknak egyáltalában fegyverük sincs.²

A keresztesi csata után Miksa főherceg és Pálffy felszólítja a 7 bányavárost ezer lővész kiállítására. Rettenetes véradó ez, ennyi harcost összetoborzani teljes képtelenség volt. Selmecz oly lesújtó

¹ 1586. másolatkönyv.

² 1595. jegyzőkönyv.

választ ad, amely fölött múltán csodálkoznunk lehet. A rendes arány szerint a három legnagyobb helyre az ezerből idestova 250—250 esnék. A végrehajtott toborzás eredménye azonban végtelenül gyöngé, mert alig akadt 5—6 vállalkozó, akinek a katonáskodáshoz kedve lett volna, a bányákat pedig nem meri munkásaitól megfosztani a tanács.¹ Ha józan számítás szerint a kívánt áldozat meg is haladja a város képességét, az adott válasz mégis rosszalást érdemel. A selmecziek, ismervén bányászatuknak a kincstárra rendkívül fontos voltát, újból elővették több évtizeden át bevált fogásukat: egyetlen bányászt sem engedtek táborba, csakhogy termelésük ne csökkenjen; a király, ha rájjesztenek, úgyis lemond majd tervéről, sőt még az ő védelmükre rendel idegenből segítséget. Bizony, ez a politika csöppet sem volt hazafias. 50—60 embert, ha komolyan akarják, kényelmesen kiállíthattak volna, aminthogy 20—30 harcost kisebb bajnál is többször szolgáltattak.

A drabantok száma ezuttal valóban kevés volt s a polgárőrségnek kellett ügyelnie, hogy a fejét vesztett hadnép menekülése közben ne garázdálkodjék. A jövő megmutatta, hogy jó volt résen lenni. 1600-ban ugyanis a korponai vallon őrség olyan túlkapásokat engedett meg magának, amelyek minden várakozást meghaladtak. Selmeczet ugyan nem meri háborgatni, de kevésbé erős szövetséges társát, Bélabányát ellenség módjára rohanta meg, a kaput betörtte s az amugy is csak tengődő lakosságot összes holmijának elrablása által a legnagyobb nyomorba döntötte. Épen oly kiszámíthatatlan kárt okoz Lipesey jószágain is, ahol számos embert fosztottak meg életétől. Rémuralmuk állandósága okozza a földművelés szünetelését, a minék az élelmi szerek árának hallatlan emelkedése a következménye.²

A harcos idők tetemes terheket róttak a lakosság vállaira. Ezuttal nem szólok a hét bányavárosra felülről kirótt adóról, mivel ennek összege nem közvetlenül az ő javukra fordított, hanem futólag érintem a helybeli őrség költségeit. Ennek fedezésében három érdekelt fél osztozott; a városi lakosság, a bányatelepek és a kamara.

Nem tudok eléggé sajnálkozni az ezt tartalmazó lajstromok hiányán, mert ezekből az egész lakosság vagyoni viszonyait meg tudnók állapítani. Följegyzés elszórtan akad itt-ott. Breznyik megemlíti 1558-ban az őrpénz nagyságát, amely 1983 frtot tett ki, a

1600.-iki vallon
pusztítások.

A hadakozás
költségeinek elő-
teremtése.

¹ 1597. jegyzőkönyv.

² 1600. jegyzőkönyv.

hetenként szolgáltatott összeget emellett 50—50 frt-ra teszi.¹ Később hozzáteszi, hogy ehhez a közönség 1130 frttal járúl, a többivel a kincstár és a bányatelepek. Az évenként szolgáltatott összeg megfelelhet a valóságnak, mert 1599-ben őrpénz gyanánt egy eredeti írásban 1847·50 frtot találtam, de a heti 50·80 frt járulék nem lehet helyes, mert ily módon az évi összeg a 3000 frtot is meghaladná. Mindez legkevésbé sem lehetett elegendő az egész őrtség fizetésére, amely havonta rendszerint 500 körül járt s így az évi 6000 frtot biztosan elérte.²

Rakoncátlan-
kodó földesurak.

A Balassák.

Szinte hihetetlen, mennyit kellett az utazó és kereskedő népnek saját honfitársaitól szenvednie. A közeli főurak, várnagyok, őrsegek, sőt legelől a vámhivatalok e tekintetben valósággal versenyeznek egymással. Az 50-es évek előtt Basó és Balassa Menyhért voltak a környék ostorai; az utóbbi roppant merész haramia, aki előszeretettel dézsmálta meg a Körmöczre fuvarozott arany-ezüst szállítmányt. A sok gaztett végre nyakát szegte s mintán Salm gróf 1549-ben bevette Szitnya várát, Erdélybe menekült.³

A háborus időktől eltekintve teljes lett volna a nyugalom, ha az ő hagyományát nem folytatta volna tulajdon családjának egyik tagja, Péter úr, aki a fontos zólyomi vár főkapitánya volt. Ebbeli működésében hamar talált társat, egy Selmeczről kivándorolt polgár személyében, aki sok rossz fát tett a tüzre s midőn ügyeit rendezni kellett volna, megugrott. Hol találhatott volna bensőbb cimborára Balassánál? Ez már huzamosabb ideje volt várnagy, idáig elég békésen is viselkedett, 1563-ban azonban támadólag lépett föl. Ekkor ugyanis a tanács kérdőre vonja, mi jogon merészelte Stürnkorb selmeczi kereskedőt a zólyomi mátyásnapj országos vásáron nyugtalanítani. A dolog története az, hogy Péter parasztjaival és katonáival elállotta a Zólyomból kivezető összes útvonalakat. Ha az illető kereskedő mégis egérutat lelt s áruival együtt kiszabadulhatott a veszedelemből, azt csak néhány jóakaró embere figyelmeztetésének köszönhette. A gonosztettet Imbster forralta ki, aki addig áskálódott egykori társai ellen, amíg bosszúját ki nem töltötte.⁴ Tettének okát könnyű megadni. Nemrégiben Zólyomból két férfiút küldött be Selmeczre, akiket Balassa bocsátott rendelkezésére s akik által felmondta polgárjogát. A tanács azonban több rendbéli vétke miatt sokkal jobban neheztelt rá, semhogy az abszolúciót

¹ *Breznyik* i. m. 24. l.

² 1599. számodás könyv.

³ *Pécs* i. m. 120. l.

⁴ 1563. jegyzőkönyv.

olyan egyszerűen megadta volna. Hallani sem akart megoldásról mindaddig, amíg az ügyet bíróilag el nem intézik.¹ Imbsternek volt oka tartani attól, hogy a megoldás kedvezőtlen lesz reá nézve; azért alkalmazott végső kísérletképen erőszakot, mert ijesztgetés útján remélte a várost eltéríteni szándékától.

Két évvel utóbb 1565-ben a város területén fordult elő gatzett. Szerzői a helybeli drabantok, akiknek soraiban sok tunya, részeges, garázda alak szerepelt. Szeptember elsején két hajdu és Dóczy Gábor kocsisa berugottan ballagtak a hodrusi úton. A Wetterkreuz tájékán Aichmüller tekintélyes selmeczi polgár szekerével találkoztak, amelyen két szolga felügyelete alatt sörátalagokat fuvaroztak Hodrusra. Az ittas czimborák fel akartak szállani, de a kocsisok, további kellemetlenség elkerülése végett megtagadták kérélmük teljesítését. Hajba kaptak; Aichmüller két embere húzta a rövidebbet a fölfegyverezett többséggel szemben s már-már agyonütik őket, ha a zenebona hallatára idejekorán segítség nem jelenik meg a helyszínén.²

Drabantesiny
1565-ben.

A vidéknek rémei közé tartoztak különben Dóczy emberei is csaknem kivétel nélkül, földesurukat sem véve ki, s mivel legtöbb esetben védelme alá fogta őket, az általuk megbántott városiakkal szemben merészségük nem ismert határt. Molnárok, vámszedők, favágók, urasági mesteremberek, zsoldosok, ahol csak szerét tehették, alkalmatlankodtak a járókelőknél.

Dóczy alattvalói-
nak izetlenkedé-
sei.

Ezen időtájt nagyon megszaporodott a kötnivaló emberek mindenféle faja. A martalóczok be-berándultak egy-egy kalandra, míg üres óráikat a közeli erdőségekben töltötték, ahová néhány, velük atyafiságot tartó bányamunkás szállított nekik táplálékot.³

A századvégi
idők hírneves
rablói.

A század végén 1600-ban, több rendbeli útonállás miatt két rabló került kézre, Hochwieser és Calafuess,⁴ a legveszedelmesebeket azonban már 1598-ban fogták el. Ha igaz, amit vallottak, ők nyerik el a pálmát. Gatzettük oly sok, életük folyása oly változatos, hogy akármely modern csirkefogó repertoírjába is beillenek. A mellett keresztényi büszkeséggel tölti el szívüket mindennek gyilkosság nélküli elkövetése. Megérdemlik neveik megörökítését a helybeli bünkrónikában: Petter Ferencz és Muránsky Bálint. Az előbbi valósággal eltörpül társa mellett, akinek karriérje regényszámba megy. Pályafutásának első sikere egy merénylet, amelyet 1584-ben Székesfehérvár mellett követett el. Palotán szolgált drabant minő-

¹ 1561. jegyzőkönyv.

³ 1585. másolatkönyv.

² 1565. jegyzőkönyv.

⁴ 1600. jegyzőkönyv.

ségben Thury Márton seregében, innét valami csiny miatt meg kellett ugrania s hogy megélhessen, az említett helyen kereskedőktől vagy zsidóktól — bizony nem nagyon nézte, hogy kik lehettek — 150 frtot erőszakolt ki. Ezután egy darabig szünetelt, de midőn Szécsényt a magyarok 1593-ban visszavették a törököktől, egy kedvező alkalom újra szenvedélye rahjává tette: 4 marhát hajtott el az erdőkből, amelyeket azután egy Hodruson drabantoskodó bűntársa az ottani mészárosnak, Sauer Jánosnak eladott.

Vannak azonban elbeszélésének pikáns részletei is. A gazember vesztét érezvén, elbeszélte, hogy Egger György kamaragróf nős ember létére egy idegen hölgygyel folytatott viszonyt. A féltékenységtől mart feleség vetélytársa megsemmisítésére Muranskyhoz fordult. Lehívatta a kamaraház pincéjébe, s egy tolmácsul szolgáló leányka kíséretében azt az ajánlatot tette, eméssze el valami utonmódon a férje szeretőjét; legjobb lenne, ha egyszerűen agyonlőné. 100 frt jutalmat ígért, de a rabló, aki rablásai közben embervért nem ontott, kereken visszautasította az ajánlatot. A kamaragrófné tartván a titok kiderültétől, nem nevezte meg az illető nőszemélyt s így Muransky erre nézve nem adhatott felvilágosítást. Hallgatási díjul 1 tallért kapott.

Akarva, nem akarva, még ismeretlen vidéken is járt ez az ember. A balvégzetű egi ütközet után a török Konstantinápolyba vitte, sőt még azontúl is 44 mértföldnyire, de sikerült elszöknie és hazatérnie. Ezután követte el Petterrel egyetértve több kisebb kalandját, amelyek megérlelték a bitófára.¹

Vámhivatalok
akadékoskodása.

A szabad forgalmat akadályozó körülmények harmadik fajtája bátran versenyezhet a kóborló martalócokkal s az utonállás különféle módozataival, sőt ami a legszomorubb, oly mozzanatokra is találunk, amelyek az első két esetben nem szerepelnek: értem a bányavárosi szabadságoknak kölcsönös megszegését. Körmöcz és Besztercebánya hátrányos módon folynak be Selmecz kereskedelmére s hogy az utóbbi nem tudja megtorolni a szenvedett sérelmeket, az a földrajzi, valamint az ezzel karöltve járó ipari és mezőgazdasági helyzetben leli magyarázatát. Mig ugyanis az említett szövetséges városok az ólom-, vas-, fagygyú szállítására nézve utbaeső állomások, sőt Besztercebánya ipari cikkekét is készített selmeczi megrendelésre, addig Selmeczbánya velük szemben termelőként egyáltalában nem szerepelt. Ha Körmöcz felé heténként el is szállították a bevál-

¹ 1598. jegyzőkönyv.

tott aranyos ezüstöt, ez elsősorban nem volt kereskedelem tárgya, másodsor pedig a város, mint ilyen, a fuvarozásban nem vett részt, mivel a továbbítás tisztán a királyi kamara feladata. A selmecziek csak Bát, Szentkereszt, Zsarnócza és Zólyom vásárain szerepelnek, és így Selmecz a főforgalmi vonalaktól félreesvén, nem foglalhatta le a támadói felé irányuló kereskedés cikkei.

Körmöczbánya 1563-ban a Lengyelország felől érkező és Selmeczbányára szánt szállítmányokra 10 dénárnyi vámot ró.¹ Körmöczi ólom-vám.

Ez csak városunk kárára volt, egy más, ezzel egyidejű dolog azonban az egész bányakerületet maga ellen lázította. 1564-ben ugyanis a kormány tervbe vette egy Besztercebányán való harmincad felállítását. A zúgolódás nem járt eredménnyel, a vám létrejött s még a század alkonyán is életben van.² Besztercebányai harmincad.

Tudja ki-ki, milyen féltékenyek városaink vámmentségi kiváltásaikra, oly áruk után, amelyek a bányászat művelésére kellenek, vagy amelyek polgáraik szükségleteinek fedezését célozzák. E tekintetben a Dóczyakkal kerül összeütközésbe Selmecz, akik a polgárság érdekeit s a város forgalmát gyakran komolyan veszélyeztetik. Megfontolandó momentum a városnak a Garam zsarnóczai tájéka-hoz fűződő nagy érdeke, az erre huzódó főútvonal és főleg az akkor ritkaságszámba menő hidak egyikének időközönként erre történt felállítása. Erre jártak ugyanis ama polgáraink, akik Morvaország felé igyekeztek és különösen ama kereskedők, akik az áruk legértékesebbjét, a posztóneműeket hozták. Dóczyék a várossal örökös surlódásban élvén, sokszor vetemedtek oly tettekre, amelyek bátran a bűnkronikába illeszthetők. 1550—60. közt csak a jegyzőkönyvi feljegyzések hiánya az oka, ha ilyenmű tényekről nem halunk; ezen időn túl azonban a merényletek egész mezítelenségükben, pontosan körvonala-
zva állanak előttünk. Vámmentségi kiváltások megszegése.

A Dóczyak
üzelmel.

Zsarnóczai hid-
vám.

1563-ban, a város jegyzője a pozsonyi országgyűlésen van. Ez alkalommal levelet intéz hozzá a tanács, felsorolva több rendbeli sérelmét Dóczy ellen. A legsúlyosabb közöttük Siebenbürger helybeli lakos esete. A város megbízásából ugyanis a Garam tulsó, jobb partján borokat vásárolt be s 10 rogyásig megterhelt szekérrel igyekezett hazafelé. A zsarnóczai hidnál a vámszedő a felmutatott áruigazolvány ellenére félbért, 18 dénárt kért egy szekér után. A polgár nem akart fizetni, tovább sietett, mire egy csapat huszár és drabant iramodott utána s egyet-mást elvettek tőle. Az elkövetett

¹ 1563. másolatkönyv.

² 1563. másolatkönyv.

merénylet súlyosságát nehezítő körülmény a Dóczyaknak a várossal épen folyamatban lévő békeegyezkedése, mert jóhiszeműségüket megcáfolja¹

Dóczy, mintha a borital irányában különös rokonszenvet tanúsítana, a legtöbb visszaélést ennek kapcsán követi el. Emberei még a fönti év nyarán megdézsmálják a solymosi városi szőlőből érkező fuvarokat, amelyek után vám fejében 10 szextár bort csapoltak le és azonkívül minden szekér után 10 dénárt követeltek.²

Ennyi visszaélés után hosszabb ideig vesztég marad. Ha elő is fordul itt-ott valami kisebb sérelem, az hamarosan elintéződik. Ellenben 1597-ben újból özönével érkeznek a panaszok s habár többen is ludasok a dologban, a legtöbbje mégis a szomszéd lelkiismeretén szárad. A sérelem elkövetésében nem lehet kételkedni, annál kevésbbé, mert a történetek által Dóczy nemcsak az országos törvény ellen vét, hanem a saját beleegyezése alapján létrejött szerződés ellen is. Az 1578-ban történt megállapodás értelmében ugyanis selmeczi ember — ha a hidat használja — vámot nem fizet, még megterhelt szekerekért sem, egyedül 2 dénár hidpénzzel tartozik minden ló után, míg a gyalogszerrel járó utas ingyen mehet át.³

Az északi és nyugati határszéli vámok.

A vámsérelmek további gyakori esetei a határszéleken felállított harmincadhivatalokban fordulnak elő, igaz, hogy többnyire félreértés következtében. Idegen földről, főleg két irányban erős mifelénk a behozatal, Krakko és Brünn vidékéről. Ezen szempontból az utóbbi a valódi ipari termékekre vonatkozólag játszik szerepet s e tekintetben még Bécsset is túlszárnyalja, a hová inkább a személyforgalom s az árúközvetítésnek az az ága törekszik, amely a nagyobb fényűzés által követelt cikkek beszerzésére irányul. A Szilézia felé vezető út rendeltetése azonban az idők folyamán alaposan módosul. Ezt a nagy üzemkörben dolgozó Fuggerek létesítették a Hanza városokkal való rövid összeköttetés kedvéért, hogy itthon termelt részükön minél jövedelmezőbben adhassanak túl. Selmeczbánya a középkorban nem nagyon veszi hasznát ennek a forgalmi eszköznek. A személyforgalom ama vidékekkel ugyan elég élénk, teherforgalma azonban nem ér el nagyobb arányokat. Ám időközben, szinte váratlan gyorsasággal oly helyzet következett be, amely a régi viszonyoknak teljesen más irányt szabott. A kohók működéséhez föltétlenül szükséges ólmot valaha a Glanzenberg

¹ 1563. másolatkönyv.

² 1563. másolatkönyv.

³ 1578. jegyzőkönyv.

szolgáltatta, de a bányavízzel meg nem birkózhatván, lassanként teljesen fel kellett hagyni a munkálatokkal s az előbb csak szórványosan használt lengyel ólom állandó behozatali cikké vált. Az északi útvonal ilyképen kettős rendeltetést nyert, mindakettőt bányászati szempontból: kifelé rezet, befelé ólmot szállítottak rajta. Zsolna Liptószentmiklós, Árva, Turdossin az erre eső harmincadok.

Ha ezen az útvonalon különösen a félreértések okoztak sok bajt, a morva határon, Trencsénben a szándékos rosszindulat, a forgalom akadályai. Gyakorta fordul elő itt, az ezen időben szerteszét annyira divatozó visszaélés, hogy a vámhivatal vagy a fölötte rendelkező főúr egyes polgárok törlesztetlen tartozásait oly módon hajtja be, hogy az ugyanazon vidéki kereskedők árúit foglalják le, így akarván magukat esetleges nem fizetés ellen biztosítani. Egy-két eset a szóban forgó lefoglalt árú mennyiség magas értéke miatt megérdemli a névszerinti fölemlítést is. 1599-ben Roschkó posztónyíró elpanaszolja, hogy 400 frt értékű szövetét Hohenberger adóssága miatt Illésházy trencsényi vámja lefoglalta.¹ A panasz hiábavalóságát legjobban bizonyítja Kayser Vilmos kereskedő esete, akitől a következő évben 70 darab posztót vettek el.²

A XVI.-ik század második felének közbiztonsági állapotai vajmi gyarlók tehát. Eltekintve a török gyakori és olykor meglehetősen komoly háborgatásaitól, még a politikai béke idején is jókora fejtelenség uralkodik. Az ököljog érvényesül mindenütt, az igazság hangoztatása kellő anyagi erő latbavetése nélkül mitsem ér. A fent körülményesen vázolt közállapotoknak a kereskedelem szempontjából történt fejtegetése mulhatatlanul szükséges kidolgozott tárgyunk megértéséhez.

¹ 1599. jegyzőkönyv.

² 1600. jegyzőkönyv.

ÉLELMEZŐ IPAR.

A helybeli földmívelés és állattenyésztés elégtelensége. Gabonavásárlás, beszerzési források. Dobó István, mint gabonaszállító. A többi földesurak szállításai; lelkiismeretlenségük. A kis mértékben való adás-vevés formái s az előforduló piaci visszaélések. Malomipar. Városi malmok. Magánosok malmai. Dóczy malmai Zsarnócán és az Erlengrundban, mint a helybeli malomipar versenytársai. Hodrusi és vihneyi városi malmok. A sütemények piacra hozatala. A pékek tiltott üzelvei. A pékek száma. Kenyérárak. Árubaocsátás helye és ideje. Mészárosok. Iparuk jelentősége. Ruházati cikkek, tömlők, fűvők. Marhakereskedés. Külső piacok. Helybeli marhakereskedés. Piaci szabályok. Állategészségügy. A beszerzés módja. Marhaárak. Vágás módja. Kötelező céhjelentések a hetenkint levágott marhák felől. Fegyelmetlenség a mészáros céhben. Szabálytalanságok. A céhben uralkodó fejletlenség az iparág károsodását vonja maga után. A szitnyai várnagy és vihneyi parasztok csalfasága. A mészárosoknak a borjúhússal folytatott üzelvei. Mészárszékek. Húsarak. Lóhús élvezete. Állatbőrök értékesítése helyben és idegenben. A cipészekkel támadt konfliktus. A faggyúval való üzérkedés a városi mérleg feladata. Erős behozatal. Faggyúpiacok. Néhány beszerzésre vonatkozó adat. A faggyú árusításából a városra háruló haszon. A faggyú ára. A faggyúolvasztás. A faggyúikivitel az 1577. kancelláriai rendelet betiltja. Faggyúraktárak. A mészároscéh belső élete. A céhmesterek névsora. Az ismeretesebb céhtagok névsora. A mészárosok társadalmi helyzete. Verdien Márton, a legkiválóbb selmeci iparosok egyike. Sajátszerű pályafutása és végezete.

Selmeczhánya, az ősi bányaváros elejétől fogva csak fogyasztja, de nem állítja elő az élelmi cikkeket. Az aránylag igen sűrű népesség és a folyvást fenyegető külső veszedelem megfoghatóvá teszik, miért fektetnek behozatalukra az előljáráságon kívül az egyesek is súlyt. A gabonaneműek és húsfélék beszerzését az anyagi élet alapfeltételei gyanánt minden lehető módon megkönnyítik. Reájuk nem vonatkoznak a különben oly szigorú vásári tilalmak; a behozatal szabadsága elé csak annyiban vetnek akadályt, amennyiben ez a helybeli feldolgozók: molnárok, pékek és mészárosok érdekeit sérti.

Gabonavásárlás;
beszerzési források.

Az élelmezés legnélkülözhetetlenebb követelménye a kenyér. A készítéséhez szükséges gabonaneműeknek csak igen csekély része termelt a város vidékén, mivel az aránylag nagyon kevés szántó-

föld, a zordabb éghajlati viszonyok, az 500—900 méternyi tengerszínföldi magasság, másrészt a nép kenyérkereseti főága a bányászat már eleve lehetetlenné tették a nagyobb mértékű buzatermelés meghonosodását.

Természetesen következett ebből a behozatal nélkülözhetetlen volta. A gabona kétféle alakban jött be: nyersen és feldolgozva. 1570. táján több jegyzőkönyvi adat kimerítően ismerteti a tanács által való búzavásárlás körülményeit. Évenként egyszer, olykor többször is a jegyző két malomfelügyelő úrral kirándul a környékbeli nagybirtokok valamelyikéhez üzletkötés végett. A vásárolni szokott gabonamennyiség 2000—4000 véka, a körülményekhez képest változó árban.

1571—77. években Dobó István lett a város főgabonaszállítója. A büszke főúr rendesen kemény feltételeket szabott, mert tudta, hogy a selmecziek erősen alkudoznak. Szerencsére bizalmasa Korpádi Pál, a várnagy, következetesen a vásárlók pártját fogta; amit ezek búsas ajándékokkal háláltak meg. Vékája rendesen 55—60 dénárjával kelt, oly áron, aminőt egy későbbi birtokosnál sem bírtak elérni. A gabona olcsósága mellett nagy előny háranlott a vevőkre abból is, hogy Dobó pontosan és jó minőségben szállította áruját. Sajnos nem lehet ugyanezt mondani a későbbiekéről.¹

Dobó István
mint gabona-
szállító.

A többi birtokosokkal hamar torkig volt a tanács. Az okot nem nehéz kitalálni: javarészüik az ár nagyságának meg nem felelő minőségű árút szállított. 1571-ből fennmaradt egy szentbenedeki alku, amelyet a hatóság képviselője az esztergomi káptalannal kötött, egy benedeki vékát 75 dénárjával számítva.² 1585 táján banowitzi Forgách Imrét tiszteli meg a város bizalmával, olykor 4000 véka rendelést is téve. Forgách azonban rútul visszaélt a bizalommal. Örökös a panasz buzájának késedelmes szállítása, elmaradása és rosszasága miatt.³

A többi földes-
urak szállításai;
lelküismeretlen-
ségük.

1586-ban két helyen is történik rendelés: Dóczy Gábornénál 400 véka buzára és 200 véka árpára és tapolecsányi Pándy Zsigmondnál.⁴ Jelentéktelenebb megrendeléseket a város délkeleti szomszédságában fekvő Szentantal lelkésze is elfogadott: 1552-ben 33'44 frt erejéig.⁵ 1599-ben pedig a báti vámszedő kínálja terményeit a városnak.⁶

A város, mint testület, a fent vázolt módon szerzi be gabo-

¹ 1571—77. jegyzőkönyvei.

² 1578. jegyzőkönyv.

³ 1585. másolatkönyv.

⁴ 1586. másolatkönyv.

⁵ 1552. számadási türedékek.

⁶ 1588. jegyzőkönyv.

náját, amelyet a magasházban raktároznak el. A cikk további rendeltetése két irányban ismeretes; egy részét a tanács inséges időben szétosztatja a lakosok között — a bányák ki lévén zárva a jótétéményből, — a másik részét sörfőzésre használja fel.

Maga a város szükségleteit a helybeli és idegen, főleg a zsarnóczi vásárokon szerzi be. Azonban minduntalan zaklatásnak van kitéve: idehaza a pékek verik fel egymással szemben a piacra került gabona árát, amelyhez különben a városnak, mint kiváltságosnak elővételi joga van, az idegenben pedig a privilegiumok ellenére akár-bányászor vámmal sanyargatják a városiakat, avagy, ami még rosszabb, idegen molnárok saját malmaikba terelik be őket, ha másképp nem, erőszakkal is. A szegény ember akárhova fordult, mindenütt a rövidebbet húzta.

Malomipar.

A szemtermés és a kenyérsütemény közötti úr áthidalása a malomipar feladata. Az akkortájt uralkodó partikularizmus, a közlekedési viszonyok rosszasága, a közbiztonság ingadozása természetessé teszik, hogy a gabonát, e nélkülözhetetlen terményt itthon kellett feldolgozni. Azt, mint köztudomású, a malmok végzik. A Garam bars megyei részén egymást érik a malomépiletek s pezsgő élet folyik bennük. Magában Selmeczen több malom van s külső telepei közül a nagyobbakon sem hiányzik egy-egy. A belvárosban 1570. tájkán egy középsőről,¹ 1568-ban egy alsóról történik említés,² amiből következik, hogy egy felsőnek is kellett lennie. 1600-ban csak úgy általánosságban van említve a malom, mint amely mellett a kaloda áll.³ 1577-ben egyetlenegy említés van egy városi molnárról, Grelet Párról,⁴ neve szerint szláv emberről, aki a malmokat együttesen igazgatta. Ezeknek tehát közel kellett állaniok egymáshoz. Vizi malmok mindannyian, a kevés vizű selmeczi patakából kiágazó malomárok táplálja őket. 1578. táján a középső már egészen körül van véve lakóházakkal, melyek 100—200 forintot érnek,⁵ tehát a tekintélyesek közé tartoztak. Maga Thainiger, ismert nevű bányapolgár, is ezek egyikében lakott.⁶

Városi malmok.

Magánosok
malmai.

Lehettek magánosoknak is malmaik, aminthogy Rubigalli Pálnak 1567-ben egészen kifejezetten van egy a birtokában⁷ Óder kohói mellett, a város alatt, amely vidéken majorja is állott, körülbelül a mai dohánygyár tájkán, a ziegengrundi völgy torkolatánál. Ebben

¹ 1570. jegyzőkönyv.

² 1568. jegyzőkönyv.

³ 1600. jegyzőkönyv.

⁴ 1577. jegyzőkönyv.

⁵ 1578. jegyzőkönyv.

⁶ 1578. jegyzőkönyv.

⁷ 1567. jegyzőkönyv.

a völgyben, az újvár és a Szentháromság-hegy között, amelynek nyugati oldalágában ma a Klinger-tó gátja fogja fel a felszíni csapadékvizeket, a század vége felé több molnárról van egyszerre említés. Egyikük, aki talán épen a Rubigalli-féle malmot bírhatta, 1597-ben azzal a kérelemmel fordul a tanácshoz, hogy engedje meg, hogy a száraz nyárra való tekintettel a völgy felső részében egy gát épülhessen.¹ Megtörtént-e ez, vagy sem, annak sem a levéltárban, sem a helyszínén nincs nyoma.

Városi malmok voltak Vihnyén és Hodruson is. Mindkettőnek Dóczy molnárai csináltak furesa konkurenciát. A hodrusi, vihnyei és szénásfalusi lakosok, községeik völgyei a Garam felé lejtván, természetesen nem a városi piacra jöttek gabonáért, ahol drágábban és csak egy 750 méter magas vízvásztón való átkelés után juthattak hozzá, hanem a zsarnóczai vásáron szerezték be szükségletüket. Ez már a Dóczyak területe volt, akik jámbor képpel túrták alantasaik túlkapásait. Molnáraik siettek a kedvező hangulatot kiaknázni. Vásár után a selmeczyvidékiek teli zsákjaikkal hazafelé poroszkáltak az úton. Dóczy gondviselése több malmot állított útjukba, amelyek közül főleg a zsarnóczai és az erlengrundi váltak az arramenőkre veszedelmessé. A főleg asszonynépből álló vásárosokat jobb ügyhöz méltó kitartással lesték a molnárok az úton s terelték malmaikba. Így mindaketten szép, ha nem is tisztességes keresethez jutottak. A tanács egész halmaz levelet írt sértett alattvalói érdekében 1588-ban, 1596-ban és bizonyosan máskor is, világos tanuságául annak, hogy a jó szomszéd nem nagyon igyekezett túlbuzgó embereit rendre tanítani.²

A hodrusi városi malomra csak egyetlen egy adatunk van: 1599-ben az ottani lelkész kéri, hogy adják kedvezményes áron bérbe az egyháznak³ A vihnyei akkor már szintén nem állott házi kezelésben. 1579-iki adat szerint az ottani molnár bírja bérbe évi 16 forintért,⁴ amit 1599-ben 20-ra emeltek fel.⁵ A hatvanas években azonban a malom még közvetlenül a város birtokában volt s a benne alkalmazott molnár 75 dénár heti fizetésben részesült.

Az 1552-iki számadási töredékben meg van említve, hogy a tanács egy malomkereket szerez be 2 $\frac{1}{2}$ forinton.

A gabonaneműek nemcsak szemalakban, hanem kenyérsüte-

Dóczy malmai
Zsarnóczán és az
Erlengrundban,
mint a helybeli
malomipar ver-
senytársai.

Hodrusi és vi-
hnyei városi mal-
mok.

Sütemények
piacra hozatala.

¹ 1597. jegyzőkönyv.

² 1588 és 1596. jegyzőkönyv.

³ 1599. jegyzőkönyv.

⁴ 1579. jegyzőkönyv.

⁵ 1599. jegyzőkönyv.

mény alakjában is kerültek, mint behozatali cikk forgalomba. Ezen importot a környék pórnépe űzi, akik hetenkint egyszer, a szombati hetivásárra jönnek be, s kenyerüket a piacon árulják. 1569-ben, midőn a termést a sok eső igen elrontotta, a nagy kereslet ropantul elkapatta őket. Látván, mily sóvárogva rohanja meg az éhező tömeg a malmokat, portékájuk árát tetszésük szerint szabták meg.¹ E tekintetben különben nem voltak rosszabbak a helybeli pékeknél, akik reá sem hederítettek a tanács intézkedéseire.

A pékek tiltott
üzelmei.

Amennyire kevés adatunk világánál látni lehet, a pékek az iparukhoz szükséges lisztet megfelelő áron a városi malmokban is beszerezheték. Azonban nagyon ravasz és elégtelen elemnek mutatkoznak, a tilalom ellenére is akárhányszor kiosonnak a falvakra s ott a parasztoktól olcsóbban vásárolnak össze mindent, mint azt a malmokból kapnák. A közönségnek tulkapásaik ellen irányuló panaszai nem sokat lendítenek az állapotokon. Időközönként annyira mennek, hogy messze vidék vásárain ők játszásként az urat, tetszésük szerint szabályozzák az árakat, minden versenyt lehetetlenné tesznek s az éhező népnek drága pénzen apró süteményeket adnak el.²

A pékek száma.

A pékek jobbára, sőt túlnyomólag asszonyok voltak. Számuk egy 1597-iki feljegyzés szerint, midőn a tanács maga elé idézte őket, kereken 150-nek van odavetve,³ de három évvel később, midőn egy újabb rendreutasítást kapnak, az „összes pékek“ névszerint vannak felsorolva s ezuttal számuk csak 39-re rug.⁴ A valószínűség tehát, már csak azért is, mert kimutatás van róluk, az utóbbi adat mellett szól; mégis érthetetlen, hogy miért mutatkozik három éven belül oly eltérés. Rosszakaratu megtévesztésről szó sem lehet, a higgadt szavu jegyzőkönyv ilyesmire nem ragadtatja el magát. Az 1600.-i adat hozzáteszi, hogy a 39 pék közül is csak 30 a rendes, azaz olyan, aki már huzamosabb ideje folytatja mesterségét, a többi 9 csupán a sanyarú új idők szüleménye, midőn a kenyérárak felszökése több egzisztenciát erre a jövedelmezőnek ígérkező keresetre csábított.

A kenyérárakat a tanács szabta meg, amint ez más városban is divatos volt. Azonban e téren is ellenmondásra bukkanunk. 1597-ben egy font kenyér ára 6 dénár,⁵ 3 évvel utóbb a búzából süttötté 4, a rozskenyéré 3, egy egész darabé pedig 12 dénár.⁶

Áruba becsatolás
helye és ideje,

A kenyeret csupán külön bódékban árusíthatják, de a pékek

¹ 1569. jegyzőkönyv.

⁴ 1600. jegyzőkönyv.

² 1600. jegyzőkönyv.

⁵ 1597. jegyzőkönyv.

³ 1597. jegyzőkönyv.

⁶ 1600. jegyzőkönyv.

itt is kibújni igyekeznek az általános érvényű tilalom alól s titokban házaláshoz folyamodnak. A tanács már torkig van velök: az 1600. évben alig mult el hónap, amelyben felháborodásra nem szolgáltatott volna alkalmat. Augusztusban ezt az árusítási módot súlyosan bünteti a hatóság; a vétkeseket a malom melletti kalodába teszik közszemlére. Ugyanekkor megy végbe az említett árszabályozás is. A pékek számára egy órányi időközt vagy annyit engedélyeznek, amíg a pékzászló kint leng. Ezzel kapcsolatban hirdeti ki az előjáróság az ultimátumot: ha e pontozatokhoz nem alkalmazkodnak, a tanács elhozatja a Kielmann ajánlotta ügyes pékmestert legényeivel együtt s őket örökre felfüggeszti mesterségük gyakorlásától.¹

Mészárosok és
iparuk jelentősége.

A kenyércikkék jelentőségénél egy csöppet sem alábbvaló az állati termékeké. Alig van kereseti ág városunkban, amely sokféleség dolgában a mészáros-iparral versenyezni tudna. Ennek hatásköre kiterjedtebb, mint az ország akárhány más vidékén, még pedig a bányászattal való szoros kapcsolatánál fogva. A ruházatkodás számos, innét kerülő kellékét nem is számítva, akárhány eszköz, amelyet ma gép helyettesít, igen kezdetleges szerszám volt, sokszor bőryanagból. Nemcsak vizet, hanem tetemes súlyú ércet is gyakran tömlőkben húznak fel a mélységből. A szellőztetésnél a fuvó játszik nagy szerepet, amelynek alkotó részei közt a bőrnek nagy kelendő-sége van. Egy 1569.-i feljegyzés szerint 7 teljes ökörbőr kellett 3 fuvó készítéséhez; minden egyes bőr ára 1.25 frt, a készítő az egyes elkészült fúvók után 3 frtot kapott.² Fontosság dolgában éppen oly elsőrangú a faggyú szerepe is, amint ezt a tárgyalás folyamán részletesen fogjuk kimutatni.

Ruházati cikkek,
tömlők, fúvók.

A marhakereskedésnek Selmezbányán igen érdekes korlátozásai vannak, amelyek eladóra s vevőre egyaránt kiterjeszkednek. Külső piacok gyanánt Zólyom,³ Besztercebánya,⁴ Zsarnócza,⁵ Léva és vidéke⁶ szerepelnek, de a távoli Szepesség⁷ sem maradt ki. A terménypiac főleg a Garam völgye; az ország keleti részével való kapcsolat, mint a helybeli ipar legtöbb ágánál, a marhakereskedés terén is fölötte gyenge. Az adásvétel sokszor igen körülményes, a selmeczi mészárosok nem egyszer rossz fizetők hírében állanak. 1581-ben Homonnai Györgynél, Dóczy egyik emberénél, 565 frt

Marhakereskedés. Külső piacok.

¹ 1600. jegyzőkönyv.

⁵ „Caehalia“ iratcsomó.

² 1569. számadások.

⁶ 1567. jegyzőkönyv.

³ 1587. másolatkönyv.

⁷ 1600. jegyzőkönyv.

⁴ 1588. másolatkönyv.

adósságot csináltak s más kufárokat sem elégitettek ki tisztességesen.¹ Viszont nekik is gyakran kellett nagy kellemetlenségeket kiállaniok a vámosok és hatalmaskodó földesurak részéről, akik az idegen piacról hazaterelt marhákat elhajtották.²

Helybeli marha-
kereskedés.

Idegenben való vásárlásnál természetesen az illető piac szabályai érvényesek. A maga területén azonban a város az úr s itt az általa autonom jogokkal felruházott céhnek önrendelkezési joga van, amelyhez minden tagnak alkalmazkodnia kell. Az 1487.-i első céhszabály s annak 1579.-i megújítása feltünteti az evégből hozott határozásokat. Selmeczen eszerint külön marhavásár van. Az állatokat nem szabad a nyílt utcán árusítani, ahol az ellenőrzés hiányzik, hanem külön ezen célra szánt piacra kell felhajtani. Ha helybeli lakos hozza oda marháját, három napon át kereskedhetik vele, az idegen azonban csupán addig, amíg hazulról idehajtott állatai elkelnek; helyben újakat vásárolni s azokkal üzérkednie nem szabad. Idegen ember pénteken nem vásárolhat marhát a mesterek engedélye nélkül.

Allategészség-
ügy.

Az ellenőrzés főfeladata a beteg állatok kizárása. Az idegen vásárosnak beérkezése után jelentkeznie kell a céhmesternél, a marha megvizsgálása végett. Ha ezt valaki elmulasztaná, sőt a marhát le is vágná, elveszik tőle a bőrt és a kórháznak adják. A beteg sertéseket és borjúkat el kell kobozni s a bírónak bemutatni.

A beszerzés
módja.

A piacra kerülő állatokat a mesterek csak nyilvánosan vásárolhatták, hogy valamelyikük rövidséget ne szenvedjen. Dacára azonban az egymás fölött gyakorolt féltékeny ellenőrzésnek, némelyek mégis kísérletet tesznek a tilalom alól való kibúvársra. 1600 márciusában a vidéki parasztok 5 drb vágómarhát hajtottak be. András mester valamennyit megvette s erről a céhmesternek jelentést tett. János mester azonban — vezetékneve nincs kitéve — suttymban még többet ígért az eladónak s kéz alatt a fennálló tilalom ellenére meg is kapta őket. A tanács a csalfa embert fogságba veti s azonfelül 20 frt bírsággal sújtja.³

A szúrómarha (borjú, birka, bárány) piaca péntek és szombat kivételével sehol sincs korlátozásnak alávetve.⁴

Gyakoriak a panaszok az élő állat drágasága fölött. A mészárosok nem egyszer kérik a tanácsot, engedje meg nekik, hogy a nagy drágaság fejében a hús és faggyú árát emelhessék. Van

¹ 1587. másolatkönyv.

² 1585. másolatkönyv; 1588. másolatkönyv.

³ 1600. jegyzőkönyv.

⁴ 1576. jegyzőkönyv.

arra eset, hogy kérésük eredményes, sokszor azonban egyenesen ellenmondásba ütközik.¹ Főleg a husvét és pünkösd közötti szükkös időkben bajos vágómarhát kapni; az 1579.-i reformált céhrend orvosolni igyekszik ezt a bajt, kimondván, hogy a megtakarított céhpénz ne menjen át mesterek tulajdonába, hanem rajta a fentebbi évszakban vágnivaló marha vásároltassék s a mészárosok közt szétosztassék.

Több eset van arra is, hogy a mesterek egész marhacsordákat tartanak s azok eltartásáról maguk gondoskodnak. Két adatunk van erre, mind a kettő városon kívüli területről szól. A pástor felügyelete alatt álló állatokat bértizetés ellenében idegen birtokosok földjén legeltetik. 1586-ban panaszkodnak a mészárosok Barbarics zólyomi kapitány jószágkormányzója ellen, aki 12 marhát erőszakkal lefoglalt a legelőn. Ezen feljegyzésből megközelítőleg az illető hely is megállapítható: a kecskési völgy lehetett a tett színhelye, az egyedüli északra nyíló, rétekben is bővelkedő völgy.²

A másik legelőterület az akkor még várral büszkélkedő Szitnya aljában feküdt s zamatos füve miatt keresett hely volt. A selmecziek a század utolsó éveiben itt legeltették barmaikat, a várnagygyal kötött szerződés alapján. A kikötött bér 5 frt volt, amelyet a parancsnok 1599-ben önhatalmúlag 10 frt-ra akart felemelni.³

Marhaárak. 1592-ben 2 ökör 1600, két tehén 12, egy tehén 4 65, 6 borjú 6 frt, 2 más borjú 1 30 frt, 7 malac 1 07 frt volt.⁴

Marhaárak.

Az ölés vágóhídon történik. A legtöbb mesternek saját vágóhidja van. Mészáros csak német lehet, aki nős és a városban megtelepedett. Az idegenek ugyan nincsenek teljesen kizárva a vágásból, de azt a föltételt kell betartaniok, hogy sajátkezűleg végezzék ki az állatot; mészárszékekben való árusításhoz azonban nincs joguk.

Vágás módja.

Minden mester, még a céhen kívül álló is annyit vághat, amennyinek eladását szombat este és vasárnap délelőtt remélheti. Ha többet vág, az ő baja. A maradékot u. i. nem szabad eladogatni; annak jövedelme a Boldogasszony templomának Szent kereszt oltárát illeti.⁵ Az idegenekkel egyformának tekintetik s csak céhen kívül mérheti ki a húst az a mester, aki céhtársaival összetűzött, mindaddig, amíg velük ki nem békül.

Az újabb céhrend életbelépésével egyuttal szigorúbb korlátozá-

¹ 1568., 1576., 1592. jegyzőkönyvek.

⁴ *Breznyik* i. m. 286. l.

² 1586. másolatkönyv.

⁵ 1487. céhlevél.

³ 1599. jegyzőkönyv.

sok is lépnek életbe. 1579. óta már nem csupán tetszés dolga, kinek mennyit szabad vágnia. Egy középút van előírva s ennek kapcsán megtiltja a törvény, hogy valaki hanyagságból szüneteljen, avagy nyereségvágytól sarkalva többet vágjon a kelletténél. Minden mészáros azonfelül a termelt faggyút beszolgáltatni köteles, különben beszüntetik üzemét.¹ Mindez azonban oly rendelkezésnek bizonyult, amelyre a mesterek nem sokat hederítettek.

Kötelező céhjel-
lentések a heten-
kint levágott
marhákról.

Még 1595-ben rendelte el a tanács, hogy a mészároscéh egy jelentést készítsen s abban tüntesse föl a hetenkint vágott marhák számát; annak ellenőrzése kedvéért, arányban van-e a levágott marhák száma a perselyben összegyűjtött pénzzel.² Ezen rendelkezés jóval régebb alapon nyugszik: már az 1487.-iki első céhlevél megemlíti, hogy ünnep előestéjén a mester körüljár a tagok között a szelencével s beszedi a városnak járó illetékeket.³ A módosítás tehát csak az ellenőrzés kedvéért történik: a heti jelentés tartalmával egyenértékű összeget kell a városnak beszolgáltatni.

Fegyelmetlenség
a mészároscéh-
ben. Szabályta-
lanságok.

A mesterek sem ezt, sem az előbbi pontozatokat nem hajtják végre. A céhben a század végén minden élére volt állítva, amint azt az 1599-ben előforduló komikus eset bizonyítja. A mészárosok a fennálló szabály ellenére, a tanács legnagyobb csodálkozására egymásután másodszor választották céhmesterré Walter Ambrust. A díszes méltósággal kitüntetett férfiú azonban esedezve kéri a tanács előtt társait, változtassák meg elhatározásukat, mert ő már az előző évben sem bírt köztük rendet teremteni.⁴

A céhben ural-
kodó fejtelenség
ez iparág káro-
sodását vonja
maga után. A
szitnyai várnagy
és a vihnyei pa-
rasztok csalfasá-
ga.

Nem csodálkozhatunk ezek után, ha a céh rendjét kívülről is arculesapások érik. A szitnyai, másképp cetelevári várnagy megketőztette a legelőbért.⁵ Ennél is jellemzőbb azonban a csalafinta vihnyei parasztok esete 1595-ben. A tanács az uralkodó rendtelenségek beszüntetése végett elrendelte a hetenkinti vágáslajstrom bemutatását, amelyben fel kell tüntetni a belvárosban, Hodruson és Vihnyén levágott állatok számát. A sarokba szorított céh, hogy magát ki-mentse, a vihnyei parasztokat feketítette be, azokra fogván a perselyben talált hiányt. Az illetők nem voltak egészen ártatlanok; az általános felfordulás őket is rábírta a jövedelmező üzletre. Vihnyén Schoeber János él egymagában a vágás jogával, mert a céh tagja. A parasztok a tanács ily értelmű engedélyére hivatkozva, minden állat után 4 dénárt szednek tőle. A leleményes pénzszerzési mód

¹ 1579. céhlevél.

² 1595. jegyzőkönyv.

³ 1487. első céhlevél.

⁴ 1599. jegyzőkönyv.

⁵ 1599. jegyzőkönyv.

egy darabig fényesen bevált, a mészáros panasza azonban nemso-kára végét vetette. Több mészáros u. i., aki hajdan szintén Vihnyén élt, bebizonyította, hogy a fentebbi 4 dénár adó sohasem volt a parasztoké, hanem a perselybe került. A tanács ennél fogva beszüntette a vihnyeiek jövedelmét.¹

Nagyon gyanus a céhnek borjúhússal való eljárása is. Az ő ösztönzésükre szorította meg a tanács az idegenek húskimérési jogát a szombati nap kivételével, Egy év múlva azonban, 1596-ban a mészárosok a rendelet ellenére összevásárolják a piacon árúba bocsátott húst, amely egy nap alatt úgy sem kelhetett el s maguk úznek vele jogtalan nyereszkezdést.²

A mészárosok-nak a borjúhús-sal folytatott üzemei.

A céhbeli mesterek áruikat az egy sorban felállított mészárszékekben mérték ki, melyekhez vétel, örökség vagy bérlet útján jutottak.³ A belvároson kívül külön helyiség volt e célra Fuchslóban, a mai Szélnán, Hodruson és Vihnyén. A hodrusi székek a város birtokában voltak s bérloik különböző mennyiségű faggyút fizettek használatáért: 1581. óta évenként egy mázsát.⁴

Mészárszékek.

Húsarak: 1568-ban 2 font marhahús 7 dénárba került, Kör-möczön ugyanekkor csak 3·5 dénárba. A hatóság úgy látszik, maga is megsokalta a nagy engedményt s fontjának árát 2 dénár-ra szállította le. 1576-tól kezdve 2—3 dénár közt ingadozik az ár, 1592-ben harmadfél, 1597-ben 3, 1600-ban már 5 dénár-ra szökik fel. A borjúhús ára azonos a marháéval, a sertésé és birkáé nem tud felülemelkedni a 2·5 dénáron.⁵

Húsarak.

A lóhús élvezetére legfeljebb a szükség napjaiban lehetett számítani. 1577-ben a tanács felszólítja a mészárosokat, hogyha majd a drágaság bekövetkezik, igyekezzenek naponta két lovat készletben tartani. A rettegett idők azonban szerencsésen elmaradtak.

Lóhús élvezete.

A mészárosok látják el bőrrel a cipészeket, eszövővargákat és a bányákat. A fentebbiekben említettük, hogy a levágandó marhák számát hatóságilag állapították meg. 12—14 mester létezvén a városban, állandóan 18—20 drb marhát vágtak hetenkint. Az ezekről lefejtett bőrök legnagyobb része a városban kelt el, a többi kivételre került. A bőr árusításával egyes mészáros-szállítók vagy idegen kufárok foglalkoznak; a cipészek el voltak tőle tiltva. Ebből kifolyólag örökös a civakodás; hol az egyik, hol a másik fél szegi meg a

Állathörök értékesítése helyben és idegenben.

¹ 1595. jegyzőkönyv.

² 1596. jegyzőkönyv.

³ 1672., 1573., 1577., 1579. jegyzőkönyv.

⁴ 1577. jegyzőkönyv.

⁵ 1568., 1576., 1592., 1597., 1600. jegyzőkönyvek.

fennálló szerződéses rendelkezést, ha azt érdekeire sértőnek találja. A mészárosok, ahol lehet, nyereszkeskedni szerettek volna s azért szívesebben keresték fel a helybelinél jobban fizető idegen piacot. Evvel azonban vétettek az otthoni szokás ellen, a mely előírja, hogy először a helybeli kereslet elégítendő ki s csak akkor, ha az itteni cipészeket ellátták, mehetnek idegenbe.¹

A cipészekkel támadt konfliktus.

De a cipészek sem voltak jobbak s ha teheték, ott szerezték be szükségletüket, ahol olcsóbban jutottak hozzá. 1588-ban Walter Ambrus mészárosnak gyúlik meg a baja velük. Ez bőrrökkel is üzérkedett s minthogy két esztendeje a bőr a városban ritka portéka számba ment, a cipészek a kivitel meggátlása kedvéért szerződésre léptek vele, arra kötelezván magukat, hogy szükségleteik kielégítése végett csak hozzá fognak folyamodni. Amint azonban sorsuk megjavult, megfeledeztek ígéretükről.² A cipészek rendszerint rossz fizetők is voltak, a tanács minduntalan kénytelen őket tartozásaik kiegyenlítésére unszolni; ily körülmények közt nem csodálkozhatunk azon, ha hitelük olykor megcsappant. 1598. május—szept. havaiban mindössze 15 bőrt tudnak kapni Ambrus mestertől, a céhtől pedig 18-at, de három forinton, ellenben a kedvezményben részesülő bányatelepek 1568. előtt 80 dénárt, később királyi rendelettel 100,³ 1598-ban pedig 150 dénárt fizettek egy ökörbőrért.⁴ A mészárosok, mivel a cipészek e nagy árt nem szívesen fizetik, inkább az idegenben igyekeznek túladni cikkeiken, miáltal a bóranyagra szoruló iparosokat sújtották, akik ilyenképen szintén a városon kívül voltak kénytelenek szükségleteiket fedezni. 1598-ban Beszterczebányáig kellett bőrrért utazniok, ahol azt 4 forintjával fizették meg.⁵

Ezek a bajokon segítőndők, oly reformokon török a fejüket, amelyek a mészárosok szupremáciáját megtörni alkalmasak. Korponán és egyéb helyeken úgy is szokássá vált a bőrrökre még a vágóhidon megalkudni. A cipészek ezt Selmecezen is be akarták hozni,⁶ a mészárosok ellenben azon dolgoztak, hogy e terv meg ne valósuljon. A század folyamán nem is lett belőle semmi. Később a suszterek sorsa még mostohább lett: a bőrhöz csak akkor jutottak, ha a bányák és a cserzővargák már kiválogatták a javát s ha egyáltalában maradt valami számukra.

A faggyúval való üzérkedés a városi mérleg feladata.

Kapós portéka volt a faggyú is, amelyből a mészárosok tetemes nyereséget húztak, jóllehet nyílt üzérkedést nem folytathattak

¹ 1578. jegyzőkönyv.

² 1588. másolatkönyv.

³ 1568. jegyzőkönyv.

⁴ 1598. jegyzőkönyv.

⁵ 1598. jegyzőkönyv.

⁶ U. ott.

vele. Az ezzel való kereskedést a városi mérleg intézménye bonyolította le, amely ezenkívül acélt, vasat, ólmot, viaszt is árult a bánya-részeseknek. Minthogy ezek szükséglete rendszerint nagyobb volt a helybeli termelésnél, a hiányzó részt behozattal kellett pótolni.

A helyben beszerzett anyag mennyisége a szükségelt fogyaszt-^{Erős} behozatal-[?] tásnak alig egyötödét fedezte. A mérleg által évenként beszerzett 1000—1500 mázsza faggyúból a mészároscéh és az egyes mesterek csak nagynehezen tudnak 200—300 mázsát előteremteni, a többiről a város maga kénytelen gondoskodni. A másfelől való behozatal rendszeren nagyobb tömegekben történt. Pozsony (szállítmányönként ^{Faggyúpiacok.} 50—100 m) és Miskolcz (40—50 m) állanak a sorozat élén. A távolabbi vidékről még Nagyszombat, Bazin és Rimaszombat, a közlelbbi szomszédságból Léva, Bakabánya, Garamszentkereszt, Geletnek, Stubnya, Zólyom, Dobronya járulnak a készlet teljességéhez.¹

Az anyag beszerzése a legtöbbször nem ment simán. 1564-ben Dobó ellen van panasz, aki Léváról küldött faggyút. Minthogy azonban ez sokáig állott s nedves helyen is tartották, a tanács nem hajlandó érte a szokott árat fizetni. Dobó 4 forintra volt kénytelen leszállani, hogy 89 mázsányi készletét eladhassa.²

Néhány beszerzésre vonatkozó adat.

1570. elején a bányapolgárok még pénzért sem tudnak faggyút kapni s emiatt üzemük sokat szenved. Gast jegyző ennél fogva elmegy Beszterczebányára az ottani rézművek vezetőjéhez, Dreylinghez. Utazása azonban hiábavaló volt, mert a rézművek, amelyek Pozsonyból szerzik be anyagukat, épúgy szenvednek szükségét, mint a selmecziek.³

A nyolcvanas években ismét más baj van, amelynek orvoslásáért a tanács a szepesi kamara elnökéhez fordul. A város zsoldjában álló rimaszombati vállalkozók ugyanis nem tudnak szállítás; kötelezettségüknek eleget tenni, mert Ófelsége söpredék hadinépe, amely Szarvaskőről, Putnokról és egyéb helyekről kiszállva alkalmatlankodik az átutazóknak, folytonosan zaklatja őket.⁴

1599-ben a bíró nem tudja, mikép küldje el azt az 500 forintot, amellyel Selmecz Rozsnyó városának tartozik faggyú fejében, miután az utak rossz közbiztonsági állapota miatt aggodalmai vannak.⁵

A városi mérleg, mint földesuri haszonélvezeti jog, évente 1000 A faggyú árusításából a városra háramló haszon. frt-nál is több tiszta nyereséget húz faggyú után.⁶ Ezt javarészt

¹ 1574.-i faggyúszámadások.

⁴ 1585. másolatkönyv.

² 1564. jegyzőkönyv.

⁵ 1899. jegyzőkönyv.

³ 1570. jegyzőkönyv.

⁶ 1574. faggyú-számadások.

Faggyúárak. nyers állapotban szerzi be, a kor pénzügyeihez képest változó állapotban. Ára mázsánként számítva: 1523-ban 2'00, 1535-ben 4'50, 1574-ben 4'50—5'00, 1576-ban 5'25, 1581-ben 5'00, 1599-ben 8—8'50 frt. Az olvasztás után elraktározott zsiradék a következő, mázsánként számított áregységek alapján osztatik szét a bányavárosok közt: 1574-ban 6'76—7'00—7'24, 1599-ben 11'50, 1602-ben már 12'80 frt-tal.

**Faggyú-
olvasztás.**

1581-ben a tanács kijelenti, hogy olvasztott zsírt a küldemény gyalázatos mivolta miatt többé el nem fogad a mészárosoktól.¹ Ez az intézkedés azonban, melyet különben is a hirtelen harag szült, nem soká lehetett érvényben, mert az 1602.-iki mérleg-kimutatásban e tétel megint bent szerepel. Minthogy a faggyú tekintélyes részét nyersen vásárolták, kikészítése kedvéért egy állandó faggyúolvasztót alkalmaztak, akinek 49 frt-ra rugó évi fizetése volt.² Az olvasztási költségek természetesen nem egyformák. 1602-ben 10 frt-ra rugtak.³

**A faggyú kivittelt
az 1577.-i kancelláriai
rendelet
betiltja.**

Fontos a kir. kancellária 1577.-i, a faggyú kivittelt eltöltő rendelkezése, amellyel sokat lendített a bányák sorsán.⁴

Faggyúraktárak.

A mérleg külön raktárakban tartotta ezen anyagot s akinek szüksége volt rá üzeme számára, tetszés szerinti mennyiségben vásárolhatott. Egy ízben, 1569-ben a mérleg megkísérelte a faggyú kiosztását, de a kísérlet hajótörést szenvedett, mert mindenki csak hitelre akart vásárolni.⁵

E tárgygal kapcsolatos a faggyúgyertya öntése, amelyről azonban egyetlen adatunk sincs. Az iparnak ez az ága, úgy látszik, a házi foglalkozások keretébe tartozott.

**A mészároscéh
belső élete.**

A mészároscéh belső életéről, tagjairól, azok vagyoni és erkölcsi állásáról aránylag kevés adatunk van. Amint említettük, a század lejártáig két céhlevél ismeretes: az első 1487-ből, mint alapító oklevél és az 1579.-iki második, mely az előbbinek korszerű módosítása.

Az elsőnek főbb vonásai: mester csak német születésű lehet, ha ezt születési és tanuló bizonyítványával be tudja bizonyítani; tót vagy magyar nem jöhetnek tekintetbe. Mesterré avatás után az illető 5 frt-ot, ha mester fia, félannyit fizet. Még nagyobb kedvezményben részesül oly mészáros fia, aki egy kartársa özvegyét vagy leányát veszi nőül; ettől egy forint ára viaszon és egy becsületes lakomán kívül többet nem követelnek. A vásárlás, marhavágás, árusítás magára az

¹ 1581. jegyzőkönyv.

² 1602. mérlegszámadás.

³ U. o.

⁴ 1577. jegyzőkönyv.

⁵ 1569. jegyzőkönyv.

üzemre tartoznak s minthogy azt a megfelelő helyen szóvátettük, nem szükség reá újból visszatérnünk.¹ A céhlevél 1579.-iki kiadása az eddig észlelt hiányokat igyekszik pótolni. Ezentúl minden jövedelemről pontos jegyzéket kell vezetni. Mindennemű bevétel a céhládába helyezendő el, amelynek két kulcsa közül az egyik a céh-, a másik az ifjúmesternél van. A megtakarított összeget ezentúl nem szabad maguk közt szétosztani, amint eddig tették, hanem marhát kell rajta vásárolni a husvét és pünkösd közti inséges időszakban. A piacra hozott állatokat az összes mesterek tudtával kell venni, hogy egyik a másiknak rovására ne dolgozzék. Ezzel egyidejűleg a vágható állatok számát is szigorúan megállapították.² Ők maguk mennyibe vették saját cikkelyeiket, a főttebbiekben már láttuk. Ott, ahol a legcsekélyebb anyagi nyereségre nyilott kilátás, egyedül önzésük sugallatát követték, ami természetszerűen összeütkezésbe hozta őket saját törvényeikkel.

A céhmesterek, bár hézagos névsora a következő :

A céhmesterek névsora.

1561. Reitsch Steffel.	1582. Verdien Márton.
1562. Eszler Mihály.	1591. Haubold Jakab.
1563. Ragerer Farkas.	1592. Hummel Gedeon.
1570. Knott Máté.	1595. Haubold Jakab
1571. Verdien Márton.	1596. Saltzer Erhard.
1577. Toppitzer Illés.	1597. Scholtz János.
1578. Fleischer Gilg.	1598. Walter Ambrus.
1579. Ragerer Farkas.	1599. Walter Ambrus. ³
1581. Fleischer Gilg.	

Az egy félszázad alatt feltalált összes nevek száma csaknem a negyvenet közelíti meg. Megjegyzem egyúttal, hogy egyidejűleg mintegy 13—15 mester állott a céh kötelékében. Az ismertebb céhtagok névsora.

Bartz Dániel 1575—1600,

Beyer Dániel 1597 ;

Etzler Mihály 1562.-iki céhmester, 1591-ben eladja hodrusi házát 120 frton Angermann Pálnak. Nevével utoljára 1592-ben találkozunk ;

Fleischer András 1600 ;

Fleischer Bertalan, 1572-ben háza van a Frauenbergen.

Fleischer Matz, 1563-ban a huszonnégyesek közt van, 1570-ben azonban már hiányzik közülük, noha még él. 1576-ban még előfordul neve egy ingatlanforgalmi ügyben, amidőn egy, a majorlétesítésre alkalmas udvartelket ad el Fredel Pálnak az Öder-féle major mellett, a Glanzenberg alatt 70 frt-ért ;

Fleischer Pál 1591.

Fleischer Mihály 1599.

Gebel Erhard 1587.

¹ 1487. céhlevél.

² 1579. céhlevél.

³ Lásd az illető évek jegyzőkönyveit, valamint az egyes mesterek névsoránál is erre hivatkozunk.

Gilg Fleischer 1563-ban vétetett fel a céhbe, ahol 1578. és 1581. céhmester, 1573-tól a külső tanács tagja.

Gilg Mathesel 1573;

Gölesch János 1600;

Gulitz János 1596-óta, talán az előzővel egyező személy;

Haubold Jakab, valószínűleg azonos az 1571-ben említett Jakab Fleischerrel. 1591. és 1595. céhmester. A század alkonyán még élethen van;

Hummel Gedeon 1579–1592. 1579-ben megveszi Töpfer Orsolya házát a Glanzenbergen, 50 forint. 1592. céhmester;

Khayser János 1573–1582;

Knott Máté, 1566. huszonnégyes, 1570. céhmester, 1574-től nem találkozunk vele többet.

Kromer Boldizsár már idős mester 1579-ben.

Krumb Tóbiás 1572–1600.

Lebsgern Boldizsár, talán Kromerrel egyező személy 1581. Még 1563-ban házat vesz az alsó utcában Vogler Jánostól 70 forint. Az épületet tetemesen nagyobbította, mert 1581-ben a thüringiai származású Mülner Lajosnak, ő felsége csábrági szergondnokának adja el 212 forintért, vagyis oly áron, amelyet már külön ingatlancért szokás fizetni;

Lederhossz Ádám 1599-ben megveszi Scheg János kardcsiszár házát a vágóhid mellett 22 frt-on;

Ragerer Farkas 1563. és 1579. céhmester;

Reitsch Steffel 1561. céhmester;

Saltzer Erhard 1569. céhmester;

Sauer János 1578–1600. 1580-ban megveszi Hodruson Stutius Bertalan házát 70 frt-on;

Schads Simon 1577. óta;

Scholtz Antal 1572-ben engedelmet nyer, hogy a Frauenbergen az út szélén a sorompó mellett egy üres helyet beépíthessen. Odaadják neki a régi faggyúraktárt két mázsza zsiradékért, hogy anyagát az építkezéshez felhasználhassa. 1579-ben már nem él.

Scholtz György 1579.

Scholtz János 1579–1600. Céhmester 1577-ben.

Siebenburger Lénárd 1572-ben szerzi s már 1577-ben eladja mészárszékét. A tanács ezentúl tolmács gyanánt alkalmaztatja őt, s 1582-ben bekövetkezett halála után ingyen temetéssel tiszteli meg emlékét. Tolmácsi hivatala különben 1566. óta kelteződik s rövid ideig tartó mészároskodása inkább átmeneti próbálkozásszámba ment.

Schoeber János 1582–1595.

Stössel Jónás 1595.

Thanhäuser Kristóf 1570–1595.

Tietz Bertalan 1579-ben már idős mester, talán azonos személy az 1575-ben említett Fleischer Bertalannal.

Toppitzler Illés 1572–1579. Céhmester 1577-ben;

Verdien Márton 1571. és 1582-ben céhmester, 1587–1599. városatya, 1596-ban bíró;

Walter Ambrus 1573–1600. 1598. és 1599. céhmester.

télyesebb mesterek némelyike, mint láttuk, a külső tanácsba is bejutott, de csak egyetlenegy lett a félszázad folyamán tanácstaggá. Az iparosok legarisztokratikusabb fajtája, az ötvösök se jutottak ennyire; ellenkezőleg Verdien mészárosból 1596-ban még bíró is lett. A tény hordereje nagyobb, mint felületes szemlélet alapján hihetné valaki. Nem szabad felednünk, hogy Selmecz elsősorban bányaváros; az egyebütt előtérbe nyomuló iparosok a bányapolgárság oldalán csak másodrangú szerepet játszottak. A főpolcokat az utóbbinak tagjai foglalják el, a tanács túlnyomó része belőlük kerül ki. Annál nagyobb személyes tekintélye lehetett egy közönséges polgárembernek, ha ezek vállain tudott a legmagasabb polcra, a bírói székre emelkedni. Verdiennek mindez sikerült. Különben vagyoni viszonyai rendkívül kedvezően fejlődtek. Még 1569-ben vásárol egy házat, a három Pisser fivértől a mészárszékek mellett 214 frt-on.¹ 1597-ben megvásárolja a város egyik legkapósabb házát Franciskínétől, amelyet a tanács is iskola számára akart átalakítani, 625 frt-on.²

Verdien Márton,
a legkiválóbb
selmeczi ipar-
osok egyike. Sa-
játzerű pályafu-
tása és végzete.

Ez az év fejezi ki körülbelül dicsőségének zenítjét. 1596-ban bíró is volt, a közbizalom osztályosa. Neve azonban nem volt macskotalan. 1592-ben neszét vette a tanács, hogy leánya valakivel csúf fajtalanságot űz; egy ülésen szóba kerül a dolog, élénk vita tárgyává lesz, de sikerül elsimítani.³ 1599-ben a régi seb újra felszakad. A leány magaviselete egyre több mende-mondára adott anyagot, csak az apa volt az, aki a törtétekből mitsem vett észre. Képzeltetni megütközését, midőn egy alkalommal újra szemére lobbantották a dolgot. Ezúttal nem volt pardon. A senatorok a város hírneve érdekében, ha tapintatosan, is, de megvonták tőle az ülésen való részvétel jogát.⁴ Így szakadt vége egy fényes pályafutásnak, aminőre selmeczi iparos ezidőtájt csak nagyritkán számíthatott. Verdien a legragikusabb alakok egyike városunk történetében, annál is inkább, mert a szenvedett méltatlanságnak nem saját maga volt okozója.

Ezzel befejezhetjük mindazt, ami az élelmezési ipar keretébe tartozik, azon foglalkozási csoportéba, amelynek boldogulása a dolog természeténél fogva az anyagi élet egyéb terén is örvendetes hatást von maga után.

¹ 1569. jegyzőkönyv.

³ 1592. jegyzőkönyv.

² 1597. jegyzőkönyv.

⁴ 1599. jegyzőkönyv.

RUHÁZATI-IPAR.

Takácsok. Fehérneműcikkek. Végrendelkező felsorolások. Fehérneműek nagy ritkasága. Posztógyártás nem otthonos Selmeczen. Behozatal Morvaország felől. Divatárú üzletek. Visszaélések. Posztósok száma és nevei. Szabóipar. Céhszabályzat. Főcélja az idegenek betolakodásának gátat vetni. Céhmasterek névsora. Köznapi epizódok. A mesterek névsora. Szabóink a város legmódosabb iparosai. Ruhadarabok sokfélesége és tartóssága. Ruhaneműek nyomai a végrendeletekben. A bőr beszerzése, mint a legnagyobb ellenségeskedések forrása. A XVI. sz.-ban a cipészek még maguk cserzik a bőrt. A cserzővargák érvényre jutása. Cserzőműhelyek. A cserzővargák céhlevelének jelentősége. A cipészek a XVII. sz. elején elvesztik a bőrpiacon feletti hatalmat. A cserzővarga céhlevelében foglalt cipészjogok illuzorikus volta. A cserzővargák állapota 1609. előtt. Irhatimárok. Övesek és zacskókészítők. Szíjgyártók. Cipészek. Céhlevelük. Céhmaster választása és hatásköre. Ifjúmester. Inasévek. Legényállapot. Mesterré avatás. Remeklés. Védekezés az idegenek versenye ellen. Dolgozó személyek és kikészítendő anyag korlátozása. A céhlevel hiányai és veszedelmes következményei. A cipészek mostoha sorsa. Készítményeik drágulása; ennek okai. Hatósági árszabás. A cipészcéh zilált pénzügyei. Sérelmek a bási vásárokon. Erkölcsei csapások. A cipészek számának apadása. Társadalmi állapotuk. Céhmasterek. Szűcsök. Az 1580.-iki céhlevel és előzményei. A céh régibb, bár nem szentesített élete. Az előfordult visszaélések. Az ifjúmesterek panasza az idősebbek elnyomó törekvéseivel szemben. A régi céhélet minősége. Az öreg mesterek válasza az ifjak panaszaira. Az 1580.-iki céhlevel pontjai. Személyzet és árak nagyságának szabályozása. Védekezés idegen mesterekkel szemben. A szűcsök társadalmi pozíciója. A Muner-család. Céhmasterek. Fényűzési ipar. Ötvösök. Végrendelkező leltárok. Műszer összeírás. Ékszerajándékozások. Aranyművesek névsora.

Takácsok.

Az ember anyagi életének a táplálkozáson kívül legfőbb követelménye a ruházatkodás. Annál szembetűnőbb, hogy épen a vászonról és posztóról szólnak a legszűkebb szavakban forrásaink. Takácsnak még a hírét sem halljuk, valamint arról sincs szó, hogy a vásznat helyben gyártották volna. Ebből akaratlanul is arra a következtetésre jutunk, hogy eféle szükségletüket otthon állították elő.

Fehérnemű cikkek.

Amit a fehérneműekről tudunk, azt egyes-egyedül a végrendeleteknek köszönhetjük. Sajnos, e téren csak három összeírásra támaszkodhatunk, de mindegyikük jómódú polgárok hagyatékát részletezi s így az általunk áttekinthető tér tágasabb, a felszerelés gazdagabb az átlag emberénél.

1595-ben Moldner tekintélyes bányapolgár 12 nagy ágyat hagyományoz, mindehhez azonban vászonnemű gyanánt csak 12 párna és 10 lepedő járul.¹

Végrendelkező felsorolások.

A vászon nagy ritkasága felől tanuskodik Haunold Jánosnak ugyanakkor kelt végrendelete is, noha ez inkább kiterjeszkedik a részletekre: 2 teljes nagy ágynemű, 4 párna, 2 vánkös, 6 drb gyermekágynemű, egy selyemtakaró. Ami azután jön, inkább a ruházathoz számítódik: 5 gallér, 5 mellpáncél, 2 kötény, 2 vászonfejkötő, 1 fátoly, 1 uj és 2 régi asztalkendő, 1 uj és 2 ócska törülköző, 4 lepedő, közülök 2 cafrangokkal ékes.²

Unverzagt dolgai közt 8 férfi-ing akad.³

Mindezek tekintélyes polgáremberek jószágai, mégis a vászonneműek oly ritkaságáról és értékéről tesznek tanúságot, amelyet korunk embere alig képes méltányolni. A legnélkülözhetetlenebbnek látszó holmik egyedi száma rendkívül csekély; a meglévőt addig használják, amíg teljesen szét nem foszlik.

Fehérneműek nagy ritkasága.

Ezekhez képest valósággal főúri az, amit Haunold Gottfried házában találunk elhunytá után. Katona-ember volt, de selmeczi lakos. Sokat érintkezhetett a magyar, sőt ozmán körökkel, ruhái sorozatában beszédes változatosságot találunk. Volt egy török inge, 7 közönséges inge, 14 alsónadrágja, 12 „általvető“-je, 3 kis török kendője, 3 asztali facilletje, 8 más facilletje, 5 pár lepedője, 7 párnája, 1 kék tafota-ágycihája, 9 vászon-hálóköntöse, 6 pár lovagló-nadrágja, 4 pár harisnyája, 1 fürdőköpenyege, 5 törülközője, 3 madráca.⁴

Posztógyártás nem otthonos Selmeczen.

De a posztógyártásnak sem volt Selmeczbánya otthona. A szövés alapfokozatait itt hiába keresnők. Legfeljebb a kendőnyírók találtak foglalkozást; a kallózást, ványolást elvégezték másutt, mert ha akadt is 1—2 errevaló műhely, annak űzeme csak igen korlátozott lehetett. A nyírók a már félig kész posztót hozták rendbe s készítették elő a festéshez. Lehetőnek tartjuk, hogy a legtöbb helybeli posztós inkább csak kereskedő volt, akik árujokat főleg Morvaországból szereztek be, amely tartománnyal a város különben is élénk összeköttetésben állott. Feltevésünket igazolja az a tény, hogy a trencsényi vámnál több ízben állítják meg kereskedőink posztóját.⁵

Trencsénél torkollik bele a Morvából a Vlárászoroson át vezető út a Vág völgybe, ahol az utazókat sokat zaklatják a különböző

lehozatal Morvaország felől.

¹ 1595. jegyzőkönyv.

² U. ott.

³ U. ott.

⁴ 1598. jegyzőkönyv.

⁵ 1599. és 1600. jegyzőkönyvek.

harmincadhivatalok. Ha embereink Bécsnek mennek, nem ezt az irányt látogatták volna, amely fölösleges kerülőt mutat, hanem Léva, Nyitra, Semppte, Pozsony irányába csapnának, amint azt máskor elégszer megcselekedték.

Divatáru üzletek

Selmeczi, szakmabeli kereskedőkre alig csörren-csuppan néhol egy adat. A kevés közül Baumgartner Ambrus említettik 1582-ben. Tekintélyes polgárember volt, akiről egy helyen feljegyezték, hogy boltjában barna karmazsin kapható, tehát valószínűleg divatárú üzletet tartott.¹ Ilyen boltja Stürnkorb Jánosnak is volt a hetvenes években, de ő kiskereskedésénél jobban kedvelte a bányakellékek nagybani szállítását.

A selmeczi posztóipar jelentéktelenségének legjobb bizonyítéka a céhszabályok és a kölcsönös közeledési viszony teljes hiánya. Ami másoknál oly gyakori, az egymásra utaltságból eredő szövetkezés, annak itt nyoma sincs. Életjelt alig adnak magukról s csak elszórtan hallani felőlük; az sem üzemükről, készítményükről szól, hanem az általuk vagy az ellenük elkövetett sérelmeket tartalmazza: vámnál való feltartóztatásukat, a felettes hatóság elleni apró kihágásokat stb.

Visszaélések.

A posztósok és szabók párhuzamos eljárást követnek, ami annál könnyebben megy, mert anyaguk azonossága mellett sem ártanak vele egymásnak. A szabók t. i. műhelyükben nem tartanak szöveteket, hanem beérik azzal, hogy közönségük a boltokban maga gondoskodik azoknak beszerzéséről és rájuk csak a kiszabás és varrás munkája hárul. Így legfeljebb a megrendelő az, aki károsodik, mert a posztós és a szabó is megfizettetik vele a maguk részét. A ruhakereskedők szervezetlen mivoltuk mellett is dacolni mernek a várossal, mert amint a szabócéhrend egyik elejtett pontjából következtetni lehet, ennek paragrafusaiban keresnek menedéket. Különben mi értelme volna azon cikkelynek, hogy a két országos vásár kivételével kész ruhát a piacra hozni vidékinek nem szabad. Ugyanez a szakasz külön is kiemeli azt, hogy ezt nemcsak a szabók, hanem a posztósok is követelik. Teljesen érthető a dolog célzata. Ha kevesebb készárú kerül kívülről forgalomba, többet adnak el a helybeli mesterek, következésképp a szövetkereslet is nagyobb.

De még az országos vásárokon is basáskodás folyik. Itt, de csak egyedül ez alkalommal üthetik fel sátraikat a környékbeli mesterek is, akik úgy igyekeznek túladni portékáikon, hogy azt jóval olcsóbban kínálják, mint a selmecziek. Eljárásuk a lehető legnagyobb

¹ 1582. jegyzőkönyv. — 1573. jegyzőkönyv.

mértékben nyeri meg a vevőközönség tetszését, mert ezáltal az otthoniakat is árendezésre kényszerítik. De a vásár végeztével ennek is vége. A szűkkeblű céhszabályok teljes hatalommal érvényesülnek s mivel az idegenek a heti piactól távol kénytelenek maradni, bent az történik újból, amit a posztosok akarnak. Így például látván az általános drágaságot, ők is kedvet kaptak áremelésre; 1576-ban a posztó rőfjét 28 dénáron adják el az idegen kereskedők; a selmeziek ugyanezért 40 dénárt követelnek.¹

Egy bolt engedélyezéséről is történik említés, amely a Katalin templomhoz volt hozzáépítve. Ezt 1561-ben Galle posztónyíró kapja, míg előbb András árusított benne.²

Egy időben alig működik 4—5-nél több posztós városunkban. Még 1543-ban távozik Viellkorn Gergely helybeli tekintélyes asztalos atyja, György posztónyíró egészségi okokból Stockerauba;³ 1561-ben András mester költözik el innét.⁴ 1561-ben említettük Kässup Galle, 1562-ben Bruckner Ádám, 1584-ben Keresztély, 1596-ban Ernst Sebestyén és Roschko György.⁵ Posztókereskedéssel foglalkoznak: Baumgartner Ambrus,⁶ Stürnkorb János,⁷ Kayser Vilmos.⁸

Posztósok
száma és nevei.

Kevés forrásunk a posztónyírók anyagi helyzetét kedvező világításban tünteti föl: 1563-ban Kässup Galle megveszi sógora Pfanner György házát a Marcusch Jakabé mögött 70 frt-on,⁹ 1596-ban pedig Roschko György vásárolja meg a Knott Mihályét a bélabányai-utcában 200 forinton.¹⁰

Értekezésem körében az egyes kelméknek eredeti helyét legnagyobb sajnálatomra nem tüntethetem fel. Vámjegyzék vagy számadások nem állottak rendelkezésemre. Annyit tudunk, hogy minden magánháznál akadt néhány rőf posztó, amelyet a lakosság maga szokott beszerezni a kereskedőktől. A szabó munkaköre posztóárusításra nem terjedt ki: feladata a rendelkezésére bocsátott szövetből az öltözetet kiszabni és megvarrni.

A meglehetősen szűkszavú szabó céhrend 1446-ra nyúlik vissza. Az alapító oklevél elveszett. Ez a legrégibb szabályzat, amelyről ha nem is egyenes, de legalább közvetett tudomásunk van.

Szabóipar.
Céhszabályzat.

¹ 1576. jegyzőkönyv.

² 1561. jegyzőkönyv.

³ Natalitia oklevél csomó 1582. évszámmal.

⁴ 1561. jegyzőkönyv.

⁵ Lásd a jelzett évek jegyzőkönyveit.

⁶ 1582. jegyzőkönyv.

⁷ 1573. jegyzőkönyv.

⁸ 1600. jegyzőkönyv.

⁹ 1568. jegyzőkönyv.

¹⁰ 1596. jegyzőkönyv.

Főcélja az idegenek betolakodásának gátat vetni.

Megerősítése 1551-ben történt,¹ üzemre vonatkozó határozatot azonban egyet sem tartalmaz. Főcélja az idegenek betolakodásának meggátolása. Ezek számára csak a két országos vásár jöhet eladónap számba; máskor áruelekobzás terhe alatt kerülniök kell a selmeczi piacot. Érdekes, habár inkább külsőség, mint lényeges mozzanat, annak a feltüntetése, mit kell a belépő mesternek adnia. A többi céheknél vagy más városokban viaszt, bort, készpénzt, de csak külön-külön, legfeljebb kettőt egyesítve, itt azonban mind a hármat követelik meg, még pedig a következő arányban: 4 font viaszt, 2 arany forintot és 2 pint bort.

Céhmesterek névsora.

Céhmesterek közül alig néhány ismeretes:

1551. Weigel Jakab.

1571. Péter mester.

1578. Freundt Márton.

1582. Ferenc mester.

1584. Bierkändl György.

1597. Zimmermann János.

1598. Péter mester.

Köznapi epizódok.

Máskülönben érdekesebb mozzanatra alig bukkanunk. Csendesen, feltűnés nélkül végezték dolgukat, a munka egyhangúságot ritkán zavarta meg valami incidens. Csak Hodruson kaptak olykor hajba Dóczy ottani szabójával, akit lehetséges, sokat üldöztek, de aki a maga részéről is elég alkalmat szolgáltatott pörlekedésre. A tanács már rég ki akarta tenni a szűrét, mert valósággal szította a gyűlöletet. 1561-ben is azzal fenyegette a nyílt úton Tamás mestert, hogy golyót röpít beléje.²

A másik eset kevésbé tragikus. Négy hetyke ifjúmester 1579-ben a drabantokat koldusoknak csúfolta.³ A jó tréfáért a hatóság a „Himmelreich“-be záratta őket, azonfelül mindegyikük még két forintot is tartozott fizetni.

A mesterek névsora.

Szabómester a félszázad folyamán névszerint 32 ismeretes. Németek, tótok egyaránt birnak jogokkal:

Bastel Schneider, piactéri háza 1580-ban 1800 frtot ért;

Bierkändl György, 1584. céhmester;

Brechtel Schneider 1596;

Brendler Máté 1551;

Deichsl György, 1569-ben házat vesz Hamer György néhai szabó özvegyétől a belvárosban, a Lewrintzky-épület mellett 375 frt-on;

Erber János 1577;

¹ 1551-iki céhlevél.

² 1579. jegyzőkönyv.

³ 1561. jegyzőkönyv.

BIBLIOTHECA

Ferenc mester 1574—1582 ; az utóbbi évben céhmester ;

Fredel Pál 1576—1597 ; 1576-ban háza volt a belvárosban előkelő helyen ; ugyanakkor egy major létesítésére is gondol a Glanzenberg alatt, Óderék szomszédságában ; az e célra hivatott telket 70 frton vásárolja meg. 1591. céhmester, 1591-től kezdve a külső tanács állandó feje ;

Freundt Márton, 1578-ban céhmester, 1599.-iki említés szerint háza van a kamaraépület alatt, az Untergasseban, 100 frt értékben ;

Friescheisen Zakariás 1564 ;

Gartner János 1579—1591 ; háza a Beren-Gasséban 85 frtot ért ;

Hanbuchner Máté 1597 ;

Jarusch Vencel 1595—1599 ;

Kiebler Bernát ; háza van a Steingrubenen.

Knecht András 1568-ban beren-gasseni házát 230 frt-on adja el.

Kopp Mihály 1596. óta.

Mohr Lénárd 1563—1584 ; az utóbbi évben céhmester.

Siebenbürger András 1571.

Schmidt Mihály 1562-ben a kamaraépület mögötti házát 200 frton eladja ;

Schmidt Pál 1596 ;

Schneider György 1567-ben házat vesz a glanzenbergi kovácsműhely mellett 137 frton ;

Schneider Kristóf 1579 ;

Schneider Lőrinc 1579 ;

Schneider Mihály 1566-ban eladja peltschen-gassei házát 113 frton ;

Schneider Péter 1571. és 1598. céhmester ;

Schreiber György 1579 ;

Vix János 1576—1597 ;

Weigel Jakab 1550—1553. huszonnégyes, az 1551. év céhmestere ;

Weiss Márton 1573 ;

Wild András 1574-ben telepedett le ;

Windisch János 1596 ;

Zimmermann János 1597-ben céhmester ; 1598-ban megveszi néhai Kampmacher házát 125 frt-on.

A fentebbi sorozathból érdekes tanulságot vonhatunk le. A fő-^{Szabóink a város legmódosabb iparosai.} mozzanat a szabó osztály vagyonsága, munkájuk tehát bőven akadt s jól jövedelmezett. Jómód dolgában, amennyiben adataink világánál látni lehet, még a helybeli legtehetősebb iparosokat, a mészárosokat és ötvösöket is felülmúlták. Azoknak, akiknek házaik vannak, mintegy felerésze a piactéren vagy tőszomszédságában lakik, a gazdag bányapolgárok közé beékelten. Bastel szabó 1800 frt értékű háza a legkiválóbb épületek egyike lehetett Selmecezen.¹ Hosszas tanulmányaimban nem találtam költségesebbet nálánál. Egy másik mester Fredel, még nagyobb fába vágta fejszójét. Nem elégszik meg azzal, hogy a belvárosban szép tulajdona van, hanem olyanra vá-

¹ 1580. jegyzőkönyv.

gyik, ami ritkaság számba megy városunkban és csak kevesen engedhetik meg maguknak: majoralapításra. A telket meg is vette drága pénzen, de hogy eredeti tervéhez híven épített-e valamit rajta, arról hallgat a krónika.¹ Fredel különben legelső volt társai közt, akire irigységgel vegyes tisztelettel tekintettek; tanácsstag ugyan nem lett, amint hogy egyetlen egy szabó sem jutott ennyire, hanem azért állása némi tekintetben mégis jelentékenyebb volt, mint egy egyszerű városatyáé. 1591-ben, midőn céhmester is volt, a közbizalom a külső tanács élére helyezte,² amelyet az esküdtek minden fontosabb ügyben meg szoktak kérdezni.

Ruhadarabok
sokfélesége és
tartóssága.

A jó szabónak sok mindenhez kellett értenie, ha azt a sokféle formáját, nemű, szövétű öltözetet el akarta készíteni, melyekről a végrendeletek szólnak. Mert a fehérneműekhez viszonyítva a kelmek ruhák mennyisége jóval nagyobb volt. Az anyag és a munka tartós, a ruhadarabot gazdjára egész életében hordja, halála után pedig fia vagy leánya öröklí, mint a háztartás minden értéket képviselő holmiját.

A ruhákat festett üveges szekrényekben, ládákban tartják. Készítésüknél, kivált ha télre szólnak, bőséges munkát találnak a szűcsök is.

Ruhaneműek
nyomai a vég-
rendeletekben.

1595-ben a már említett Moldner Mátyás bányapolgár jobb-
létre szenderülvén, hitelezői tömegesen csődültek össze a prédára,
úgy, hogy a sok adósság miatt össze kellett írni, ami pénzzé volt
tehető. Az összeírás foglalatja: 1 rókabélésű gránátmente hosszukás
arany-ezüst gombokkal, 1 meggy színű mente, zöld tafotabéléssel,
szintén ezüst gombokkal, 1 ócska plabermamente farkabéléssel, 1 finom
posztóból varrt francia mente, atlaszesikokkal, 1 mindennapi
köpeny, bársony szárnyakkal, 1 német lovagló kabátka, 1 fekete
subaszabású diszöltözet (Schauber!) nyestbéléssel, 1 pár fekete
nadrág (Galiotin!), 1 fekete atlaszgallér, 1 ujjas filaszellből, ezüst
gombokkal, amelyet gazdjára naponkint hordott, hozzávaló szürke
nadrág, 1 filaszella-ujjas, 7 pár arrasi kötött harisnya, közte 1 pár
zöld selyemből.³

Tarkaság, változatosság dolgában ez utóbbit jóval felülmulja
Haunold Gottfried készlete: verébszürke magyar dolmány hozzávaló
nadrággal, 1 barna magyar dolmány és nadrág, 1 vörös sálából
szabott magyar öltözet, 1 skárlát magyar bekecs, 1 vörös bőrdol-
mány, 1 vörös skárlátmente zöld vászonbéléssel, 1 meggy színű

¹ 1576. jegyzőkönyv.

² 1591., 1600. jegyzőkönyvek.

³ 1595. jegyzőkönyv.

mente hasonló béléssel, 1 ócska mente, 1 viselt fekete köpeny, 1 tarka posztóból készült köpeny, 1 fehér bőrujjas és nadrág, 1 pár fekete samlótűj, 5 régi zöld „archibusier-kabátka“, 1 régi fekete kordoványgallér, 4 pár arrasi kötött harisnya sárga, arany, barna és fekete színben, 1 arany színű cérnaharisnya, egy pár fehér bőrharisnya, 2 pár télikeztyű, 1 félrecsapott kalap kerek aranyzsinórral, aranyos tollakkal, gyöngyös aranyrózsával, 1 hamuszínű felvarrt kalap fekete tollbokrétaival, 1 felvarrt kalap zöld, arany és fehér tollakkal, 1 régi fekete kalap arany éremdarabbal, 1 régi eső elleni kalap, 1 nyestbélésű fekete posztósapka, 1 felvarrt posztó-télisüveg, 1 fekete posztósüveg.¹

Fontos ruházati anyag a bőr is. Főleg a helybeli mészárosok kereskednek vele, de a piacra való behozatal sem hiányzik. Az utóbbi ellenzéssel egyáltalában nem találkozik, ellenkezőleg sokszor égető szükség van rá. Ha nincs elég bőryanag, egész forrongás áll elő az érdekelt körökben: A XVI. sz. közepén u. i. az a furcsa állapot gyökeresedett meg, hogy nem a cserzővargák és a timárok, de még és pedig elsősorban maguk a cipészek készítették ki a bőrt. Mivel azonban a nyerstermelés alig ütötte meg a várt nagyságot, az anyag híján lévő kézművesek egymás szájából szeretnék kiszedni a falatot. Elkecseregett versengés indul meg, aminck állandósulása folytán ezen rokon iparágak közt a viszony mindvégig feszült. Igen fonák helyzet áll be. A fennálló megállapodás értelmében a mészárosok csak a helybeli igények kielégítése után gondolhatnak kiviteli kereskedelemre. A cipészekkel szerződésileg állapították meg a kölcsönös függést. De ezek rosszfizető létükre arra utalták kinalóikat, hogy azok a szentesített céhszabályok ellenére is a város falain kívül nézzenek vevő után. A becikkelyezett pontok figyelmen kívül hagyása idézte elő ama torzsalkodásokat, amelyeket a mészárosok iparánál bővebben tárgyaltunk.

Szokatlanul fog tetszeni, mi jogon törik magukat annyira a XVI. sz.-ban a cipészek még a maguk szerzik a bőrt. cipészek, hogy a bőrt nyersen kaphassák, mikor a feldolgozás a maguk szerzik a bőrt. cserzővargák feladata. Igen érdemes figyelemmel kísérni a történetet, mert városunkban a legtöbb suszter, sőt maga a céh is, saját részükről tartottak üzemben cserzőműhelyeket, ahol a vásárolt bőrt személyesen, közvetítő iparág mellőzésével dolgozták ki. Ezért találkoztunk a XVI. sz. folyamán oly ritkán vargákkal; a találhatók is csak nagyon kevés anyagot készítettek ki. A fennálló helyzet nem

¹ 1595. jegyzőkönyv.

A cserzővargák érvényre jutása. volt méltányos; a háttérbe szorított cserzők erélyesebb hangon követelik érvényre jutásukat s noha mindössze hárman vannak, 1609-ben keresztül viszik céhszabályzatukat. Ezen önállóságra jutás előzményei képezik Selmeczbánya XVI. sz.-beli életének kenyérharcait, amelyek más városokban még gyakoribbak, sőt kérlelhetetlenebbek voltak.

Cserző-
műhelyek.

Több cserzőműhelyről van tudomásunk; egynémelyike pompásan fel van szerelve s fentartásukra a cipészek tetemes összeget áldoznak. A meglevő viszony háborítása ennél fogva erősen sújtja anyagi érdekeiket s ezért a végsőig küzdenek ellene.

1565-ben a Ziegenrundban, a mai Zsigmondakna völgyében, ahol a kis csermely mellett több malom is állott, a cipészceh egy cserzőházat vesz 50 frt-on.¹ Néhány év múlva tovább mennek egy lépéssel: 40 frt lefizetése mellett telket kapnak a várostól az alsó kapu mellett oly föltétel mellett, hogy visszaadják, ha szükség lenne rá. E helyütt a selmeczi oldalvölgyekből csörgedező erek már patakká egyesülnek s így erejüket jobban fel lehet használni. Az építés mintegy 500 frt-ba került; a céh pénzügyileg megerőltette magát s nem csoda, ha élvezni is akarta fáradságának a gyümölcsét.²

Több magánosnak is van cserzőműhelye, így Witowsky Pál serfőzőnek. Ez azonban már 1599-ben megszűnt: a hatóság szabálytalanságok miatt becsukatta, ellenszegülő gazdája pedig hűvösre került.³

Az érdemes céh különben hamar torkig lett a maga első műhelyével. Bizonyára vízhiány miatt volt gyakori a fennakadás; az üzem sokszor szünetelt. Azért 1573-ban 15 frt veszteséggel 40 frt-on eladja Schmidt György cipésznek.

A céh második, nagyobb szabású, már említett cserzőházán kívül szép berendezésű műhelye volt Bálint cipésznek is, 200 frt értékben, amelyhez távolabbról kellett vezetni a vizet.⁴ A vargák céhlevelének kiadása előtt felmerült nézeteltérések alkalmával ő kiabált legtöbbet s mindent elkövetett a cipészceh védelmére. Ám, minden erőfeszítés hiábavaló volt: a 3 vargamester diadalt aratott a 17 cipésszel szemben. Az utóbbiak befolyása és túlsúlya következtében a varga-céhlevélbe sok mindenféle belekerült, ami voltaképp inkább a suszterek oltalmára készült volna, de a pontozatok

¹ 1565. jegyzőkönyv.

² Caehalia iratesomő. Több 1608. keletű folyamodvány.

³ 1599. jegyzőkönyv.

⁴ Caehalia iratesomő. 1608. keletű oklevelek.

oly kétértelműséggel fogalmaztattak, hogy elvégre is a cserzőknek kellett fölnyire jutniok. A céhlevél betetőzi a XVI. sz. második felének minden izgalmat s mondhatni, hogy ekkori selmeczi iparéltünknek legtöbbet kifejező forrása.¹ A cserzők elérték általa mesterségök megerősítését, habár kezük még a jövőre sokban kötve maradt. A cipészek teljesen elvesztik a bőrpiac fölött a hegemoniát; néhány cikkel még tudják ugyan cserzőműhelyeiket ideig-óráig tartani, de aki a sorok között olvas, észreveheti, hogy e téren nonsokára le fognak szorulni teljesen a szereplés mezejéről.

A cserzővargák céhlevelének jelentősége.

A cipészek a XVII. sz. elején elvesztik a bőrpiac feletti hatalmat.

Nézzük már most azokat a cikkelyeket, amelyeket a cipészek érdekeik védelmére alkalmasnak ítéltek. Mindjárt az elején van egy klauzula, amely régebbi kiváltságaiuknak ellenmond: a vándorlólegény cipészhez nem szegődhetik. Ez kétélű határozat; egyrészt az iparűzés tisztaságának védelmére szolgál s az a célja, hogy a segéd jó helyen szerezzon gyakorlatot, másrészt azonban megfosztja az idegen mestereket (értsd a cipészeket) attól, hogy vargalegényeket tartván, a nem nekik való mesterséget általuk végeztessék vagy tőlük elsajátítsák. E határozat a selmeczi suszterekre, mint egyesekre is vonatkozik. E téren az utóbbiak alig tudták régi szabadságaik foszlányait is megőrizni. Egyedül a céh nagy cserzőháza maradt kivétel a föntebbi tilalom alól, de ott is elrendelik, hogy szakavatott vargalegény vezesse benne a munkálatokat. A cserzőház ilyenképen kegyelemből a cipészek kezében marad 1608. után is, de csak addig, amíg a céh jó karban tudja tartani. Azontul a cipészek ezt a kiváltságukat is elvesztik.

A cserzővarga céhlevelében foglalt cipészjogok illusorikus volta.

Azelőtt, tehát a XVI. sz. folyamán egyes cipészeknek is volt műhelyük, ahol segédekkel vagy céhen kívül álló vargákkal dolgoztattak. Ezentul ilyeneknél a cserzőmunkálatokat csak egy cipészinas vagy a mester szolgálója végezheti, bőrt pedig csak annyit dolgozhatnak ki, amennyire az illető mesternek kézművessége gyakorlására szüksége van. Nem sok képzelőerő kell annak a megítéléséhez, hogy mi volt a célja ennek a rendelkezésnek. Nagyon is valószínű, hogy az inas által kikészített bőr nem lesz elsőrangú, magának a gazdának sem sok öröme telik majd benne. Különben egy ellenőrző-bizottság is létesül néhány cipészből és két vargából, amely a munkahelyeket sorra járja. Feladata ismételt szabálytalanság megállapítása után az illető üzemet véglegesen beszüntetni.²

¹ 1608. cserzővarga (Rottgerber) céhlevel.

² 1609. cserzővarga-céhlevel.

Amint a föntebbiekből kitetszik, külszinre a cipészek érdekei úgy, ahogy, megvoltak ugyan oltalmazva, a céhlevél lényege azonban gondoskodott arról, hogy leszoríttassanak a nem nekik való térről s egyedül csak saját iparukkal foglalkozzanak. Egész teljességében érvényesül az elv: „Ne sutor ultra crepidam.”

A fönti határozatok a cipészcéh cserzőházát is ugyancsak megingatták. A mesterek egy ideig még örülhetnek megmaradásának, de örömük nem soká tarthat. A cserzőház düledezni kezd, majd végleg összeomlik s a cipészek elvesztik e téren gyakorolt befolyásuknak és uralmuknak emez utolsó bástyáját is.

Gúnyos nagylelkűség csillámlik elő a céhlevél ama szakaszából is, amely megengedi, hogy a cipészek mindazon bőrányagot, amelyet beszereznek, szabadon dolgozhassák ki. A levél végén látható szakasz azonban leszállítja az engedmény értékét, kimondván: ha hetivásáron vagy egyébkor is valami kereskedő nyers bőrt hoz a városba, arra a vargacéhnek elővételi joga van; csak akkor, ha a portéka nem fogyna el három nap alatt, tarthatnak reá a cipészek is igényt.¹ A cipészek cserzőháza tehát állhat és dolgozhatik, de megfosztják a nyersárú beszerzésének a lehetőségétől.

A cserzővargák
állapota 1609
előtt.

Az 1609.-i varga-céhlevél fejtegetését visszatekintő mivoltánál fogva nélkülözhetetlennek tartottam, többi pontozatain azonban átsiklom, mivel csak egy, a jövőben érvényesülendő rendnek ad életet. A XVI. sz. folyamán az ipar ezen ágánál céhről még nem lehet beszélni, az még nagyon mostoha gondviselésben részesült. Ami az akkori bőrkikészítésre nézve fontos, azt javarészt a cipészek végezték el; a létező néhány varga látszólag jelentéktelen, szerepet nem játszó férfiú volt. Számuknál fogva is gyenge kontingenst képviseltek, mindazonáltal mindenképen méltók az elismerésünkre, mert törhetetlen erővel igyekeztek céljuk felé. Az élet a maga könyörtelen logikájával csakhamar, ha nem is e század folyamán, megérlelte azt az időt, midőn elfoglalhatták méltó helyüket iparosaink sorozatában.

Irhatimárok.

Anyagilag akkortájt még kedvezőbb sorsuk volt a szűkebb munkakörrel bíró irhatimároknak. Céhszabályokra nem volt szükségük, hogy boldogulhassanak. Keztyűhöz és pergamenhez való bőrröket készítettek. A XVI. sz. második felében mindössze 6 timár neve ismeretes; egyidőben 3—4 működhetett. Vagyoni állásuk kedvező, nagyobb részük 150—250 frt értékű ház ura.²

¹ 1609. cserzővarga céhlevél.

² 1568., 1571., 1573., 1574., 1592., 1598. jegyzőkönyvek.

Összefüggésben áll ezekkel az övesek¹ és zacskókészítők² ipara. Övesek a zacskókészítők.
A kettő egymással szoros összefüggésben áll: egyiknek a létezése feltételezi a másikat. A gyakran használt apró tárgyakat külön zacskókba rejtik és úgy akasztják övükre, mert a zsebek használata még nem volt általánosan elterjedve.

Rokon iparág a szíjgyártóké is, akik az egyesült kézművesek, Szíjgyártók.
másképpen „Geschenkte Handwerk“ egy töredékét alkotják³ épúgy mint a övesek is. Mindössze 2—3 képviselőjük van.⁴

A lábravaló készítése a cipészek feladata. Számra nézve tekintélyes terület. Céhlevelük 1513-ban kelt, 1556-ban és 1570-ben megújított.⁵ Igen részletes, az együttélés minden mozzanatára kiterjeszkedő oklevél. A céh élén a Szt.-Jakabkor választandó mester áll. Cipészek. céhlevelük.
Hányszor hívja össze a gyűlést, egyenesen nem írják elő, de egy intézkedésből, amely a mesterek időközönkénti pénzadományozása felől rendelkezik, 2 hetet gyaníthatunk. Feladata az idegen elemek visszatartása; ezek a helybeli piacról áruik elvesztésének terhe alatt épen a három legnagyobb ünnep hónapjában ki vannak zárva. A céh tisztviselői közül csupán az ifjú mestert említi meg külön cikkely, a többiek nincsenek a céhlevélben megnevezve, ami azonban nem jelenti azt, hogy ilyenek nem is voltak. A atyamester, dékán, mivlátó s egyéb tiszteletbeli állások oly fontosak, hogy bajos lett volna azokat nélkülözni.

Ifjúmesternek a céh kötelékébe utóljára bejutott tagot nevezték, Ifjúmesterek.
aki mindaddig, amíg egy újabb fel nem váltja, évenként 50 dénárral járul a céhláda tartalmához. A többi mester ezt két dénárral gyarapítja kéthetenként; ugyanolyan időközökben jár 2 dénár a város javára is.

Aki a cipésmesterségre szánta el magát, elsősorban az inas- Inasévek.
éveken kellett átesnie. Erről a céhlevél igen keveset mond, egyedül az alkalmazható fiuk számát állapítja meg: egy mester sem tarthat többet egy inasnál. A vándorlegény egy évi szolgálat után már a Vándorlegény.
céhbe való felvételét kérheti. Csak német születésű jöhet számításba. A személyazonosságot keresztelő- és tanuló-levéllel kell igazolni. Egy mester két segédet alkalmazhat, többet nem. A hetibér maximuma 14 dénár. Aki más segédét elcsalogatja, 1 frt-ot fizet büntetésül.

¹ 1581 jegyzőkönyv.

² 1563., 1566., 1572., 1574. jegyzőkönyvek.

³ Geschenkte Handwerk 1622.-i megújított céhlevele.

⁴ 1571., 1580., 1584. jegyzőkönyvek.

⁵ 1570. cipész-céhlevél.

Aki hétfőn naplopással veri el a drága időt, azt egész héten kizárják a műhelyből; tartsa fel magát azalatt, ahogy tudja.

A kegyelet nyilvánul meg ama pontban, amely az elhunyt társ özvegyéről gondoskodik. Miután ez legfőbb támaszát veszítette el a meghaldogultban, a céh segédkezet nyújt neki üzlete fentartásához. Szabadságában áll akármelyik mester legényét kiszemelni; az illetőnek ura minden zúgolódás nélkül kénytelen a kért munkaerőt rendelkezésére bocsátani.

Mesterré avatás.
Remeklés.

Az a cipész, aki mester akar lenni, ügyessége bebizonyítására egy előírt remeket készít. A sablontól eltérni tilos. Az ellenőrzés úgy látszik, inkább erre, mint a valóban szép és művészi kivitelű munkára irányult. Egész tehénbőr a téma, abból kell 10 pár különféle fajú lábbelit kiszabnia és elkészítenie, még a sokszor kétszeres vastagságu talpat sem véve ki. A céhbe való belépéskor 5 frt-ot és 8 pint bort helyez a céh asztalára s egy év múlva lakomát ad; az utóbbi kötelezettség alól 2 frt lefizetése árán kibújhatik ugyan, de még akkor is meg kell vendégelnie a többiek által kijelölt 4 mestert. Mester fia, vagy oly idegen, aki helybeli mester leányát kéri meg, fel van mentve a remeklés terhe alól; a rendes dijnak is csak felét fizeti, de a lakomát meg kell tartania.

Védekezés az
idegenek ver-
senye ellen.

Az oklevél védelmet biztosít nemcsak az idegenek, de egymás ellenében is.

Midőn a kereslet a legnagyobbnak ígérkezik, a három főünnep: karácsony-, husvét- és pünkösdtől előre és hátra számított 2—2 hétben, a selmeczi piacot kizárólagos uralmuk alá helyezi. A vevőközönség ekkor a legnagyobb, a nép a közeli falvakból a városba tódul, hogy megszerezze azt, amihez odahaza egyáltalában nem, vagy csak igen gyarló minőségben jut.

Az időközben felhalmozódott készleten ekkor lehet a legkönnyebben tuladni. Minden akadályt elhárítanak az útból, az idegen kézműves ez idő alatt még a lábát sem teheti be a városba, ha nem akarja, hogy portékáját elkobozzák.

Dolgozó sze-
mélyzet és kiké-
szítendő anyag
korlátozása.

A dolgozó személyzet számának és a kikészítendő anyag mennyiségének korlátozása mindenkinek biztosít keresetet. Senki sem lehet közülök nagyiparos, de ha dolgozni akar, koldus sem. Ideális középút, amelynek követése általános boldoguláshoz vezet. Két segéd és egy inas a legtöbb, amennyi egy műhelyben egyidejűleg foglalkoztatható. Egy mesternek sem szabad 25 bőrnél többet feldolgozni, mert rajtakapás esetén 1 frt-tal büntetik. Az sincs megengedve, hogy a piac bezárta után egyes mesterek társaik el nem

kelt áruít olcsón megvásárolják s azzal kereskedve jogtalan nyereségre tegyenek szert.

A céhlevél azonban, habár a munka és az élet programját aprólékos pontozatokkal szabja meg, minden gondossága mellett sem terjeszkedett ki eléggé minden előfordulható bajra. Egy pont sincs benne, amely a helybeli egyéb rokon iparosok túlkapásaival szemben védelmet nyújtana, pedig a tapasztalás megtaníthatta volna őket, milyen irányban védekezzenek leginkább. A mészárosokkal alkalmoszerű paktumok útján úgy-ahogy elintézték ügyeiket, a vargákat azonban egyszerűen lekicsinyelték. Pedig zárt köztársaságuk éppen ez oldalról volt a leggyöngébb s az egyre erősödő támadások folyamán lépésről-lépésre kellett hátrálniok, míg a század végén a győzelemre való minden kilátásuk elveszett. A cserzők, akik az ő romjaikon emelkedtek a magasba, tanultak vetélytársaik kárán: céhszervezetük — mint már ismeretes, — megadja az utolsó kegyelemdőfést a cipészcéh széleskörű uralmának, egyedül csak saját mestersegük szűk kereteit hagyván meg számukra.

A céhlevél hiányai és veszedelmes következményei.

Különben a cipészek sorsa meglehetősen mostoha. Ennek részben maguk az okai, de van eset arra, hogy mások erőszakosságának is lettek áldozatai. A közönség egyre panaszkodik készítményeik drágasága miatt, amely a minőséggel egyáltalában nem áll arányban. Mi, akik a rendelkezésünkre álló okmányok világánál az egész színteret áttekinthetjük, nem fogjuk őket oly keményen megítélni. Ha korábban olcsón dolgoztak, annak okát akkori kedvező viszonyaikból magyarázhatjuk meg. Idővel azonban a cipészek a nyers anyag beszerzése körül egyre nagyobb függésbe jönnek más elemekkel szemben, akik szintén élni akarnak. A mészárosok exportra irányuló politikája s a cserzővargák önállóságra való törekvése a cipészárakra sem maradhatott befolyás nélkül. A tanács egy darabig ellenzi az árak emelését,¹ sőt szabad versennyel is ijesztgeti őket,² 1598-ban azonban már méltányosabb álláspontra helyezkedik, midőn megengedi, hogy a nyers áru drágulására való tekintettel a cipészek ezentul a kurta cipőket 20, a szárnyasokat 25, a női lábbelit 10 dénáron árulhatják.³ Az orvoslás azonban későn érkezett és éppen nem számolt a fennálló helyzettel, ennél fogva célját is tévesztette. A suszterek hitelesen kimutatják, hogy egy birkairha a vargáktól

A cipészek mostoha sorsa.

Készítményeik drágasága.

Hatósági árszabás.

¹ Péch A: Alsó-Magyarország bányaművelésének tört. 292. lap; 1579. jegyzőkönyv.

² 1579. jegyzőkönyv.

³ 1598. jegyzőkönyv.

csak 48—49 dénáron kapható, ehhez hozzászámítva a talpbórt, kenderfonatot, a legények élelmezését és bérét, könnyű belátni, hogy női sarut 40 dénáron nem kínálhatnak.¹

A cipészcéh
zilált pénzügyei.

Nem tudom, az üzemi nehézségeknek vagy saját könnyelműségüknek következménye-e az a botrányos állapot, amely a céh pénzügyén elhatalmasodott. Már 1573-ban is rosszak a viszonyok. A céh Riegler János néhai cipésmester örököseinek vagyonából 100 frt-ot vett kölcsön 7% kamatra, de a határidő leteltével nem bírta a tőkét teljesen visszafizetni, mivel több mesternek egy fillérje sínes.² 1600-ban maga a céhmester vallja be, hogy nincs módjában az anyagi mizeriákon segíteni.³

Ilyen zavaros pénzügyi állapotok mellett érthetetlen a mesterek ama 1584-i követelése, hogy mivel a legények nem tudnak gazdálkodni, ládájuk egy kulesát a mestereknek adják át, mert a rossz gazdálkodást nem nézhetik tovább tétlenül.⁴

Nagyon hasonló ez a vak és világtalan esetéhez; a mesterek akarnak a legényeknek tanácsot osztogatni, mikor a maguk szénáját sem tudják rendben tartani.

Sérelniek a báti
vásárokon.

Iparosaink előszeretettel keresik fel a báti vásárokat, de itt is baj éri őket s a tanács kénytelen védelmükre kelní. 1584-ben 18 helybeli cipész merészkedett oda lemenni. A bátiak fejénként 17—65 denárt szednek tőlük helypénz címén, valószínűleg a szállítmány nagyságához mérten; összesen 5 frt-tot.⁵ Négy év múlva ismétlődik a dolog,⁶ valamint 1598-ban is. Az utóbbi alkalommal a cipészek siralmas hangon adják elő sérelmeiket. Régebben az ottani vámos csak 18 denárt érő sarut szedett tőlük, most már 80 dénár és 1 frt járja, holott egyéb kereskedők, akik több száz, sőt 1000 frtos szállítmánnyal érkeznek, nem adnak 4 denárnál többet.⁷

Erkölcési állapo-
tok.

Az anyagi csapás mellett nem egyszer fordult elő oly eset is, amely erkölcsi életüket is megbélyegzi. Nejeik nem nagyon látszóttak hódolni a házaselet tisztaságának. Egy esetben valami házibarát hozott szégyent egy családra,⁸ más alkalommal Drumler cipész özvegye, aki néhai férje egyik kartársával kelt egybe, még esküvője előtt terhes állapotban találtatott.⁹ A 20—40 frt büntetés esekély ír volt arra a fájdalomra és szégyenre, amely a cipészcéhhez érte.

¹ Cachalia okiratesomó 1598. évszámmal.

² 1573. jegyzőkönyv.

³ 1600. jegyzőkönyv.

⁴ 1584. jegyzőkönyv.

⁵ 1584. jegyzőkönyv.

⁶ 1588. másolatkönyv.

⁷ 1598. jegyzőkönyv.

⁸ 1568. jegyzőkönyv.

⁹ 1573. jegyzőkönyv.

A cipészek száma mindinkább fogyóban van; talán nem tévedünk, ha ezt a sok zaklatásnak tudjuk be. A régi mesterek kihaltával az újak nem tódulnak annyira Selmeczeire, mint előbb. 1568-ban még 24-en vannak,¹ 1584-ben is még 20 körül jár a számuk,² de 1609-ben már 17-re apadt le.³

A cipészek számának apadása.

A kezembe jutott adatok a félszázad folyamán mindössze 34 cipész nevét említik. Az illetők vagyoni helyzete igen mérsékelt, házaik meglehetősen egyszerűek, sokszor épen nem kiválóbbak a bányamunkások viskóinál: a legdrágább 125 ft értéket képvisel.⁴ Amennyire a helyrajzi adatok gyér világánál látni lehet, a piacon egy se lakott közülök, a tanácsban nem találkozunk nevükkel, a 24-esek soraiban összesen hatan ültek. Szerepet nem játszanak a társadalmi életben, a létfenntartás küzdelmei minden erejüket felemészitik. Toppitzer Boldizsár, Kornfűrér Kristóf, Wildner Gergely, Wolfchlager Fülöp, Treitmann Bálint magaslanak ki soraikból némileg, a többiek egy fejjel sem emelkednek ki a köznapi élet szürkeségéből.

Társadalmi állapotuk.

Végül itt adom célmestereik névsorát. Ahol egy évszám mellett két nevet találunk, a másik mindig a célmester helyettese:

- 1561. Pers Oswald, Riegel János ;
- 1563. Toppitzer Boldizsár, Teuffel Pál ;
- 1565. Jarusch György, Sit Jakab ;
- 1572. Schmidt György, Lechner Ulrik ;
- 1573. Treitmann Bálint ;
- 1578. Kornfűrér Kristóf, Sauer Máté ;
- 1579. Koch János, Schnürer István ;
- 1582. Wildner Gergely, Schnürer István ;
- 1584. Treitmann Bálint, Schmidt Márton ;
- 1595. Violkorn Tamás, Kraus Simon ;
- 1596. Schmidt György.
- 1597. Wildner Gergely.
- 1598. Kornfűrér Kristóf.
- 1599. Wolfchlager Fülöp.

A ruházkodás elmaradhatatlan anyaga a prém. A vele hivatászerűleg foglalkozó szücsök ruhadíszítéseket és béléseket sürűn gyártanak belőle. Életviszonyaikról értesüléseink nem buzognak annyira, mint azt a dolog fontossága kívánja. Magával a céhszabályzattal sem vagyunk tisztában. Ez 1580. decemberében keltnek

Szücsök.

¹ 1568. jegyzőkönyv.

² 1584. jegyzőkönyv.

³ Caehalia iratesomó 1608. évszámmal.

⁴ 1574. jegyzőkönyv.

Az 1580-i céh-
levél és előz-
ményei.

A céh régibb,
bár nem szente-
sített élete; az
előfordult visza-
élések.

látszik,¹ de talán nem alaptalan az a föltevés, hogy korábbi kiadásból ered. A céh létesülése előtt annyi alkudozás, oly kölcsönös árulkodás megy végbe, amely tisztán gyaníttatja velünk, hogy ez az intézmény már korábban is létezett. A viszonyok mindenestre olyanok voltak, hogy sürgős reformra volt szükség. Míg más iparágak képviselői csak a rokon fajokkal háboruskodtak, a marakodás itt az egyivású, egymesterségű emberek körébe hatolt. A konzervatív, csakis a saját zsebükre féltékeny öreg mesterekkel szemben áll az elégedetlen, megrövidített ifjak csoportja. Egy ízben a hetvenes években már az ő körükből választott a céhmester is, egy bizonyos József nevű, 1580-ban már nem élő férfiú. A viszonyokban akkor rövid időre némi javulás állott be, de midőn a régi párt ragadta magához a kormányt, újból visszazökkent minden a megszokott kerékvágásba.² Ahol tehát céhmesterről van szó, céhnek is kellett lennie.

Az 1580-iki herce-hurca s a nyomában létrejött új céhrend egyedüli forrásaink ez iparág megítélésénél. Három oklevél tárgyalja aprólékosan az összes sérelmeket s noha éppen a szücsökről egyéb fontosabb adatunk nincsen, magában véve is tiszta képet nyújt, minthogy kimerítően adja elő az általános fejlődés egy fokozatát.

Az ifjú mesterek
panasza az idő-
sebbek elnyomó
törekvéseivel
szemben.

A panasszal az ifjú mesterek állottak elő, mert nyomta vállalkat a vének basáskodása. Amit felsorolnak, tényleg jókora züllésre vall. Feliratukban egy testület torzképét rajzolják meg, valóságos operette-társulatot, amely bárkiben derűtséget kelthet. A sorokból, bármily siralmas hangon is írvák, akárhányszor előcsillan a régi jó idők akasztófahumora. Az idősebbek nem férnek bőrükbe, a hatalmi gondolat gőze szinte elkábitotta egész valójukat. Úgy rendelkeznek, mintha az ő érdekeiken kívül egyéb sem volna a világon. Néhány fiatal mestert egyszerűen keresethez sem engedtek jutni. A pénzzel való sáfarkodás meg éppen mintaszerű s magán szempontból eléggé kifejtett gyakorlati érzékre vall.

A céhszabályok alkotásánál, mint sok más iparágnál, itt is befolyt a gasztronómia hatalmas szava: a céh lakomák neve alatt ismeretes bankettezések, amelyekre a jó öregek annyi súlyt helyeztek. Legtöbbször a céhmester vagy akármely más céhtag, amint éppen jogcímet találtak, kénytelen megvendégtelni kartársait. Ily pontozatok bizonyára a régi céhszabályzatban sem hiányzottak, de ezek

¹ 1580. szücs-céhszabályzat.

² Caehalia okl. csomó iratai 1580. évszámmal.

mellett még egy más, be nem cikkelyezett szokás kapott lábra, amely ellen az érdekeltek természetesen a legkevésbé sem tiltakoztak; a céciók költségeit kezdték u. i. nem a saját zsebeikből fedezni, mint általánosságban szokásos, hanem egyszerűbbnek találták a céhláda tartalmának a megdézsmálását. Ez később egész természetes eljárássá vált. Feltűnik ugyan az áldozatkészségnek egy neme nálunk, de ez is gyanús. Mikor inas szegődött be valamelyikükhöz, avagy felszedte sátorfáját, mindenikük néhány garast hordott össze, hogy ihassanak. Hogy azonban a szegény fiú számára tanulólevelet kellene kiállítani, arra senki sem gondolt.¹

Ilyen mintagazdálkodás bírta rá az ifjabbakat, hogy a városnál egy pecsétes levél kiadását sürgessék, aminőt annakelőtte besztérce-bányai kollegáik kaptak.²

Ezen kitétel gondolkodóba ejthet: már előzőleg hallottunk céhmesterekről, ládáról, pontozatokról s mégis egy pecsétes levél kérése körül folyik a vita. Lehetséges, hogy ama régibb cikkelyek, amelyeknek meg nem felelő voltát fentebb részleteztük, nem voltak jogerősek. Mivel számra nézve elég sokan voltak, a kor társulási szenvedélyénél fogva ők is összeállottak egy, a többi céh mintájára megalakított gyülekezetbe, amely azonban csak önhatalmú lépés volt, mert szabályait a hatóság nem szentesítette, aminthogy az 1580.-iki valódi céhlevél nem emlékezik meg róla. Saját maguk igazodhattak szerinte, de közjogi szempontból nem ismertettek el céhnek. Ha tehát igazán ezzé akartak lenni, pecsétet kellett kérniök a várostól. E lépés most meg is történt, még pedig nem felsőbb ösztönzésre, nem is az összes szücsök részéről, hanem csak egy érvényesülni óhajtó töredék kezdeményezésére.

A régi céhélet
minősége.

Az öregek nem késtek a válasszal. Legcélszerűbbnek mutatkozott a fiatalokat, vádlóikat is berántani. Egy általános frázist villogtatnak: bántja őket a fiatalok magatartása, akik az öregeknél több előnyben akarnak részesülni. Hanem szóvivőjük, idb. Beer János saját barátaira is kénytelen rápirítani, kifejtvén, hogy a mesterekkel egyáltalában nem lehet bírni; a felfordulás tetőpontra hágott.³

Az öreg mesterek
válasza az ifjak
panaszára.

Alig mult el fél esztendő, megszületett a várva-várt pecsétes céhlevél, még pedig a kiadását megelőző mérges viszálykodásra való minden vonatkozás nélkül.

¹ Caehalia iratesomó, ifjúmesterek panasza 1580-as számmal.

² U. ott.

³ Caehalia iratesomó. Az öreg mesterek válaszirata az ifjak vádjaira, 1580 évszámmal.

Az 1580.-iki céh-
levél pontjai.
Személyzet és
árak nagyságá-
nak szabályo-
zása.

Ezen céhlevél szerint 2 inast csupán a céhmester és a négy legidősebb mester tarthat, segédet azonban mindenki tetszés szerint alkalmazhat. Korlátozás csak munkahiány idejére állt fenn. Egy segéd hetenkint 20—25 denár fizetésben részesül. A készítmények ára is bent van az oklevélben. Nyúl bőre 3, nyesté és kecskéé 4—4, bárányé 5, rókaé 6, vidráé 15, hódé és hiúzé 20—20, farkasé 25, medvéé 60 denárba kerül. A nyers árút a céh vásárolja össze és osztja szét a tagok között. A 4 legidősebb mester elsőbbsége, hogy évenként 100 bórrel többet szerezhessen be, mint a többi. Idegen szűcs a három főünnep táján nem jöhet a városba, a betivasáron is csak azok nyithatnak boltot, akiknek a céh külön megengedi.

Védekezés ide-
gen mesterekkel
szemben.

A szűcsök társa-
dalmi pozíciója.

A tagok nemzetisége teljesen közömbös. A félszázad folyamán 28 név ismeretes. Az illetők magánviszonyai nagyon elburkoltak, látszólag még a cipészeknél is jelentéktelenebbek. A huszonnégyesek közt fehér holló 1—1 képviselőjük. Csak egy család emelkedett ki közülök, szinte aránytalan mértékben. Ez a Muner-familia, melynek ősei a század első felében bányapolgárok voltak. Az ötvenes években uralkodó rossz anyagi viszonyok azonban nagyon megrongálják létük gyökereit. Elszegényednek, 1565-ben özv. Munerné 3 fia beleegyezésével ötszáz forintért eladja az ősi házat a Peltschen-gasseban Willisch bányamesternek.¹ Szomorú mozzanat lehetett az, amely ezt a régi jóhírű családot ily lépésre bírta. A föld belseje megtagadta tőlük az áldást; az utódok, ha élni akartak, közülük munkájával voltak kénytelenek kenyerüket megkeresni. A fiúk közül ketten, Boldizsár és János a szűcsmesterségre adták magukat s úgy látszik sikerrel. Az előbbi többszörös céhmester,² az utóbbi Heiling néven 1598-ban városatya lett.³ Boldizsár nem tudott lépést tartani fivérével. Olykor elvetette a sulykot, főleg inni szeretett nagyon. 1577-ben ilyen réven került több hasonszőrű cimborájával a Himmelreich nevű börtönbe, ahol kegyelemből a drabantok őrszobájában hálhattak, míg kijózanodtak.⁴

Muner-család.

Céhmester.

Ez időszakból a következő céhmesterek neve ismeretes:

1575. táján József.	1591. Schuschka Mihály.
1579. Malick János.	1592. Heyling-Muner János.
1580. Beer János.	1596. Muner Boldizsár.
1582. Muner Boldizsár.	1598. Grobisch Lajos.
1584. Muner Boldizsár.	

¹ 1565. jegyzőkönyv.

² 1598. jegyzőkönyv.

³ 1582. és 1596. jegyzőkönyv.

⁴ 1577. jegyzőkönyv.

A ruházati iparral összefüggésben tárgyalhatjuk a fényüzési cikkek beszerzési ágát, az ötvösséget is. Az aranyműveseknek e század folyamán még nincs céhszabályzatuk, ép ezért a tanulóleveleket a tanács szokta kiadni két mester tanuságtétele mellett. Csupán ékszerek és edények előállításával foglalkoztak, óragyártással akkorájt még nem bíbelődtek. Anyagukat a királyi kamarából kapják, de csak külön folyamodás után s ha a beváltási árat megfizetik.¹

Fényüzési ipar.
Ötvösök.

Ez az idők folyamán egyre nő: 1521-ben 6:50 frt, 1535-ben 5:50, 1545-ben 5:75, 1561-ben 6:50, 1569-ben 7:50, 1587-ben 8:00 frt. Készítményeik felől a leltári kimutatások, végrendeletek, ajándékozást elrendelő jegyzőkönyvi pontozatok értesítenek. Így Saly János hagyatékában 1581-ben 5 márka, 36 pizét súlyú arany; 57 márka 24 pizét ezüstholmit találtak.² A különféle végrendeletekben foglalt tárgyak egyéni súlya 6 márka és 3½ pizét közt váltakozik.

Végrendelező
leltárak.

A súly nagyságának ismerete rávezet az egész ékszer értékére. Az érték tényezői: a fém említett súlynagysága, az aranyozási költségek, a munkadíj és a haszon. A súly a beváltási árral szoros kapcsolatban áll; az utóbbi tényező koronként, mint már ismeretes, változásnak van alávetve. Megközelítőleg mondhatni, hogy a súlyérték maga, azaz a márkák száma pénzértékben kifejezve, az ékszer árának fél, sőt háromnegyed részével egyenlő.

Nem mulasztható el annak megjegyzése, hogy mennyire kedveltek az aranyozott tárgyak; a felsorolt ékszereknek $\frac{3}{4}$ része ilyen; azonban a tisztán ezüst s még inkább tisztán arany művek sokasága valósággal elenyésző.

A különös véletlennek köszönhető, hogy megmaradt egy arany- műves szerszámainak leltára. Érdekessége miatt nem mellőzhető el közlése. Henckel János mesterről van itt szó, aki már 1598-ban elpályázott a földi siralomvölgyből; emlékét megörökítette azonban a városi jegyzőkönyvnek hagyatékát felsoroló lapja. Műhelyében ilyen eszközöket találtak: 1 rossz fűvót, 4 rossz vasfogót, 1 kis ócska függönyt kék vászonból, 1 réz hűtőkádat, 2 régi összetöredezett, rézből való merítőüstöt, 1 izzítóedényt, 1 régi mérleget csészékkel, 1 rézből készült kéziketnőt, 1 üllőt, 1 régi töredezett melegítő rézserpenyőt, 1 vasserpenyőt.³

Műszerösszeírás

Sajátságos azonban, hogy mily ritkán szerepelnek forrásainkban az ajándék gyanánt küldözgetett művek készítői; sőt a legszo-

Ékszerajándékozások.

¹ Péch: Alsó-Magyarország bányaműv. tört. I. 265. lap.

² 1581. jegyzőkönyv.

³ 1598. jegyzőkönyv.

morubb, hogy a rendelkezésünkre álló két adatból épen a mi arany-műveseinkre mit sem lehet következtetni.

1585-ben Mosóczy Zakariás nyitrai püspöknek a hét bányaváros a dekretumok kiadásáért és magyarázatáért tiszteletdíj gyanánt egy 65 frt értékű szép ivókészletet küld, melyet Selmecz városa készített el a többiek meghagyásából. Lehetséges, hogy saját embe-reinél, de lehetséges, hogy idegeneknél; mindenesetre feltűnő, amit pedig ily alkalmakkor nem szokás elfeledni, az illető mester meg-nevezésének az elmaradása.¹

Második adatunk két évvel későbbi. 1587. januárjában a három fő bányaváros Forgách Imrének Szidonia Katalin tescheni hercegnővel való házassága alkalmával az esküvőre meghivatván, képviselői által egy 45 frt értékű aranyozott serleget küld ajándékol. A művet egy lőcsei ötvös alkotta.²

A XVI. sz. második feléből 16 mester neve ismeretes. Heten közülük a külső tanácsban ültek, sőt egyikük, Huffner Bálint 1598 óta esküdt is lett. Mindannyi német eredetű. Tanulási idő 4—5—6 év.

A mesterek névsora :

Ekher Lénárd 1574—1596 ;

Goldschmidt Tamás 1550 körül ;

Henckl János 1597 ;

Huffner Bálint 1583—1600, huszonnégyes, tanácstag ;

Lockstetti Dydeman János 1557—1574, huszonnégyes ;

Offenberger András 1557 ;

Schilling Péter 1597 ;

Schmidt Bálint 1586 ;

Schumptschin András 1561—1566, huszonnégyes ;

Schwartz György 1554—1583, huszonnégyes ;

Staub István 1573—1583, huszonnégyes ;

Staub János 1557 ;

Tschappelmann János 1560—1583, huszonnégyes ;

Tschappelmann Kristóf 1598 ;

Zerer Péter 1561 ;

Ziegeldürer János 1563—1566, huszonnégyes.

¹ 1585. jegyzőkönyv.

² 1586. jegyzőkönyv.

AZ ÉPÍTŐ- ÉS HÁZBERENDEZŐ-IPAR.

Általános rész. A fa, mint épületanyag. Az erdőállomány csökkenése. Erdővédelmi intézkedések és hatásaik. Erdővásárlások. Az 1565. erdő- és 1573. bányarend. Szállaló vágásmód. Uralkodó fanemek. Városi erdőgazdaság. Erdőörök. A pazarlás megszorítása. A faanyag felhasználása; fűrészmalmok hiánya. A Garam, mint nagyforgalmú víziút. Zólyommegye erdőgazdaságának befolyása a selmeczi szükségletekre. Építőanyag ára. Faraktár. Ácsok. Vízvezető facsövek. Az 1594.-iki céhlevél. Bányaácsok. Nem tagjai a céhnek. Városi ácsmesterek. Kimagaslóbb jelentőségű céhpontok. Céhmesterek. A mesterek száma és jellemzésük. Az épületkő. Kőbánya. Vítás fekvése. Kőművesek és kőfaragók. Munkakörüik. Építkezési láz. Az óvár problémája. A többi erődítések. A kőművesmesterek társadalmi helyzete. Idegen verseny. Az asztalosok és az egyesült kézművesek céhje. A céh létrejöttelének kérdése. Az asztalosok kiválósága. Esztergályosok. Kádárok. Agyag-ipar. Fazekasok. Üvegcsék. A szklenői üveggyár. Kárpitosok hiánya. Kötélverés. Kosárfonás. Összeütközés a Dóczyakkal. Az 1597.-iki perpatvar. Késesek. Rézművesek. Besztercebánya túlsulya. A harangok szerepe a város életében. Toronyórák. Harangozó. Üstök, rézrudak. Réz-födéllemez. Rézből készült házi eszközök. Önöntők. Bádogosok. Lakatosok. Óráskok. Puskaművesek. Az óvár ágyúi Puskaművesek névsora Kardesiszárok Kovácsok. Külön utcájuk van. Az 1591.-iki kovács-céhlevél. Hivatalos árszabás. A mesterek jelentéktelensége. Céhmesterek. A vas beszerző helyei. Az 1587.-iki bélabányai eset. A vasberenczei vasgyár. A vihnyei hámor. Viszály Dóczyval. Idegen telek, csak a gyár maga a városé. A hámor multja. Az 1563.-iki nagy hámorpör. 1564-ben megszűnik magánbirtok lenni. Dóczy 1577.-iki erőszakossága. Miért adja a város bérbe a gyárat? Az üzem képe. Az 1599.-iki tűzvész. Vas és acélszállítók. Acélárak. A vasmérleg forgalma. Selmeczbánya vízrajzi viszonyai. Kevés forrás és folyóvíz. A bányavíz tisztításai. A védekezés nehézkes volta. Világítás, fűtés. Tűzifaraktárak és árak Faszén. Egészségügyi állapotok. Járványos betegségek. A ritkább levegő és a kohófüst káros hatása. Orvosok. Chryseus Bertalan. Borbélyok. Gyógyszerészek. Városi kórház. Közfürdők. Kéményseprők. Tűzkarak.

Városlalapító ősaink megtelepedésük alkalmával bőségesen meg- Általános rész.
találták mindazon anyagokat, amelyek szilárd lakóhely létesítésére alkalmasnak mutatkoztak. Fa és kő nagy bőségben minden különösebb fáradság nélkül kínálkozott; az első telepéseknek kisebb gondjuk is nagyobb volt a rendelkezésükre álló mennyiség kimélésénél. De már a XVI. sz.-ban annyira ment az esztelen pazarlás, hogy mulaszthatatlan lett meggátlása. Az ősök hibája ivadékaikon

boszulta meg magát; az épületfa már igen drága, a behozatal folytonos növekedése mellett is.

Selmeczbánya természeti viszonyaiból önként következik a kőnek az építkezés terén mutatkozó nagy szerepe, amely abban a mértékben növekszik, amelyben az erdők állománya csökken.

A fa, mint építanyag. Az erdőállomány csökkenése.

A város életének első századaiban a környéket összefüggő erdőrengeteg borította. A bányaművelésben meghonosodott rablóirány azonban az erdőgazdaságra is átment, sőt még szomorúbb következményeket szült. A város privilégiuma maga segíti elő a rombolást, midőn a bányapolgároknak és szénégetőknek korlátlan faüzési jogot biztosít. A felszeg rendszer csakhamar megérlelte gyümölcsét, az erdőségek erős pusztulását. Ennek gátat vetni s legalább a meglévőt épségben tartani, volt az 1573.-iki bányarendtartás főfeladata. Ekkor a város közvetlen környéke már teljesen le volt tarolva,¹ a környező szép fekvésű hegyek sivár köntöst öltöttek, az amúgy is kevés forrás és folyóvíz jobban elszikkadt. E téren azonban városunk nem az egyedüli példa. A Garam felső folyásánál sokhelyütt ép oly esztelenül folyik az erdőirtás minden fegyverrel, még tűz útján is.²

Erdővédelmi intézkedések és hatásai.

Lassankint a tanácsban felébred a jobb érzés, egy-két határozatot hoznak, amelyek a még meglévő állományt kimélni óhajtják. Foganatjuk azonban vajmi kevés, még a legtekintélyesebb polgárok sem veszik komolyan, a szomszéd birtokosok pedig, mint a Dóczyak, úgy tesznek, mintha mit sem tudnának felőlük. Helyben már csak egyes elszigetelt pagonyok zöldelnek a külsőbb telepek körül; összefüggőbb erdőség csak a Garam völgye felé található még. A helybeli bányapolgárok immár idegenbe kénytelenek fordulni tüzelőért. Az akkori nehézkes, tömérdek fát pazarló kohó- és vasgyári-üzem számára azonban messze vidék sem győz elég tüzelővel szolgálni. Mindez arra kényszerítette a várost s egyes polgárait, hogy idegektől vásároljanak erdőt.

Erdővásárlások.

Századunk második felében Öder 1550-iki ténye szerepel először ilyen alakban. A mai Szklenő-fürdő tájékán akkortáiban egy üveghuta virágzott, amelynek létezését sokan egyáltalában képtelenségnek mondják. A huta a fémválasztó-intézethez tartozott s Öder volt a birtokosa, egyike a leggazdagabb bányapolgároknak, aki az üzem fentartása céljából a saskői várnagytól vásárolt 60 frt-on erdőterületet.³

¹ Péch A.: Alsó-Magyarország bányaműv. tört. 269. l. — 1563. másolatkönyv. — 1575. és 1599.-i jegyzőkönyv.

² Péch A. i. m. 159., 230. és 240. lap.

³ Péch A.: i. m. 213. lap.

1564-ben a város szánja el magát hasonló lépésre, noha mint ilyenek nem voltak bányái. Tevékenysége tehát közbenjáró jellegű. A helybeli lakosság virága a bányapolgárokból áll, az ő költségükön műveltetnek a bányák, belőlük él az iparos és kereskedő-osztály. A tanács, amelynek színe-java különben is közülük került ki, tudatában van ennek s támogatásukra minden rendelkező eszközt megragad. Amíg hozzáférhetnek a föld keblében elrejtett javakhoz s ameddig azok felszínre hozatala és feldolgozása nyereséges, addig a város léte is biztosítva van. A helybeli ipart és kereskedelmet nem a hely fekvése szülte, amelynél szerencsétlenebb kevés van az országban, hanem a bányászat s mindig ettől is függött a sorsa. Evégből a bányászat minálunk nemesak osztály-, de mindenek előtt közérdek is volt, amelynek istápolására semmiféle áldozat sem látszott elég nagygnak.

Az említett 1564. évben tehát Selmecz a királyi biztosoktól engedélyt kap a zólyomi ispánsághoz tartozó egyes erdőrészek megszerzésére. A dolog fontosságánál fogva a polgárság ezt a hozzá-méltó tapintattal intézte el. Hogy meg ne csalják, az átvévo bizottságot nemesak helybeliekből alakította meg, hanem Bélabánya és Tópaták támogatását is kikérte, beismervén, hogy az újonnan szerzendő birtok helyrajzát nem ismeri. A felkért községek 1—1 kiküldöttel képviseltették magukat. A szénégetésre szükséges faállomány megszerzésének előzményei Besztercebányán játszódtak le, ahol Selmeczet Rubigallus, a nagytekintélyű férfiú képviselte; a siker is nagyrészen az ő fáradozásának köszönhető.

1565-ben jelenik meg Miksa király erdőrendtartása a bányá- Az 1565.-iki erdő- és 1573. iki bánya- rend.
városok számára, amely az erdők pusztulásának okairól is meg-
emlékezik.¹ Nyolc évvel később megjelenik a bányarend is: eszerint a bányamester illetékes az erdő- vagy favágatási kérelmek elintézésében. A folyamodók ezentul hozzá kénytelenek fordulni.

Ákik építeni akarnak, 3—5, olykor 15—20 drb szállát is kérnek az építendő ház nagyságához mérten.² Kivánságukat ritkán tagadják meg, a levágásra kerülő szállákat azonban hatóságilag jelölik ki. E tekintetben igazán példaszerű takarékoság és rend kezd uralkodni. Ép fát ezentul ritkán sujt a fejsze; előbb a széldöntötte vagy kevesebb értékű törzseket szedik ki. Fanem tekintetében a fenyőfác

Szállató vágás-
mód.

¹ 1564. jegyzőkönyv.

² 1581., 1592., 1597., 1598. jegyzőkönyvek.

Uralkodó fane- a főszerep,¹ utána következik a tölgyfa;² a hársfára csak egyetlen mek. egy adatunk van,³ bükk- és gyertyánfáról ellenben egy sem, bizonyára azért, mert fájuk építésre alkalmatlan s csak tüzelőnek való. Kiviláglik, hogy a tölgy a XVI. sz.-ban Selmeczen jobban el volt terjedve, mint ma.

Városi erdőgaz- Ha igazságosak akarunk lenni, nyitlan ki kell jelentenünk, hogy daság. a város erdőpolitikája nagyon kezdetleges alapokon nyugodott, minden magasabb szempont figyelmen kívül hagyásával. Eltekintve attól

Erdőőrök.

a közonytól, amely a letarolt lejtők befásítását elhanyagolta, még a természet által önként nyújtott kincseket is könnyelműen prédálta el. A hatóság három erdőőrt tartott,⁴ akiknek összes buzgalma a szegény bányász nép asszonyainak és gyermekeinek rémítgetésében merült ki. Néhány batyura való tárgallyért számos egyszerű ember került bajba⁵ ugyanakkor, midőn a tanács szemet hunyt egyes sörfőzők vagy kohótulajdonosok eljárása fölött, akik tüzelő kedvéért nem haboztak a legpompásabb példányokat kidöntetni.⁶ A helyben nyerhető fakészlet ily gazdálkodás mellett erősen a vége felé járt, s a fokozott igények kielégítésére a legkevésbé sem volt elegendő.

A pazarlás meg- A szenítést evégből teljesen be kellett tiltani; az egyedüli gond az szorítása. lett, hogy a lakosság módosabb része tüzelőhöz jusson s néhány

A faanyag fel- használása; fű- részlmok hiánya.

protekción polgár megkaphassa a most már egyedi számuk szerint is megbecsült törzseket. Ezek a legdurvább állapotban kerültek forgalomba, minden előkészítés nélkül. Faragásuk, ácsolásuk gondja arra háramlott, aki a nyers példányokat kapta. Deszkát, lécet s más hasonlót Selmece vidékén hajtóvíz hiányában nem készítettek, fűrészmalomról a város egész területén nincs szó. Ilyen faanyagot a Garam-völgyének zólyommegyei szakasza szállított s azt Zsarnóczáig tutajokon úsztatták le.

A Garam, mint nagy forgalmú vízi út.

A Garam vize akkortájt, mondhatnók, nagyobb fontosságú volt a városra nézve, mint manapság, amidőn a vasutak, a közutak s egyéb közlekedő eszközök fejlettsége, olcsósága és gyorsasága s a teljesen átalakult társadalmi és gazdasági viszonyok egészen más állapotokat teremtettek. A faszállítás útja csaknem kizárólag a kényelmesebb és olcsóbb víziút volt, amely csak nagy szárazság vagy tél-

¹ *Breznyik I.*: A selmecezbányai ág. ev. hitv. lyceum és egyház tört. 286. lap; — 1552.; számad. — 1581. jk.

² 1552 számadások.

³ *Breznyik*: i. m. 286. lap.

⁴ 1552. számadások.

⁵ 1568., 1570., 1576., 1579. jegyzőkönyvek.

⁶ 1597., 1598., 1599. jegyzőkönyvek.

víz idején szünetelt, midőn a vízhiány vagy a befagyott meder a hajózást lehetetlenné tette.

A szomszédos Zólyommegye erdőgazdasága, amely Selmeczbányát is érdekelte, a század közepén vetkőzött ki kezdetleges állapotából. Ekkor létesülnek a Garam és mellékpatakjai völgyében a rendszeres vízgyűjtők s ezzel kapcsolatban a csúsztatók és a faüsztatás. De nincsenek szakemberek, akik ezen fejlettebb faszállítást rendezni tudnák. A dolog a királyig is felhatott. I. Ferdinánd megígéri, hogy Ausseeből vagy Eisenerzből egy szakértő férfiút küld, aki 140 frt évi fizetésért mindezt vezetni fogja.¹

Zólyommegye erdőgazdaságának befolyása a selmeczi szűkségekre.

Az erdészet ilyen észszerű alapon már-már jövedelmezővé kezdett válni, midőn 1575 áprilisában 8 napon keresztül felhőszakadásszerű záporosók söpörték végig a völgyet s a rakoncátlan folyó vad szilajsággal szakított el mindent, ami útjában állott; elsodorta a gátakat, gerebeket, hidakat s elvitte a mederben talált farönköket és tutajokat.² A kár igen nagy volt, főleg a beszterczebányai rézüzemre nézve, de városunkra sem maradt hatás nélkül.

Selmeczbánya városa, egyes esetekben egy-egy polgár is, évről-évre tesznek a Garam völgyében építőanyag rendeléseket. A szállítást többnyire a breznycskai tótok közvetítik, sokszor 15 tutaj erejéig is. A cikkek javarésze deszka, lécz, zsindely, homok. Ezzel kapcsolatban közölhetjük az illető építőanyagok árát is.

1580-ban 1 drb. hársfadeszka	8 dénár	Építőanyag.
1580-ban „ „ fenyő „	5 „	
1565-ben „ fuvar épületfa	20 „	
1552-ben „ „ lécz	15 „	
1580-ban „ szekér zsindely	125 „	
1580-ban „ „ „ Beszterczebányáról	200 „	
1552-ben 1000 drb téglá	225 „	
1552-ben 1 hulló kő	7 „	
1552-ben „ „ mész	7 „	
1552-ben „ „ homok	7 „	

A faszűkségleket mindig esetről-esetre rendelik meg s közvetlenül ott rakják le, ahol felhasználják. Nagyobb famennyiséget tartalmazó kamara-szertár csak 1580-ban létesül.³

Faraktár

A nyers épületanyag formálásának gondja az ácsok vállaira nehezedik. Eltekintve a bányák számára ácsolatot készítő mesterektől, bennünket a felszínen dolgozók sorsa érdekel. Munkakörüik nagyjában ugyanaz, mint ma, sőt valamivel több is. Több forrás emlé-

Ácsok.

Vízvezető fa-csővek.

¹ Péch A.: „Alsó-Magyarország bányaműv. tört.” 230. lap.

² U. ott. 292. lap.

³ 1580. jegyzőkönyv.

kezik meg vízvezető csövekről, amelyeket fatörzsekből tákoltak össze.¹ Hogy ez a feladat az ő hatáskörükbe vágott, bizonyítják a számadáskönyvek, amelyek tanúsága szerint a kamaraudvarban létező vízvezeték rendben tartásáért évenként 2 frt. ajándék jár.²

Az 1504.-iki céhlevél.

Ezen felszíni ácsok nemcsak külsőleg, hanem jogilag is külön választatnak bányákban alkalmazott kartársaiktól. Az 1594 szeptemberében kelt céhlevél az utóbbiakat egy sorba állítja az idegenekkel. a városban ők sem vállalhatnak munkát, minthogy a céh kötelékén kívül esnek.³

A bányáácsok nem tagjai a céhnek.

A bányáács épügy nélkülözhetetlen minden valamirevaló bányauzemben, mint a kovács. Műhelye rendszerint az akna vagy táró szájánál van elhelyezve, egy zsindellyel, lécekkal, lim-lommal megtöltött faraktár tőszomszédságában.⁴

Városi ácsmesterek.

Míg a bányáács ki van zárva független társai céhéből, addig a város szolgálatában álló mesterek a céhlevélben egyáltalában meg sem említetnek. Az ezekkel szemben kifejezett egyenes tiltakozással szemben a városiak iránt tanúsított látszólagos közöny ezek hallgatólag elismerése gyanánt értelmezendő. A számadáskönyvekben 1565-ben két városi ács szerepel, hetenkint 1—1 frt. bérrel, amely 10 év folyamán 25 dénárral növekedett.⁵

Kimagaslóbb jelelősegiu céhpontok.

A céhben való élés természetes következménye az idegennek munkától való eltiltása. Ha valakinek érdeke, hogy Selmeczen dolgozzék, telepedjen meg ott! Legényfajta ember egyáltalán nem vállalhat megbízást, hanem valamelyik mesterhez kell szegődnie. Viszont a mesterek ne üssék el a segédek keresetüktől azáltal, hogy szakmányba dolgozó munkásokat fogadnak fel. Inas két évig tanul, míg legénnyé lesz, a legény viszont 4 frt-ot fizet a céh pénztárába s ugyanannyit érő lakomát tartozik adni, midőn a mesterek kötelékébe lép.⁶

Céhmesterek.

Céhmesterek :

1595. Herberger Pál.

1597. Kayser Oswald.

1599. Rupp.

A mesterek száma és jellemzésük.

Mennyi lehetett a mesterek száma, bajos pontosan megállapítani: a század végén egyszerre 7 névvel találkozunk, noha valószínűleg többen voltak. Kiválóbb képviselőik az említett három céh-

¹ 1570. jegyzőkönyv, 1585. másolatkönyv.

² *Pécs* A. i. m. 262. lap.

³ Ács-céhlevél.

⁴ 1564. jegyzőkönyv.

⁵ 1575. jegyzőkönyv.

⁶ 1597. jegyzőkönyv.

mesteren kívül Schwartz György és Proschkó Gergely; vagyonilag vagy tekintély dolgában egyikük sem állott magasabb polcon.

Az építkezés második főanyaga a kő. Egy fejtőhelyéről is van tudomásunk, amelyet forrásunk a Bélabányai hegyen levőnek mond.¹ Fekvése vitás. Legnagyobb valószínűséggel két pontot tételezhetünk fel ilyen gyanánt: 1. a mostani Kálvária-hegy körül elterülő vízválasztót, amelyet ma is Bélabányai-hegynek hívnak; 2. a kisiblyei pagony tópataki völgyében a csermely jobb oldalán az erdő mélyében látható hatalmas mesterséges üreget, ahonnt állítólag az óvár építéséhez felhasznált vörösszínű trachitot vették.

Az épületkő.
Kőbánya. Vitás
fekvése.

Az illető kőfejtés emlékét egy perpatvarnak köszönhetjük. 1575-ben u. i. arról panaszkodik a lakosság, hogy Marcusch Jakab gátolja őket az említett bánya művelésében, holott a tanács még Rössel Erasmus házvétele alkalmából kikötötte a kőbánya közjelleget, amikor egyúttal Marcuschnak más úton ígért kárpótlást.² Ennek alapján az ingatlan még a század első felében a város földesuri jogai közé illesztették s a lakosok a kőbányát szabadon használhatták.

Kőművesek és kőfaragók egy táborba csoportosulnak. Egyedi számuk azonban más építő-iparágak tagjaival szemben feltűnően csekély. Pedig dolguk bőven akadhatott, mert a város ez időben oly tekintélyes építkezéseket végeztetett, hogy ehhez hasonló arányú tevékenység alig van több Selmecz életében. A reformáció megizmosodása egyházi- és tanügyi-, a török fenyegetései pedig védelmi művek építésére sarkalják az előljáróságot. Falak csak Körmöczöt gyűrűzték, Selmeczbánya e téren nagyon hátramaradt.

Kőművesek és
kőfaragók.
Munkakörüik.

Építkezési láz.

A híres óvár eredetileg egy templomból állott. Azok, akik városunk történetével foglalkoztak, annyi ellenmondó véleményt hangoztatnak e tekintetben és sokszor oly tényekre alapítanak, a melyekre mi nem építhetünk.

Az óvár prob-
lémája.

Az alábbiakban csak az elfogadható nézeteket fejtegetem. Péch szerint a tanács 1546-ban elhatározza, hogy a régi klastromot és templomot fallal veszi körül és várrá alakítja át. A körfal építése 13 év múlva befejeztetett.³ Breznyik az 1514-iki Consignatio „Schlosskirche“ kitételén akad fenn, ehhez fűzi további okoskodásait és ki mondja, hogy már a huszita háborúk alatt emeltetett,⁴ 1486-ban már kapitánya van.⁵ Az egyház 1541-ben megszűnt Isten háza lenni

¹ 1575. jegyzőkönyv.

² 1575. jegyzőkönyv.

³ Péch i. m. 293. l.p.

⁴ Breznyik i. m. 23. lap.

⁵ U. ott. 32. lap.

és katonai laktanyává alakíttatott át.¹ Ez a tény, noha az előbbinek ellenmondani látszik, még lehetséges; egy templom-kastély, mint erődített fellegvár, nagyon is elképzelhető s a hasonló német eredetű városokban épen nem szokatlan jelenség. 1526 óta a török veszedelem növekedésével mind újabb és újabb erődítéseket kellett eszközölni, a védelem megkívánta egyúttal a városban tartott őrségnek a főhelyen való összpontosítását; evégből kellett a templom eredeti rendeltetésével szakítani s kaszárnnyává átalakítani.

Az erődítés betetőzése az a nagyméretű körfal, amelyet Péch szerint a tanács készíttetett. A folyamat lassú, folytatólagos, sokszor meg-megakad, nevezetesen akkor, midőn a pénzügyek ziláltabbak. Mintegy 100 esztendő s munkásság és nemcsak 13 évi igyekezet nyer tehát 1559-ben betetőzést.

A többi erődítések.

Épen oly menettű, bár kicsínységéhez és a sürgető szükséghez képest mégis jobban siettetett az újvár építése. 1564-ben fognak hozzá, egy valóban helyes érzékkel kiszemelt dombtetőn, honnan messze környéket belátni.² Valamennyi Selmeczre betorkoló út innét egyformán áttekinthető. Az építmény több emeletes, zömök négyszög, négy sarkán 1—1 tömör kerek toronnyal. 6—7 évig folyt az építés; 1570-ben készül hozzá a külső felszerelés, a kút, a toronyóra stb.³

Kőműveseinknek nem lehetett okuk panaszra. Időnkint 1—1 bástyáskapu is készült; 1554-ben a frauenbergi vagy szélaknai, 1574-ben a szentantali, 1588-ban a bélabányai.⁴ Ebben a félszázadban létesül a temetési célokra szolgáló honvéd-utcai (frauenbergi) templom az egykori Rössel-féle kápolna kibővítése után,⁵ az új paplak,⁶ a kórház stb.⁷

A kőművesmesterek társadalmi helyzete.

Kőműves-céhszabályok még nem léteznek, ezek csak 1628-ban jönnek létre.⁸ Az egyes mesterek, számra az egész félszázadban nem többen 9-nél, szerény polgárok, akik sem anyagilag, sem szellemileg nem váltak ki; ily építkezési láz mellett csaknem hihetetlennek látszik ez. Megjegyzendő különben, hogy a jelentősebb építkezéseknél alkalmazott munkaerő javarészt ingyen robot, amelyet a város lakossága és alattvalói szolgáltattak.

¹ U. ott. 23. lap.

² 1564. másolatkönyv.

³ 1569. jegyzőkönyv.

⁴ *Breznyik* i. m. 24. lap.

⁵ *Kachelmann*: Das Alter u. die Schicksale des ungarischen, zunächst schemnitzer Bergbaues 159. lap.

⁶ 1552. számadások.

⁷ 1586. másolatkönyv.

⁸ 1628. kőműves céhlevél.

Idehaza még csak beválnak valahogy mestereink, egyebüktől azon-^{Idégen verseny.}ban nem nagyon kedvelik őket. Az alig néhány kilométernyire lévő szentantali kastélynak 1588-ban történt átalakítását nem rájuk, hanem egy idegenre, Ferrari Gyula bakabányai művezetőre bízták,¹ aki olasz ember lehetett. Sőt valószínűleg saját erődtítményeink létesítésében is idegeneké az oroszlátnérsz.

Az épület- és bútorasztalosok csekély számuk miatt más, nem is mindig rokonággal egyesülnek közös táborrá. Ezen kézműves egy-^{Az asztalosok és az egyesült kézművesek céhe.}velet magában foglaló céh neve: „Geschenkte Handwerk.“ Mikor készült első szabályzata, nem sikerült felderítenem; 1580-ban már fennállott,² 1622-ben megújítják.³ Az asztalosokon kívül beletartoz-^{A céh létrejöve telének kérdése.}nak a lakatosok, szíjgyártók, bognárok, övesek, cinöntők, üvegesek, késművesek, fegyveresiszárok, nyergesek. A tagok nemzetiségére nem fektettek súlyt, a kölcsönös türelem elve teljesen érvényesült.

Az asztalosok városbeli iparosaink legtekintélyesebb képviselői közé tartoznak. Vagyon és közbecsülés dolgában egy szinten állanak az aranyművesekkel, mészárosokkal és szabókkal. Jóllehet az egész félszázadban mindössze nyolcan ismeretesek, javarészüik tehető házbirtokos, kettejük a külső-tanács tagja. Kiválóbb képviselőik: Galle Tischler, Vielkorn Gergely, Beer Gábor és Ebner Krisz-^{Az asztalosok kiválósága.}tóf, akiknek neveivel a város történetének egyéb eseményeiben is sokszor találkozunk.

Esztergályosok élhetett a városban 1—2; csak jelentéktelenségük-^{Esztergályosok.}nek tulajdonítható, hogy a források nem tesznek róluk említést.

A kádárok, akik kádak, teknők, dézsák, hordók készítésével foglalkoznak, 1591-ben csekély számuk dacára (6–7-en lehettek egy-^{Kádárok.}szerre, az egész időszak alatt 10-en) már céhhé tömörülnek.

Az agyagipar múltját homály takarja. Más városokban a fazekasoknak tulajdonítanak minden idevágó munkálatot: edényeket, kályhákat, agyagpadlók készítését, vályogfalak húzását stb. Érthetetlen tehát, hogy Selmeczen alig észlelünk e téren valamit. Igaz, hogy imént körvonalozott munkakörük nagy része városunkban tárgytalanná válik, mert itt vert padló helyett a deszka járja, a vályogviskókat pedig kő vagy faházak váltják fel. Lang István mester neve szerepel itt-ott,⁴ azonkívül 1—2 jelentéktelenebb társa.⁵ A tanulási idő három év.⁶

¹ 1588. másolatkönyv.

² 1580. jegyzőkönyv.

³ 1622. egyesült-kézművesek céhlevele.

⁴ 1591. bodnár-céhlevél.

⁵ 1565. jegyzőkönyv. „Natalitia“ iratesomó 1571. keletű oklevelei.

⁶ 1561., 1574. jegyzőkönyvek.

⁷ „Natalitia“ 1571. kelettel.

Kevésbé csodálkozhatunk a tégláégetők és cserépfedők hiányán. Legfeljebb egy kisebbszerű téglavető létezését tétélezhetjük fel, mivel az épületek túlnyomó része terméskőből épült. Cserépfedőkre nem volt szükség, mert házfödésre általánosan fazsindelyt használtak.

Üvegesek.

Üveg csak az ablakokhoz kellett. Több más célra való felhasználása a hagyatéki összeírásokban nem található. A napjainkban oly nélkülözhetetlen készítmények, mint pohár, palack, tükör hiányzanak a lajstromokból. Honnét szerezték be az ablakkarikákba illesztett üveglemezeket, nem tudni. A város területén magán nem volt üveggéztetés, mert hiányzik a hozzávaló anyag. Több forrás¹ szerint azonban Szklenón volt egy huta, akárhogy igyekszik Kachelmann e nézetet légbőlkapottnak minősíteni. Az erre vonatkozó feljegyzések nagyon valószínűek és a bennük foglalt tartalom oly szoros összefüggést mutat, hogy egyszerű tagadással élni nem lehet. Az üvegyár igenis fennállott és virágzott; annál is inkább, mert az aranyválasztó intézet is ő látta el üvegeszközökkel, tégelyekkel.² E célra pedig nagy volt a szükséglet.

A szklenói
üvegyár.

A huta 1550-ben az Óder-család kezében volt. 1570-ben Rubigallus Pált, a selmeczi polgárt találjuk benne, ez azonban könnyen érthető, ha tekintetbe vesszük Óderékkal való jó viszonyát 1587-ből származik utolsó adatom, amely szerint e művet Óderné, Rubigalli özvegye el akarja adni. További sorsáról nincs tudomásom. Előbbi urai kezében azonban nem maradhatott, mert úgy Óderék, mint Rubigalliéék még e század alkonyá előtt örök bucsút vettek a várostól, amellyel nevük oly szorosan össze van fűzve.

Magában a helvárosban az üvegesek elégitették ki megrendelőiket. Az üveget ők szerezték be és illesztették rendeltetési helyére. Csak kevesen voltak együtt, egyszerre legfeljebb négyen, de azért annál többet perpatvarkodtak. A kenyéririgység nemzetiiségi jogcímen indított köztük versengést. A tanácsnak kellett közbelépnie, hogy csend legyen köztük.³

Kárpitosok
hiánya.

A berendező iparosok közt joggal kereshetjük a kárpitosokat. Ismeretes, mennyire szerették a régi polgárok különben csekély számú butoraikat, sőt a falakat is díszíteni. Nálunk hiányoznak, legalább sehol sem találtam említést róluk.

A selmeczi bányaiüzem nagy terjedelmét tekintve méltán szóba kerülhet a kötélverés ügye. Ezidőtájt a kötelet csak kenderből ké-

¹ Péch i. m. 213. lap; — 1570. jegyzőkönyv. — 1587. másolatkönyv.

² Péch i. m. 213. lap.

³ 1580. jegyzőkönyv.

szítették; vasdrótból csak a következő században. Az áru kívülről került ide, nem a város falai közt készült. Egy 1523-ból fennmaradt szerződés értelmében a glanzenbergi bánya műveléséhez szükséges kötelek Nagyszombatban állította elő Ambrus mester. A megrendelés nagyságát az a kikötés fejezi ki, amely évenként 128 forint áru gyártmány beszolgáltatását szabja meg.¹ Az árat súly és nem hosszúság alapján számították; 1581-ben egy mázsa aknakötél 450 forint-ba került.²

A bányászat épügy, mint a háztartás, kosarakat sem nélkülözhet. A fogyasztás e téren azért is nagyobb, mert az áruk szállítása, ide-oda hordása akkor még nem történt kerekas csilléken, mint manapság. E célra a város garammelléki erdei szolgáltak, ahol azonban a fonáshoz szükséges vesszőket Dóczyék jobbágjai dézsmálták meg. Ha üldözték őket, átszöktek a patakon földesuruk területére, ahol már teljes biztonságban érezték magukat. A tanács végtére megsokalja a dolgot s 1585-ben előre figyelmezteti a két özvegy Dóczynét, hogy ezután kártételek esetén a tanács az illetőket még uruk birtokán is köröztetni és üldözni fogja. A tilalom azonban így sem használt.³

Kosárfonás.

Összeütöközés a Dóczyakkal.

A szomszéd birtokosokra való viszonyokra alig lehet jellemzőbb ténytet felhozni a következőnél: 1597-ben újra perpatvar ütött ki, a selmecziek már nem tudták türelmüket megőrizni. Ismét az erdők okoztak bajt, helyesebben Lőrinc ur alattvalói. Vihnye mellett ugyanis mészégető kemencék sorakoztak, melyekben a nagybirtokos emberei dolgoztak, a szükséges fát azonban a városi erdőkben döntötték. A város a fenti évben megsokalja a dolgot, annál inkább, mert a levágott anyag közt sok egészséges, épületfának alkalmas fatörzs is volt. Dóczy kezdetben hetvenkedéssel akart célt érni s „úgy feszengett, mintha ő volna Selmeczbánya ura s nem a király.“ Az az okoskodása, hogy ő és a város az erdőségek közös birtokosai, ugyancsak felszeg volt, mert ezeket a király pénzen vásárolta meg s úgy adta oda a tanácsnak, amely fejlődésüket annyira szíven viseli, hogy a fairtástól még saját polgárait is eltiltotta. Dóczy tudva azt, hogy az országban harcok dühnek, örökös ellenségeskedéssel fenyegetődzik s ezt annyira nem titkolja, hogy még levélben is fesszegeti. Az előljáróság szívesen kapott ilyen hatásos bizonyíték után s kedélyesen tudtára is adja a jó szomszédnak: vigyázzon,

Az 1597.-iki perpatvar.

¹ Péch i. m. 108 – 109. lap.

² 1581. elszámolási töredékek.

³ 1585. másolatkönyv.

mert a város is megtorlással él majd s levelét oly helyre teszi át, ahol annak következtében bizonyára nem rózsalevelekből vetik meg az ő nyugvóhelyét.

Az említett kemencék használatát csak szivességből engedte át neki a tanács egy-két esztendőre; ilyen dolgok után azonban minden jóindulatnak vége szakadt.

Dóczy felelele nagyon emlékeztet arra, mint mikor a farkas báránybőrben támad áldozatára. Eleinte szentelenül udvarias hangú és mentegetőző, a végén azonban kibukik a szög a zsákból. Készen nyilatkozik az elkövetett kár megtérítésére, de hozzáteszi, hogy a dolgot nem hagyja annyiban. Sok évvel ezelőtt egy erdőpört nyert meg a várossal szemben, de nem élt törvényesen szerzett jogával s minden a régiben maradt. Most azonban érvényt akar és fog is szerezni a végzés szavainak. Ha levelét a tanács félreteszi, jó, legalább lesz mire hivatkoznia; különben is meg van győződve Selmecznek iránta táplált gyűlöletéről. Az utolsó mondat kétségtelenül valóságot tartalmazott; azzal azonban tartozunk az igazságnak, hogy e gyűlölet magvait ő maga és elődei hintették el.¹

Késések.

Külön csoportba osztjuk a késéseket, rézműveseket, öntőket, bádigosokat. Az elsőnek csak két képviselőjük ismeretes: Weisz Lőrinc 1581 óta és Messerschmidt Jeremiás 1596-tól kezdve. Módos emberek, mindkettőnek háza többet ér 100 forintnál.²

Rézművesek,
Beszterezebánya
tulsúlya.

A rézművesség terén Beszterezebánya volt a bányavidék közép-pontja. Épen a közelség miatt nem fizetődött ki helyben nagyobb műhelyt létesíteni, mivel az előbbivel szemben úgy sem tudott volna közönségre szert tenni. A harangok, üstök, fődéllemezek tehát behozatali cikkek voltak.

A harangokra, az akkori élet egyik kedvenc tárgyára e helyütt bővebben terjeszkedem ki. Nemesak istentiszteletre szólítják a lakosságot, hanem időjelző rendeltetésük is van.

A harangok
szerepe a város
életében.

Még 1526-ra nyúlik vissza a délben való harangozás divatja. Erre a célra 1566-ig a kis, u. n. török harangot lóbálták meg II. Lajos emlékezetére. 1566 óta, mivel az ellenség egyre jobban tért hódít, a nagy harang van divatban. Sokáig kell szólnania, kongása hallatára pedig mindenki, bárhol is van, térdre borulva könyöröggjön bűneinek bocsánatáért s azért, hogy Isten békére és a török ellen diadalra vezéreljen.³ A török azonban tovább is hódított s

¹ 1597. jegyzőkönyv.

² 1581., 1584., 1596. jegyzőkönyvek.

³ *Breznyik* i. m. 196. lap.

azért radikálisabb eszközökhöz kellett folyamodni: 1592 októberében a hívők hajnalban, délben és este gyönyörködhettek a nagy harang búskomor szavában.¹

Őseink korábban keltek, mint mai ivadékaik. Minden munka korán reggel kezdődött, még a tanácsülések is. A kézművesek már 4–5 órákor műhelyeikben szorgalmaskodtak, a városatyák sem sokkal később mentek tanácsba. A jóléttel együtt azonban velejárt a kényelem szetete is. Sok szenator fel nem rezzent volna mélységes álmából, ha reggelenként nyáron 6, télen 7 órákor sokáig, egy negyedóraig szóló harangzúgás föl nem ébreszti.²

A nappali életnek viszont a sörlőharang csengése vet véget. Ennek hangjára a szórakozó helyek ajtajai azonnal bezárulnak s a nép hazafelé siet, mert éjjel tilos az utcákon a kóborlás. A drábatok az ilyenekkel szemben nem ismertek tréfát.³

A tornyokon ezidőben három óra volt: az ó és újváron, továbbá a városházán. Az újvári azonban, mint ma is, csak harangból állott, amelyen az óvári óra után éjjel-nappal az őr veri az órákat s adja a tűzjelzést.⁴

Tornyóórak.

A romlott, megrepedt harangokat Besztercezhányára küldték javítóba.⁵ 1552-ből a harangozó fizetése is ismeretes: negyedévenként 2 frt 31 dénár.⁶

Harangozó.

Üstökre és rézrudakra főleg sörfőzőknél volt szükség. 1552-ben a tanács tesz Besztercezhányán ilyen megrendelést, amely 1584-ben megismétlődik.⁷

Üstök, rézrudak.

Monumentális épületek, főleg templomok földésénél nem sajnálták tartósságánál és külsejénél fogva a rézzel földés nagyobb költségeit. 1578-ban a torony földésére 10 mázsa földéllemez érkezik Besztercezhányáról.⁸ Kérdés, melyik tornyot érti alatta a följegyzés. A jelenleg is fennálló közül bizonyára egyiket sem, mert valamennyi, ma látható ilyenemű építmény későbbi eredetű. A Katalin-templomot csak 1656-ban borították be rézzel⁹ s bizonyára ekkor földték be azzal a tornyát is. Nem marad más hátra, mint az óvár főtornya, de bizonyára a maiánál sokkal egyszerűbb formában.

Rézföldéllemez

Vörös-, valamint sárgarézből sok konyhaeszköz készült: tekők, tölesérek, mozsarak, serpenyők, mosdótálak, gyetyatartók.

Rézből készült háztárgyak.

¹ 1592. jegyzőkönyv.

² 1570. jegyzőkönyv.

³ 1577. jegyzőkönyv.

⁴ 1569. jegyzőkönyv.

⁵ 1564. jegyzőkönyv.

⁶ 1552. jegyzőkönyv.

⁷ 1584. számadási töredékek.

⁸ 1578. jegyzőkönyv.

⁹ *Breznyik* i. m. 26. l.

Mindezek létezése okiratokban van megerősítve. Nem tudni, helyben készültek-e vagy ott, ahol a többi rézárú. Noha városunkban nincs adatom rézművesekre, mégsem lehet feltételezni, hogy minden, a háztartáshoz szükséges edényt és felszerelést idegenből hoztak volna.

Önöntők.

Az önöntők készítik a tömérdek cinedényt, amelyek ezidőtájt még többségben vannak a réz- és vaseszközök fölött. Ilyenfajta mesterember azonban szintén kevés van, a század végén sem több egynél. Az egész korszakban mindössze három névvel találkozunk.¹ Csekély számukat két adattal is igazolhatjuk.

1597-ben Moldner hagyatékának leltározása alkalmával a sorozat végén fel vannak tüntetve a becslők nevei is, még pedig minden berendezési iparnál 2—3, csupán az önműveseknél egy,² pedig a sok holmi összeírása jelentékeny munkát adhatott. Ha városunkban több ilyen szakmabeli ember élt volna, az előljáróság közülök is bizonyára kettőt jelöl ki.

Másik bizonyítékunk egy kelet nélküli oklevél, a „Geschenkte Handwerk“ panasza, valószínűleg a XVII. sz. elejéről. E sérelemkimutatásban, amelyben panaszt emelnek a céhjükbe belépni vonatkozó különféle kézművesek ellen, ki van téve, hogy 33 évvel az első céhlevél keletkezése után készült. Azonban tudjuk már, hogy az utóbbinak sem tartalma, sem kora nem ismeretes. Arra támaszkodom egyedül, hogy az első céhmesterek nevével 1580-ban találkozunk. Rendjük aligha lehet sokkal korábbi eredetű, különben utalást találnánk reá, amint az 1580 óta igen gyakran fordul elő. 1580-hoz a 33-at hozzáadva, a kelet nélküli levél kiadásának idejét nem alap nélkül tesszük tehát 1600–1610 közé. Így állván a dolog, az akkor uralkodó viszonyokat átvihetjük az általunk tárgyalt időre is.

A levél feltünteti, hogy ez alkalommal a céh tagjai közt két helybeli és két vidéki lakatos, három asztalos, egy önöntő, három kardcsiszár, két üveges s egy kerékgyártó van.³

Bádogosok.

A bádogos szerepe aránytalanul kisebb a mainál. 1572-ben ilyen minőségben Her János vétetik föl.

Egymással rokon munkakört alkotnak a lakatosok, kovácsok, fegyvercsiszárok, puskaművesek, ágyúkezelők.

Lakatosok.

Az elsők céhbeli hovátartozósága ismeretes (Geschenkte Handwerk). A XVI. sz. második felében 14 egyén nevét találjuk.

¹ 1567., 1577., 1578., 1597. jegyzőkönyvek; 1584. másolatkönyv.

² 1597. jegyzőkönyv.

³ „Cachalia“ című kelet nélküli oklevél.

Lakatosfajta emberek az órásk és puskaművesek is. A torony-órák vas- és acélból alkotott gépszerkezetek. 1599-ben már három nyilvános képviselőjük után igazodhatik a közönség. Az órás ingyen kapja a javításhoz való acélt, vasat, szenet, azonfelül 80 frt tiszteletdíjat. Februárban befejeződén a tatarozás, az idegenből való órás elment. A dolog természeténél fogva azonban az órák felhúzása, tisztogatása, orvoslása megkívánja, hogy a városban is legyen ahhoz értő férfiú.¹

1597-ben szó van egy puskaművesfajta órásról,² akinek azonban nem sok hasznát vehette a tanács, mert az 1599-iki tatarozás után oly embert keres, aki a szerkezetekkel bánni is tud. Aki az órát javította, Tischler Gáspár puskaművest ajánlotta e célra.³

Puskaművest mindig csak egyet tartott a város. Műhelye az óváron volt. Nemcsak a várbeli fegyvereket javította, hanem a polgárokét is. Mivel külön ágyúkezelő nincs, az ágyúk gondozása is bizonyára az ő feladata.⁴

Puskaművesek.

Wenzel Gusztáv 1839-ben megjegyzi, hogy az óváron akkor még 9 drb XVI. sz.-beli ágyú hever, de még a XVIII. sz.-ban 11 volt, sőt korábban valószínűleg több is. 1848-ban a város a magyar honvédségnek ajándékozta őket.

Az óvár ágyui.

A puskaművesek városi tisztviselők, helyesebben mondva városi pénzből fentartott iparosok voltak, 75 dénár — 1 frt heti fizetéssel.⁵ 1552-ben betöltetlen az állás: ez évben a tanács egy beszterezébányai mesternek küld fáradsága fejében 12 frt-ot.⁶ Neve többnek fenmaradt:

1558—1579. Winter Jakab.

1580. táján Wisch Bedingl György.

1587. körül Treppe István.

1596. előtt Liedl Antal.

1600. körül a körnöczi illetőségű, de Zólyomban tanult Neman Gáspár.⁷

Puskaművesek
névsora.

Zólyom akkor híres vár, egyúttal jeles ágyúöntő hely is volt; a selmeczi tűzokádók javarésze is onnét került ki.⁸

Az akkori közviszonyok után könnyen megérthető, hogy a puskaművesek elfoglaltsága aránylag nagy. Még a legszegényebb embernél is van egy-egy lövő- vagy szűrőfegyver, a legtekintélye-

¹ 1599. jegyzőkönyv.

² 1597. jegyzőkönyv.

³ 1599. jegyzőkönyv.

⁴ 1573., 1578., 1579., 1584., 1596., 1597 jegyzőkönyvek: 1587. másolatkönyv.

⁵ 1578. és 1584. jegyzőkönyvek.

⁶ 1582. számadások.

⁷ 1596. jegyzőkönyv.

⁸ Wenzel G.: Az alsó-magyarországi bányavárosok és a Dóczyak. (Utolsó lapokon.)

sebb polgárok pedig bámulatra méltó mennyiségben duskálnak bennök. Városi közéletünk egyik oszlopos alakja, a szegény sorsból feleseperedett Rubigalli Pál például annyira el volt látva védelmi eszközökkel, hogy 1561-ben visszautasította a tanács által felajánlott segítséget, mert baj esetén 28 főnyi cselédségével egyéb támogatás nélkül is meg tudja oltalmazni lakását.¹

Kardesiszárok. A szűrő-fegyverek csiszolását és fenését a kardesiszárok végzik. A század két utolsó évtizedében hárman működnek egyszerre.²

Kovácsok. Kovácsaink tetemes számánál fogva — harmincan egy félszázadban, tizenketten egyidejűleg — maguk is képesek voltak szervezkedni. Nevezetesen, hogy városunkban egy utcát is elneveztek róluk,³ ami pedig egyetlen más iparággal sem történt meg. Ebből azonban nem szabad azt következtetni, mintha mindannyian ebben az utcában laktak volna. Ellenmond ennek a feltevésnek az illető utca jelentéktelen, rövid volta, de maga a földrajzi helyzet is. Selmecz külvárosai gyalog 1—2 órányira esnek a belvárostól, legtöbbjének a bányászat s az ezzel rokon ágak nyújtanak megélhetési módot. A munkások és fuvarosok pedig nem tudnak ellenni ék, fejsze, csákány, kerékvasalás, bányavas, patkó stb. nélkül. A nagyobb üzemek természetesen lekötnék magukhoz 1—1 kovácsot. Ilyen iparosnak tehát okvetlenül kellett a város minden részében laknia, valamint a külső telepeken is.

Az 1591.-iki céhlevél. E szétszórta elfoglalt mesteremberek összetartás-érzetét nagyban fokozza céhjüknek 1591-ben történt megalakulása. Közgyűlések idején mindannyian összejönnek megbeszélni ügyeiket, annál is inkább, mert az elmaradó tag 25 dénárt fizet, a temetésen részt nem vevő kétszer annyit. A szabályzat szokatlan szigorral támadja a segédek eddigi önállóságának maradványait; még azt is megvonja tőlük, amit pedig a legtöbb más céh megtartott, hogy felmerült kisebb panaszaikat maguk közt elintézzék.

Hivatalos árszabás. Tanulási időnek két esztendő van előírva, de megtűri a szabályzat a három évet is, ha valakinek kedve van rá. A kereset biztosítása kedvéért becikkelyezik, hogy senki se vonja el a másiktól a munkát. Sok szegény fuvaros hol az egyik, hol a másik mesternél dolgoztat. Az ilyenekkel szemben, ha nem fizetnek, könnyen akad orvosság: egy kovács csak akkor készíthet nekik valamit, ha másutt levő tartozásukat kiegyenlítették. Céhen kívül állók-

¹ 1561. jegyzőkönyv.

² 1579., 1581., 1582., 1599. jegyzőkönyvek.

³ 1595. másolatkönyv.

tól e kézművesség folytatását, mivel ez a vas nagymértékű lopásával jár, megvonják. Az iparosok védelme után következik a közönségé, amennyiben hatóságilag állapítják meg az árakat. Acélozott patkó ára 5 dénár, acélozatlané 4; kerékvasalás, ha maga a megrendelő adja hozzá a vasat 25-, kocsirugó-keret, a föntebbi feltétellel szintén 25 dénár; 5, szakmányos munkásnak való kapa 1 frt, csákány 15-, egy „anlag“ (?) készítése 2-, egy új bányavas 4-, egy kézi kalapács 18-, egy csákány nádolása 25-, egy új feszítőék 40-, egy pár ékpofa 10 dénár.¹

Ennek dacára nem ritka eset, hogy a kovácsok a közönséget zsarolják. 1591 óta azonban, amidőn a céhrend életbe lép, nem halatszík több pnnasz.

Sajátságos, hogy e mesterség 30 ismerős képviselője közül egyetlenegy sem vett részt a közügyek irányításában. Társadalmilag oly alacsony színvonalon állottak, hogy a külső tanács ajtai is zárva maradtak előttük, még céhhé tömörülésük után is. Az átkutatott adatok vagyoni helyzetüket meg épen a legszomorubb színben tüntetik fel. Összehasonlítva a többiekkel, kimondhatjuk, hogy tekintély dolgában talán mindannyi közt az utolsó sorban állanak.

A mesterek jelentéktelensége.

Céhmesterek:

1591. Staudacher Gáspár.

1592. Stenzl János.

1595. Stenzl János.

1598. Pfeiffer György.

1599. Petress Mihály.

Híresebb tagok ezen kívül Behem János, Probnér Gergely.

Céhmesterek.

Rendkívül szűkszavúak forrásaink annak feltüntetésében, honnan szerzik be anyagukat vassal dolgozó kézműveseink. A kovácsok céhlevelébe beletévedt egy ilyen, noha negatív értelmű pont: a mesterek ne vásároljanak bizonytalan külsejű ócska vasat, mivel ilyen üzleteknél sok csalás fordul elő; különösen ne vegyék azt gyanusnak tetsző személyektől, akiket iziben jelentsenek fel.²

A vas beszerző helyei.

Vasbánya van elég a vihnyei völgyben. A hámort tehát nem véletlenségből állították oda. A városi mérleg és ez úton az egyes polgárok voltak állandó vevői. A hámor csak a vaskövet dolgozta fel és kovácsolta darabos formába. Oly aprólékos munkálatokra, aminőket a kovácsok, lakatosok készítettek, nem terjeszkedett ki. Mielőtt bővebben ismertetném multját, tartozom azzal a kijelentéssel, hogy a vasszükségletet nem tudta mindig fedezni.

¹ 1591-i kovácslevél.

² 1591-iki. céhlevél.

Az 1587. i. k. b. bányai eset. Egy ilyen példát, midőn a város behozatalra szorult, örökít meg az 1587-iki b. bányai eset. A jó szomszédok a kecskési völgyben fölfelé jövő vasszállítmányt minden tétovázás nélkül maguknak foglalták le. Mikor a dolog kiderült, a legnagyobb méltatlanság hangja zúgott föl a helybeli közvéleményben. A b. bányaiak ezen tette nem volt az első. A selmeczi tanács kijelentette, hogy ezentúl kérlelhetetlenül fog velük szemben eljárni. Idáig a jó viszony kedvéért sok kisebb haramia-dolgot elnézett, ezt az esetet azonban már nem hagyhatja szó nélkül.¹

A vasberzencei vasgyár. Az illető vasárú származási helye minden valószínűség szerint a vasberzencei vasgyár (Breznyicska!). Itt, a Garam völgyében már 1565-ben két kohó működött; a felső fölött egy kis tó is volt a víz felfogására. A mű a besztercebányai bányamester főnhatósága alatt állott.²

Valószínű, hogy a tanács csak akkor tett ilyen megrendeléseket, midőn a vihnyi üzem akadozott, avagy oly áru beszerzéséről volt szó, amelyet az nem tud előállítani.

A vihnyi hámor. Minden lehető esetben azonban ragaszkodott saját hámorjához. A legnagyobb baj az volt, hogy ez Dóczy birtokán állott. Polgári tulajdonosai, majd maga a város, hért fizettek érte a földesúrnak. Viszály Dóczyval. 1578-ban a viszony nagyon elmérgesedett, a selmecziek állítása szerint a tanács a bér nagysága miatt ráfizet a hámorra. A felmondást rebesgetik, még pedig igen érdekes formában: vegyék meg Dóczyék az egész hámort; ha nem teszik, bontassa le az előjáróság s telepítse át városi területre.³

Idegen telek, csak a gyár a városé. A városnak ehhez kétségtelen joga volt, mert csak a telek idegen, az épület maga Selmeczbánya tulajdona. A szóbanforgó bérösszeg 80 frt-ra rúgott, a város pedig csak 40-t akart a jövőben fizetni. Belementek-e Dóczyék, vagy sem, erről micsém tudni.

A hámor multja. A város elég későn jutott ezen telepe birtokába. 1500 táján hallunk először felőle, amikor Rössel Erasmus a tulajdonosa.⁴ Unokája, Borbála, a családi vagyon szétforgácsolása alkalmából 1551-ben, korszakunk elején, 2000 frt-on eladja Kherl Vítusnak, akitől néhány hó múlva mostoha atyja, Schlacher kezébe jut.⁵ Itt sincs maradványa, urai már 1563-ban eladás alá bocsátják. E folytonos birtokosváltozásnak nem a jövedelmezőség hiánya volt az oka, hanem az

¹ 1587. másolatkönyv.

² Péch i. m. 251. lap.

³ 1578. jegyzőkönyv.

⁴ Péch i. m. 80. l.

⁵ Péch i. m. 215. l.

illető családok anyagi zavara, akik a telep eladása útján remélnék pénzügyeiken segíthetni.

Az uratlan jószágra, értékes volta jeléül, azonnal két vevő pályázott, az Óder-család és a város.

Schlacher Quirin, aki az ötvenes években temérdek bányabirtokot vásárolt össze Selmecezen, a vihnyei hámort is megvette. 1562-ben azonban már nem él. Szerette ezt a várost, a bányák fentartására az akkori időkben igen nagy összeget fordított, anélkül, hogy annak hasznát látta volna. Ernyedtelensége az egyforma sor-suakat hasonló tetre serkentette, ami közvetve magának a községnek is javára vált. Utódai, — s ez épen a legérdemesebb bányapolgárok fiainál csaknem rendszeresen mutatkozó tünet — talán a szakértelem hiánya folytán is, elhidegülnek apáik kalandosnak tetsző kenyérkeresetétől. Leányai idegen, külföldi tőkepénzesekhez mentek nőül, akik a legkevesebb érzéket sem tanusították a selmeczi bányák iránt, amelyek lakóhelyüktől annyira távol estek. Amint a családfő kidőlt, vagyona is szétfoszlott. Vőuraimék készpénznél egyébre nem néztek, az örökölt ingatlanoktól mielőbb szabadulni óhajtottak. Legjobban mutatja, mennyire terhükre volt a sok holmi, hogy a 2000 frt-on vásárolt hámort, amelyet Quirin úr, ismerve lankadatlan buzgalmit, bizonyára még fejlesztett is, 700 frt-on vesztegették el.¹ Vevőnek az Óder-család kínálkozott. Az ügy a legsötétebb titok leple alatt bonyolítottatott le, mert érezték, hogy nem jogosan járnak el. A hámorra u. i. a város is pályázott, amely ily fontos jövedelmi forrást nem akart másnak átengedni. Elsőbbsége volt két irányban is, amelyről az alkudozó felek mindenesetre tudtak, különben nem dolgoztak volna annyira kéz alatt. Schlacher nem egyszer adott ki-fejezést a város iránt érzett vonalmának, a tanács ennél fogva remélhette, hogy a hámor megvételénél is előnyben részesül másokkal szemben.

Ennél azonban sokkal többet ért a város amaz elsőbbsége, amely az élő jog szilárd alapjában gyökerezett. Akárminő ingatlan válik u. i. uratlanná, ha a város, mint jogi személy pályázik rá, minden mással, még a szomszédokkal szemben is föltétlen előnyben részesül. Mivel pedig a hámor megszerzése a tanács komoly szándéka volt, nem is nyugodott addig, míg azt meg nem valósította. A hámor értékének legfényesebb bizonyítéka az a minden akadályt megvető ragaszkodás, amellyel a két pályázó iránta viseltetett. Mind-

Az 1563.-iki
nagy hámorpör.

¹ 1563. másolatkönyv.

egyikük megfeszíti erejét s nem nyugszik addig, míg érveinek utolsó bástyája romba nem dől. A város kezdetben semmire sem tud menni tulajdon polgárával szemben, aki körömszakadásig védekezik, pedig tudhatja, hogy a jog ellenfele részén van. Selmeczbánya először szépszerével igyekszik reá hatni, meggyőzéssel, érveléssel. Kifejti, hogy Óderéknek már úgyis tömérdek bányájuk, kohójuk s egyéb jószáguk van. Nem érdemes annyira törni magukat a hámor után, annál is inkább, mert köröskörül idegen, olykor ellenséges birtokosok laknak, a város ellenben közel van hozzá, mert vihnyei birtokai határosak vele. Számos körülmény tanúsítja, úgymond, e vételnek Óderékre káros voltát s ép ezért nincs okuk annyira ragaszkodni hozzá. Kijelenti egyúttal a tanács, hogy küzdelmük úgyis meddő, mert ha szép szóra nem hallgatnak, Selmeczbánya pör útján is kivívja igazát.¹

Ezzel egyidejűleg a tanács maguknál Schlacheréknél is kísérletezik. Schlacher fiai, Quirin és Eleázár vajmi jelentéktelen egyéniségek lehettek, apjuk szívós kitartásából és genialitásából, úgylátszik mi sem maradt rájuk örököül. Ők is elköltöznek Magyarországból, előbb azonban minden kapcsolatot szétszaggatnak, amely netalán otthonukra emlékeztetné őket. Selmeczbánya, apjuk emlékére hivatkozva akarja őket a maga részére megnyerni. De nem sikerült. Egy év alatt egy lépéssel sem jutott előbbre az ügy, a tárgyalások pedig tömérdek költséget emésztettek fel.² A bölcs szenátus a dolog megfeneklésének okát Óderék cselszövényeiben keresi.

1564-ben megszűnik magánbirtok lenni.

A kitartás végre is megtermette gyümölcsét. Óder Lőrinc és Vitus belátják ügyük tarthatatlanságát s 1564 ápr. 4.-én a hámort mindenestül átadják a városnak.³

Dóczy 1577.-iki erőszakossága.

Igy jutott végre Selmeczbánya a hámor birtokába. A birtoklás azonban nem járt gondok és kellemetlenségek nélkül, amelyek okozói ismét a Dóczyak voltak. A bérletkérdéssel kapcsolatos vitákat már fentebb részleteztem, de ez még korántsem volt minden. 1577-ben Dóczy Imre január utólja s február elseje közti éjjelen nem épen ildomosan viselkedett a hámorban. Nem tudni, mi hozta őt oda, de a tények azt bizonyítják, hogy nagyon otthonosan érezte magát. Stürnkorb Konrád, aki ez időtájt kint lakott Vihnyén, panaszában a következőket adja elő: Távolléte alatt hámori lakását üresen hagyta, egy nőcseléd felügyeletére bízva a gondozást. A lány a nagy épü-

¹ 1563. másolatkönyv.

² 1563. másolatkönyv.

³ 1564. jegy.

letben félt egyedül tartózkodni, azért az éjjelt a kovács szállásán töltötte. Így történt, hogy Dóczy főúr közönséges betörő módjára berontott a házba, feltörte a zárt ajtókat és a cselédet kereste, de hiába. Feltörte a zabot tartalmazó nagy szekrényt is, ott sem talált senkit. Közben egyre azt hajtogatta, hogy neki éppen annyi joga van a hámorhoz, mint a városnak.

E képzelt jog feszegetésébe nem bocsátkozom, csak azt jegyzem meg, hogy Dóczynak a földbén kívül egyéb követelni valója nem volt. A jegyzőkönyv zavaros előadásából az esemény célzatát bajos megérteni.

Talán nem tévedek, ha a dologban a már részletezett 1578.-iki bérkonfliktus előzményeit látom. Tudjuk, mennyire jajgatott a város, hogy a hámor telkéért járó összeg a jövedelmekkel nincs arányban; meglehet, hogy 1577-ben meg sem fizették a bért s a földesúr ily hatalmaskodó úton akarta a maga igazát kieroszakolni.

A város, illetőleg a számottevő polgárság gerincét alkotó bányabirtokosok politikájára jellemző az a módszer, amelyet a tanács a hámor bérbeadásánál követett. A bányáknak, kohóknak, de még az egyes iparosoknak is nagy mennyiségű vasra van szükségük; ennek beszerzése mindenestre egyszerűbb és olcsóbb, ha a vashámor a város tulajdonában vagy oly bérlő kezében van, akire az előjáróság nyomást gyakorolhat. A hámor megvétele ez alapon fontos gazdasági mozzanat; ha idegen, vagy akár helybeli polgár lett volna a mű ura, a tanácsnak csak nagyon kevés, vagy semmi beleszólása sem lett volna a dologba. Selmeczbánya azonban 1564-ben megvette az ingatlant s így tehetett vele, amit akart. A községi pénzügyekre sokkal üdvösebb befolyással volt a bérbeadás, mint a házi kezelés, különösen akkor, ha a bérleti feltételek a városra nézve kedvezők.

1578-ban tehát Scheider Kristófnak adják át a hámort, évi bér helyett az alábbi feltételeket állapítván meg: a vas jó minőségű és könnyen kovácsolható legyen, a hámor gyártmányait a bérlő pedig csak Selmeczre szállíttassa 2 forintjával.¹ A szerződésből kiviláglik, hogy a hámor üzemét 1578 előtt közvetlenül vezette a város, akkor azonban jobbnak látta a fentebbi feltételek alatt előzetesen meg nem állapított időtartamra bérbeadni.

Hogy milyen volt az üzem, azt bajos pontosan leírni. Itt-ott

Miért adja a város bérbe a gyárat?

¹ 1578. jegyzőkönyv.

utalnak reá a jegyzőkönyv feljegyzései, amelyekből meg lehet rajzolni a telep képét.

Az üzem képe.

Vihnye-fürdő alatt, a mai Kachelmann-féle gyár helyén egy, főleg fából készült épületesoport állott a patak mellett, mely a vas-hámornak a szükséges erővizet szolgáltatta. A telepen több kemence sorakozott a vaskő olvasztására; hátulsó részükön egy nagy fűvő szította a tüzet. A háttérben színek állottak a szénkészlet befogadására. Az akkori kohászat tökéletlensége miatt tömérdek tüzelőre volt szükség, az árúnak főképen ez emelte az árát. Éjjel a munka szünetelt.

A műszaki vezetés egy művezető, (Kunstmeister!) kezében pontosult össze, míg a pénzkezelés a sáfarra volt bízva.

Az 1599. ikei
tűzvész.

A hámorra nézve döntő esemény következett be 1599 őszén. Valamelyik este 9 órakor láng csapott ki a csendesen álló épületesoport födelén, amelyet csak nagysokára vettek észre. Mire az épen fürdőző ácslegények, a művezető és a vihnyi városgazda segítségül jöhettek, az eget már pirosra festették a felcsapó lángnyelvek. A veszedelemben elcsüggedtek a jelenlévők, egyedül az ácslegények őrizték meg lélekjelenlétüket, mentéshez fogtak s három ablakdeszka beverése után sok veszedelem közepette kivonszolták a nagy bőrfűvőt, a többi felszerelés azonban menthetetlenül odaégett. Két óra múltán elült a vész, miután nem volt több tápláló anyaga.

A tűz keletkezésére nézve a tanúk véleményére nem lehetett nagy súlyt fektetni, mert akkor még nem voltak a helyszínén. Csak Vaschernek, a faszénzállítónak a szökése kelti fel a bíróság gyanúját. Köröztetését a hatóság a vihnyi bíróra bizza. Vascher csakhamar maga jelentkezett és bebizonyította, hogy a tűz nem rosszakaratból keletkezett, hanem legfőljebb gondatlanság következménye, mivel a beraktározott faszénről mindenki azt hitte, hogy már teljesen kihűlt, s nem fog többé lángkapni.

Az elüljáróság gyors segílyt indítványoz, mert a bányák vaskészlete hamar kimerül és pótlására lesz szükség. Két hét alatt tető alá szeretné hozni a füstölgő romokat, e végből a városból az összes nélkülözhető ácsokat a helyszínére meneszti. A födelet a tanács, talán tűzbiztonsági szempontból az előbbinél alacsonyabbra és kevésbé meredekre csináltatja. Addig, míg a födél elkészül, a kemencéket s egyéb fontos dolgokat faburkolattal látják el.¹

Vas- és acél-
szállítók.

Vasat, acélt sokszor idegenből is hoznak a városba. Nehány szállító neve is ismeretes, akik ebből éltek: 1571—1591. Milletter

¹ 1599—1600. jegyzőkönyv.

János szerepel ilyen minőségben,¹ később körmöczi polgár. Utóda az 1597-ben elhalt Raner Jónás.²

Egy 1581.-iki följegyzés szerint egy mázsa acél, ha stájer gyártmány, 6 frt, ha szepesi, 280 frt.⁴ A számok bizonyára a különböző minőséget tükröztetik vissza, amely ilyképen a szepesinek rovására esik; viszont a stájer acél bizonyára azért is jóval drágább, mert a fuvarozási költségek nagyok.

Acéllarak.

Hogy a forgalomról képet alkothassunk magunknak, közlöm a rendelkezésünkre álló 1602.-iki számadásokat; korábbiakra nem akadtam. Eszerint a városi mérleg a fenti évben eladott 150 drb hosszú stájer acélt 1 forintjával, 55 rudat 1.25 forintjával, 70.5 darab szepesi acélt 16 dénárjával.³

Ugyanekkor elkelt 504 mázsa rúdvas 1389/33—, 6 mázsa sínvas 1583—, 527 darab bányavas 5 dénárjával — 26/35—, vaskészlet a hámor számára 8.5 mázsa 36/35 frton.⁴ Ezen adatok csak egy évre szólnak. Arra, hogy következtetést vonhassunk belőlük, legalább 10 esztendő feljegyzéseire volna szükségünk.

A vasmérleg forgalma

E fejezet betetőzése gyanánt nem mulasztatom el a kényelmi-, köztisztasági- és egészségügyi berendezések rövid vázolását.

Ide tartozik első sorban a víz vezetésének és felhasználásának módja. Selmecz városának területe vízrajzi szempontból korántsem egységes, hanem két nagyobb felvidéki folyó, a Garam és Ipoly rendszeréhez tartozik. A kettejük közt húzódó vízválasztó átszeli a város birtokát s maga a belváros, azonkívül Szélakna, Szitnyató, Istvánháza, a Selmeczpatak forrásvidékén fekszenek, amely az Ipolyba szállítja vizét, ellenben Kisiblye a kecskési völgygel, valamint Hodrus és Vihnye a Garam hatáskörébe esnek.

Selmeczbánya vízrajzi viszonyai.

A városnak magas tengerszínfölötti fekvése s központi helyzete okozza, hogy területén oly kevés a forrás és folyóvíz. Az innét sugarasan kiinduló patakoknak ez a hegyesomó a közös bölesőjük; mint zsenge kisdetek sietnek el idegenbe; forrásuk közelében csak ritkán izmosodnak meg annyira, hogy munkát lehet velük végezteni. A város környéke pedig bányavidék, ahol az ércék zúzása, mosása s az emelőgépek hajtása erővíz nélkül el sem képzelhető. Azért már e korban is emelnek kisebb gátakat: lehetett mindössze 3–4, de milyen nagyok voltak ezek és hol feküdtek, azt ma már bajosan lehetne kideríteni. A zuzók, kohók és őrlőmalmok hosszú

Kevés forrás és folyóvíz.

¹ 1591. jegyzőkönyv.

² 1597. jegyzőkönyv.

³ 1602. számadások.

⁴ 1602.-iki számadások.

fűzér alakjában sorakoznak a patakok partjain, ezek vizét ismételtén felhasználva.

A bányavíz
pusztításai.

A védekezés
nehézkés volta

Míg a rendes szükségletet nem tudta fedezni, ott, ahol nem volt rá szükség, alkalmatlankodott leginkább a nedvesség. Akárhány koldusbotra jutott jómódú család a megmondhatója. A bányaművelést nem az érekek fölkeresése és kiaknázása nehezítette meg, hanem a bányavíz, amellyel szemben minden erőlködés hiábavalónak bizonyult. Emelkedése sokkal rohamosabb volt, semhogy azt az azonkorbeli kezdetleges eszközökkel csökkenteni lehetett volna. A veszélyeztetett telepeken gépeket állítottak föl, igen tökéletlen szerkezettel; több lónak és még több embernek megfeszített creje kellett a nehézkes alkotmány mozgásba hozatalához.¹ A gép felső része járgányformájú, az aknában levő rész ellenben kötélre erősített veder vagy vedreknek egész sorozata, amelyek felszínre kerülvén, önműködőleg ürítik ki tartalmukat.²

Alig volt századunkban bányavállalat, amelynél e kényszer-eszközhöz nem kellett volna nyulni. Ez oly szükséges rossz volt, amelyet senki sem kívánt. A tulajdonosok azért nem, mert a sok embernek és állatnak eltartása, akik produktív munkát nem végeznek, tömérdek költséget emésztett föl; az intézménynak szenvedő alanya, a munkás pedig a bérrel arányban nem álló súlyos munkától rettegett.

Szemléltető például felhozom a Glanzenberg esetét. Ezen bánya a belvárosban feküdt, s dús ólomtartalmával az akkori kohászat igényeit teljesen kielégítette. 1535-ben, a termelés javakorában a víz már erősen kezdett nőni. Két géppel próbáltak a részesek szerencsét, beleverték több ezer frtot, de a kísérlet csődöt mondott.³ Az említett évben már három járgány működik, amelyek kedvéért 65 embert és 93 lovat kell tartaniok.⁴ Nem kicsinylendő szám, ha elgondoljuk, hogy a fejtéseken csak 16 ember dolgozott. Az aránytalanság kirívó s már méhében rejti a későbbi bukás csiráját. A kitűnőnek tartott bánya hiában tartalmazott dús kincseket, a XVI. század közepén már csak tengődött, 1561-ben pedig végkép felhagyták.⁵

Az elfulás veszedelme minden bányaművelést egyaránt fenye-

¹ Péch i. m. 150. lap; 1596. jegyzőkönyv.

² Péch i. m. 103. lap, és Agricola György: De re metallica libri XII. Megjelent 1858-ben.

³ Péch i. m. 150. lap.

⁴ Péch i. m. 152. lap.

⁵ 1561. jegyzőkönyv.

getett. A javarészt bányabirtokosokból álló tanács legalább a meg-
lévőt igyekezett megmenteni. Több társulat összeállt, hogy nagyobb
erőt fejthessenek ki, mások a királyhoz fordulnak segítségért. A
küzdelem megfeszített erővel folyik. A legnagyobb baj a munkások
hiánya. 1596-ban a legszebb ígérek árán sem tudnak ilyeneket to-
borozni. A terhes munka híre még a távolabbi megyékbe is futótüz
gyanánt terjedt el. A tanács Liptóba, Árvába ír, onnét sem jön senki.
Széltében hangoztatták, hogy inkább földönfutókká lesznek, minden
vagyonukat cserben hagyva, semhogy a vízemelő gépek mellett kin-
lódjanak. A város közönsége is zúgolódik, mivel az elüljáróság más
munkások helyett a cselédek és az iparúzó legényeket fogja be.¹

A felszíni víz hiánya éles ellentétet képez a mélyben észlelt
tüneményekkel. Az 1576.² és 1595.³ esztendő, az előbbi ősszel, az
utóbbi februárban rendkívül száraz, úgy hogy a vízhiány réme fe-
nyegtet, mely az ipari tevékenységre sem marad hatás nélkül. Más-
különben a hegyoldalakban szülemelő erecskék a víztelen vidéken
kinesszámba mennek; ritkaságuk magyarázza meg, hogy a birtokos
szomszédok nem átalják sokszor pörbe állani miattuk.⁴

Világító cikk a faggyú, viasz és olaj. Tüzelési célokra a fa Világítás, fűtés.
és faszén szolgál. A fa nemét nem körvonalozták. Adataink az
1569–70. évekre vonatkoznak, midőn a Hodrus vidékén fekvő
„Hell“ nevű erdő rész került fejsze alá. A ledöntött törzseket azon-
nal felaprózzák s helyben árusítják el, ölenként 15 dénáron.⁵ Azok,
akik a városban vagy külvárosaikban a faraktárnál szerzik be szük-
ségleteiket, természetesen drágábban kapják; még pedig Hodruson
40, a belvárosban 80–90–100 dénáron. Faraktár kettő van: egy
a belvárosi kapu táján, a Cunz-major mellett, a második a szent-
antali kapunál.⁶

Az elfogyasztott faszén mennyiség nem csekély. A kohászat
s a vassal dolgozó mesteremberek nem tudnak ellenni nélküle. Mi-
vel a fogyasztás igen nagy s a kőszén még ismeretlen, egymásután
esnek áldozatul a legszebb erdők. Több környékbeli falu népességé-
nek a szenelés és a szén befűvarozása kizárólagos kereseti forrása.

A város lakosságának gyarapodására egyebek közt igen nagy
befolyással van a rendezett egészségügy. A XVI. század második
fele, mint nemzeti létünk egyik legsötétebb korszaka, e téren is sok
bajt okozott a városnak. Az örökös háboruszkodás és a velejáró

Faszén.

Egészségügyi
állapotok.

¹ 1596. jegyzőkönyv.

² 1576. jegyzőkönyv.

³ 1595. jegyzőkönyv.

⁴ 1579. és 1597. jegyzőkönyv.

⁵ 1569. jegyzőkönyv.

⁶ 1570. jegyzőkönyv.

betegségek az országnak, megyéknek és városoknak egyaránt sok gondot szereznek. Selmeczen két járványos időközt lehet megkülönböztetni: 1570—1577. közt az egyiket, 1585—1586. a másikat. Az előbbiben többszörös szünet áll be, az utóbbi két esztendőn át egyforma hévvel dühöng.

1570-ben Hodruson mutatkoznak a fenyegető veszedelem előjelei. A tanács jóindulatú figyelmeztetést tesz közzé, hogy kiki vigyázzon vendégére, kivált ha ez fertőzött területről jön; a továbbterjedés meggátlása végett bezárják az iskolát is. Minden gazda tartsa rendben háza tájékát, mert a piszok legjobb melegágya a betegség csiráinak.¹

Két évvel később 1572-ben a halálozás már nagyon fenyegető mértékkel ölt: a belvárosban 1100-nál több, Hodruson 600, a közvetlen környéken 300 az áldozatok száma, idestova minden hetnyolcadik ember.²

Némi szünet után 1577 őszén a veszedelem újból kísért, de jóval kisebb arányokban; áldozatai közt szerepel Lugisland Izráel káplán is.³ A járvány nemét nem tudom pontosan megállapítani; 1573-ban, midőn Füdersnimb Péter bíró meghal, kolera van feljegyezve; egyébkor csak a járvány, olykor a dögvész neve szerepel. Megjegyzem még, hogy a járvány ideje alatt a szesz élvezete teljesen el van tiltva.

A második járvány, ha nem is volt oly borzasztó, mint az előbbi, nem sokban maradt el mögötte. A drabantok sorait alaposan megriktítja, nem lehetetlen, hogy ezek hozták be magukkal valamelyik környékbeli állomáshelyükről. 30-nál többen estek ágynak, a többiek szétfutottak. Esztendő múltán 1586-ban még elemében van a vész, sőt már a bányászokra is kiterjeszkedett. Az ősz beálltával kissé alábbhagy, de októberben még mindig 10—14—16 lélek pusztul el benne naponta. Lorberer bíró, aki a legjobb egészségben elnökkölt két héttel azelőtt a tanácsülésen, novemberben már nem volt az élők sorában. Az orvos maga is beteg, a tanács hiányos és csak igen ritkán van bátorsága ülésezni. Sok tekintélyes férfiú sinylődik dögvészben, még a kamaragrófot sem véve ki.⁴

A ritkább levegő
és a kohófüst
káros hatása.

Ezzel azonban végük is van a rettenetes időknek. A következő évek ép oly normálisak, mint a dögvészes időközökön kívül esők. Csak két dolgot akarok még felhozni, mint amely Selmeczbánya

¹ 1570. jegyzőkönyv és levelezések számos helye.

² 1572. jegyzőkönyv.

³ 1577. jegyzőkönyv.

⁴ *Breznyik* i. m. 268. lap.

különleges viszonyaiban rejlik s e tekintetben elütő más városoktól: a magas fekvés okozta éles levegőt és a kőlikát tartalmazó ólom-tartalmú füstöt. Mindakettő elég arra, hogy többen tisztán ez okból vándoroljanak ki.

A betegek gondozását csupán egy orvosra bízta, aki ugyan- csak túl van terhelve munkával. Ha elutazik vagy maga is beteg, a lakosság segítség nélkül marad. Időrendi sorban az orvosok így következnek egymásután:

Orvosok.

1549-ben egy bizonyos János, akit esetleg több más, előttünk ismeretlen egyén következett.

1565-től Curtius Kristóf.

1568-ról Chryseus Bertalan, akit 1585-ben találunk utoljára fölemlítve, de működhetett még néhány évvel tovább is.

1596-tól Sesslerus Pál.

1597-től Burekhardus Dániel.

Legérdekesebb mindannyija közt Chryseus alakja, aki a föl-jegyzések nyomán tehető, de nagy vagyonot összeharácsolni akaró s emellett házsártos ember volt. Többször úgy tett, mintha máshová akarna költözni, s fizetését, mely kezdetben 2 frt volt hetenkint, a tanács ily alkalmakkor mindig emelte. A komédia többször ismétlődött és sohasem eredmény nélkül. Még 10 évig sem működött itt, már 4 frtig vitte föl, az ingyen sört, fát nem is számítva; olyan fizetés, amelyet kivüle alig élvezett városi tisztviselő; mellékjövedelme is busás lehetett, mégsem volt megelégedve vele, mondván, hogy késő vénségére semmit sem tud belőle félretenni. Később fizetése még egyre emeltetett, újévkor ajándékok is járultak hozzá.¹

Chryseus Bertalan.

A sebészi munkálatok könnyebb fajai a borbélyra háramlottak, Szolgáltatukat csak az egyszerűbb nép vette igénybe.

Borbélyok.

A gyógyszerész segéddel dolgozott, ő maga is a város részé- ről részesült fizetésben. Sokszor beleavatkozik az orvosi teendőkh- Gyógyszerészek.
be is, azt azonban nem tűri, hogy az ő szakmájába más beszéljen. 1584-ig az állapotok rendkívül rosszak voltak; a közönség ki van téve a gyógyszerész korlátlan önkényének. Az a visszaélés, hogy az árakat tetszése szerint állapította meg és a szereket nem saját maga, hanem egy tapasztalatlan segédje készítette, az orvosnak is nagyon ártott, mert a közönség bizalma alapján megrendült iránta.² Nem csoda, ha e miatt többször heves nézeteltérésekbe keveredtek egymással.

¹ 1573. és 1577. jegyzőkönyv.

² 1581. jegyzőkönyv.

Városi kórház.

Kórháza már az Árpádok korában volt a városnak, a szent-antali kapu helyén, 1536-tól kezdve pedig a régi dömésklasteromban, a város szívében.¹ Sajátságos, hogy a kórházban ápolott betegekről és az alkalmazott gyógymódról egyetlen egy említés sincs. A kórházi urak nem a szenvedők segítségére választottak, hanem a terjedelmes birtokú kórházi vagyon kezelésére. A kórházi földek, rétek, fuvarok mint jövedelmi forrás érdekelték egyedül a hatóságot, magára az ápolásra csak annyiban volt gondja, amennyiben a hozzávaló anyagi eszközök előteremtéséről gondoskodott.

Közfürdő.

Az ezen korbeli városoknak nélkülözhetetlen tartozéka a közfürdő is. Hol feküdt, minő volt a berendezése, arról hallgat a krónika. Vezetője a városi pénztárból kapta zsoldját.²

Kéményseprők.

A köztisztasággal bajlódó egyének sorozatából nem szabad kihagynunk a kéményseprőket sem. Egy időben csak egy mester végezte kötelességét, milyen eredménnyel, mutatja, hogy erősen hozzájárultak a tűzvész gyakoriságának apasztásához. Míg a szomszéd bányavárosokat oly gyakran hamvasztotta el a vörös kakas, nálunk a hasonló esetek a legnagyobb ritkaságok közé tartoztak s akkor is csak igen korlátozott területre terjeszkedtek ki. Sajátságos, hogy legtöbb eset a század végén fordult elő; legveszedelmesebb volt a vihnyi gyárégés 1599 őszén, amelyről már fennebb részletesen szóltam. Egy másik nagy tűzvész 1595. május elsején az u. n. „magasház“ sörfőzőjéből indult ki, a legények hanyagsága folytán. Elhamvadt az egész épülettömb a malátaszárítóval, sörfőzővel együtt, a tót lelkész lakása s 15 egyéb épület, köztük Moldner bányapolgár majorsága is. A terjedés irányából következtetve valószínűleg északi szél fújt: csak így magyarázható meg, hogy a tűz nem a belváros felé terjedt, ahol zárt házsorokra akadhatott s esetleg mérhetetlen károkat okozott volna, hanem a Frauenberg irányában, a szélaknai kapu felé. Itt a házak között nagyobb terjedelmű kertek és majorságok fekszenek, ritkább a gyulóanyag s a mentés több sikerrel biztat.³

¹ *Breznyik* i. m. 78. lap.

² 1560., 1561., 1569., 1572., 1575., 1577., 1582. jegyzőkönyvek.

³ 1595. jegyzőkönyv.

KERESKEDELEM.

Általános viszonyok. A forgalom útjai. A Garam, mint vízi út. A zsarnóczai híd. Kereskedés módja. A helybeli kereskedők. Vásárok. Iparcikkek árusítása. Védekezés az idegen versennyel szemben. Nyerstermények. A méz jelentősége és árusítása. A mézkereskedés, mint kiváltság. Vásári bíróság és árue Ellenőrzés. A kofák. Italmérés. A város szőlői. Magánosok birtokai. Szőlőtelepek helye. Szebeléb. Baka-bánya vidéke. Felső-bakai szőlők. Besenyőd. Városi koresmák ital-beszerző helyei. Az ital ára és a fogyasztási adó. Ellenőrzés. Bormérési engedélyek. Koresmai szabályok. A hodrusi u. n. „Leuthaus.“ A vett és kimért bor egységára. Sörfőzés. Magánosok sörfőzőjoga. Sörfajok. A magasház. A famegtakarítási szabadság. Magánosok sörfőzése. Bányatermékek. Aranyos-ezüst. Vas. Ólom. Ólom egységára. Olomszállítók. Az ólom- és rézfuvár kapcsolata. Krakkó jelentősége. A városi mérleg ólom-forgalma. Kovand. Egyéb kohószükséglet. Személyforgalom. Utazások. Forgalmi eszközök. Koesik, szekerek. Selmecz 1588.-iki hadifuvára. Hírnökszolgálat. Érintkezés a külfölddel. Végszó.

Selmecz-bánya sajátos helyzete és települési módja már eleve is kizárta annak a lehetőségét, hogy itt az idők során valaha életképes gócpont fejlődjék. Megközelítése bajos, egynémelyik külső telepétől is tekintélyes hegytömegek különítik el; a lakosság kenyere a bányászat, minden más iparágnak boldogulása ahhoz van kötve. Az ércék fejtésén kívül csak ezek, továbbá a vas, ólom, faggyú és szén fuvarozása kölesönöz a köznapi életnek élénkséget, azontúl a nyers termények és élelmiszerek behozatalán kívül alig van forgalom. Maga az ipar is csak helyi érdekű jelenség, amelyen mit sem változtat az, hogy mesterembereink olykor felkeresik a szomszéd mezővárosok vásárait.

A város külső kereskedelmében három fő útirány dominál; mindannyi külföldre vezet: Krakkó felől az ólom, Brünn tájékaról a posztó, Bécs vidékéről a nyugati ritkább iparcikk, délszaki termények és a stájer acél érkeznek. Ezzel szemben a belfölddel való kapcsolat jóval csekélyebbnek tetszik. A legtávolabb eső vidék, a mellyel Selmecz-bánya e korban kelet felé szorosabb érintkezésbe lép, a vas kedvéért látogatott Szepesség. Erdéllyel mindennemű kapcsolat hiányzik, nemkülönben a hódoltsággal is. Az a határ,

Általános viszonyok.

A forgalom útjai.

ameddig helybeli polgár dél felé lemerészkedik, csak Léva, Bát, Szebeléb, Csábrág vonaláig terjed. E déli vidéket főleg lova, marhája és gabonája kedvéért keresik fel, míg Bars északi része, Zólyom és Gömör fát, vasat, fagyút szállítottak. Zöldségfélékkel és konyhaterményekkel a távolabbi szomszédság látta el az ennek termelésével alig foglalkozó közönséget, mivel már a közvetlen környékbeli falvak is inkább a bányaművelés, fuvarozás és szénégetés szolgálatában állottak.

Okleveleinkből a pontos útvonal vajmi kevésbé állapítható meg, még a leglátogatottabb részeken is. Akkortájt Bécs felé rendszeren Bakabányának mentek Kőpatakon át;¹ az út azután lefordult Lévának, Bát pedig oldalt esett. Léva után Nyitra,² Sempte (forrásainkban Schinta)³ és Pozsony⁴ a főállomások.

A Brünn-felé vezető út Zsarnóczánál⁵ csap át a Garamon s Nagy-Tapolcsány,⁶ Trencsén⁷ érintésével a Vláraszoroson át hagyja el az országot.

Az északra igyekezők az út kezdetén két irány között is választhatnak; tökéletesen mindegy u. i., akár Körmöczön, akár Beszterczebányán át mennek, de az utóbbi mégis kényelmesebb. Túróczmegye területén különben a két út egyesül és csak Ruttká tájékán válik el végleg egymástól. A Sziléziába utazók Zsolnán, a jablonkai szoroson és Teschenen, a Krakkóba vágók az Árva-völgyén haladnak fölfelé.

A Garam, mint
vízi út.

Mint vízi-út, a Garam érdemel figyelmet. A Zólyommegye felől kiindult behozatal ezen bonyolódik le. Legyen az anyag fa, szén, vas, épületkő, homok vagy bármi más nehezebb és nagyobb térfogatú küldemény, azt talpakon úszatják le Berzenczéig vagy Zsarnóczáig. A farönkök messze fent a folyó forrásvidéke körül termettek, ott, ahol még ma is élénk kereskedés tárgyát képezik. A centrum e részén Breznóbánya, amelynek vállalkozói, mint számadásaink tanúsítják, tetemes megrendelést kapnak a selmeczi hivataloktól, bányáktól, tanácstól és közönségtől.

A zsarnóczai
híd.

Csodálatos, hogy oly hosszú vonalon, mint a Garamé, forrásaink mindössze egy hídat említenek, a sokszor emlegetett zsarnó-

¹ 1572. jegyzőkönyv. 1564. és 1586. másolatkönyvek.

² 1597. jegyzőkönyv.

³ 1564. másolatkönyv ; 1597. jegyzőkönyv.

⁴ 1570., 1582. jegyzőkönyv.

⁵ 1563. másolatkönyv ; 1597. jegyzőkönyv.

⁶ 1586. másolatkönyv.

⁷ 1585. másolatkönyv ; 1599., 1600. jegyzőkönyv.

ezait, amelyet Dóczyék állítottak fel birtokukon. Laza, összetákolt alkotmány volt ez is, amely megfelel ugyan a rajta áthaladó fuvarok terhének, önmagában azonban gyenge szerkezet. Tél közeledtével szétszedték s csak tavasz végén, amikor az olvadt hőtömeg elfolyt, állították újból helyre.¹ Forgalma, már fekvésénél fogva is, tekintélyes lehetett, mert messze vidékek emberei, más átkelés hiányában erre kényszerültek kerülni. Mennyit fizettek a városiak, midőn átkeltek rajta, a vámsérelmek tárgyalása közben már említettem.

A kereskedelem kétféle módon bonyolítatik le, csak úgy, mint bárhol másutt: egyfelől állanak az ipari cikkekkel, de nyers terményekkel is üzérkedő kereskedők, akik sokszor maguk az árukészítő mesteremberek, másfelől a nyerstermelők maguk, akik áruikat piacra hozzák s közvetítők nélkül juttatják a fogyasztók birtokába.

Kereskedés
módjai.

A helyi kereskedésről általában igen keveset írhatok. Feljegyzéseink három csoportba tagolhatók: bányászati-, a tanács-, illetőleg a város körébe tartozó és céhbeli irományokra. Mindegyik csoport egy pontosan szervezett, önmagában kialakult, másoktól ilyenek elismert zárt kör. A kereskedők egyetlen egyhez sem tartoznak, hanem a szükségletek szerint akármelyik föntebbi ág kíséroeinek tekinthetők, akiknek éppen azért nincsenek egymás között zárt ügyeik, szabályzataik, jegyzőkönyveik stb. Üzleti tevékenységükről, forgalmuk mértékéről ennél fogva nincs adat s ha elvétele hallunk róluk, az valami más közigazgatási-, törvénykezési-, magánjogi- vagy bányászati ügygel függ össze s családi viszonyaikon, ingatlanforgalmukon, sérelmeiken kívül egyébire nézve nem hagy nyomot. A legtöbbször csak annyit tudunk, hogy boltos volt vagy szállításokat közvetített, de speciálisabb ágra sehol sem bukkanunk, ennél fogva sem rangbeli állapotukat, sem az általuk közvetített cikkeket egészen meg nem ismerhetjük.

A helybeli
kereskedők.

Tizenötig sem bírom felvinni azon kereskedők számát, akik egy félszázad folyamán itt szerepelnek. Háromnegyed részük egyszerű szatócs, aki a lakosság mindennapi szükségleteit fedezi. A főbbek közé tartoznak Stürnkorb, Baumgartner és Richter, mindegyik más időszakban. Az elsőnek üzlete a magasház terén volt;² az árukkal megrakott szekerek éjjelen át is ott vesztegelnek egy szál drabant őrizete mellett. A helybeli zsoldos nép laza erkölcsi felfogását ismerve, nem csoda, ha itt-ott elkallódik valami. Stürnkorbót külön-

¹ 1563., 1586., 1587. másolatkönyv; 1574., 1578. jegyzőkönyv.

² 1573. jegyzőkönyv.

ben lépten-nyomon érte valami baj: 1573-ban szekeréről két cséve aranypénz elveszett. A gyanu eleinte az őrtálló katona ellen irányul, ám később kiderül, hogy a tekeres még útközben hullott ki a rosszszul elzárt tarisznnyából. Ugyanezen évben 9 különböző egyén ellen tesz feljelentést, akik üzletéből különfélét, közte vásznat esentek és két alkalmazottját is rossz útra csábították. Stürnkorb eszerint divatárú kereskedő lehetett, 1564-ből azonban több adat van arra, hogy ónt, ként, acélt, egyszóval a bányákhoz szükséges ásványi termékeket is fuvarozott Bécsből.¹

Épen oly bajos Baumgartner Ambrus pályájának körvonalozása. Neve 1573-ban fordul elő először; akkor véteti fel magát a polgárok sorába. Stürnkorb ezidőben már mindjobban visszavonult hivatásától, csakhamar teljesen fel is hagyott vele s a város vihneyi uradalmának kormányzója lett.² Az általa elfoglalt tekintélyes pozíciót Baumgartner töltötte be, városunk egyik legtekintélyesebb polgára, ami abból is kiderül, hogy 1580-ban ő vette meg Bastel Schneider 1800 frt értékű házát a piactéren, amelynél tekintélyesebb, költségesebb épület kevés volt Selmeczbányán.³ Bakabánya vidékén, ahol több polgárnak volt szőleje, 1588-ban ő fizeti a legnagyobb bérösszeget Dobónak, a terület urának, miután birtoka terjedelemben a legnagyobb; kétszer akkora, mint más vagyonos társaié.⁴

Mivel kereskedett, nem lehet biztosan tudni; de üzletkörét a legtágabbra kell kiterjeszteni, mivel forrásaim szerint karmazsint⁵ árul, de faolajat is.⁶ Sokat utazik, főleg Bécs felé; áruinak szállítása a kor nehéz viszonyai közt személyes vezetése alatt történik. Két ilyen útjának emléke maradt fenn. Az erre vonatkozó feljegyzések nem gazdasági szempontból kerültek a jegyzőkönyvekbe, hanem csupán esetleges mellékkörülményeik folytán. 1582-ben tett utazásáról egy nemzetiségi szempontból rendkívül érdekes jelenség kapcsán szerzünk tudomást. Fűdersnimb tanáestag ugyanis neszét veszi utazásra való előkészületeinek, megkéri, vinné el legidősebb fiacskáját, Pétert magával a Csallóközbe, hogy magyarul tanuljon.⁷ Valóban figyelemre méltó tünet egy megrögzött német polgárnál, oly időben, mikor a magyarság ügye fejlődés helyett inkább visszaesést mutatott s midőn a nemzetalapító elem még teljesen ki volt zárva bányavárosainkból.

¹ 1564. jegyzőkönyv.

³ 1577. jegyzőkönyv.

⁵ 1582. jegyzőkönyv.

⁷ 1582. jegyzőkönyv.

² 1577. jegyzőkönyv.

⁴ 1588. másolatkönyv.

⁶ 1586. másolatkönyv.

Négy évvel később ugyancsak Baumgartner egy másik útjáról szerzünk tudomást, egy vámhivatali incidens leírása nyomán. 1586-ban u. i. szolgáját, aki Bécs felől árukkal megrakodva hajtott hazafelé és ügyefogyottságból fölmutatta a város megrendelő levelét, az ujlaki vámnál egy óra behozatala miatt föltartóztatták s jókora mennyiségű faolajat elvittek tőle. A tanács az elkobzott szállítmány visszaadását sürgeti.¹

Látnivaló, minő mindenféle megbízatást róttak egy kereskedőre, akinek szekere ilyformán sokszor a lehető legkülönfélébb tárgyakat tartalmazta. Akárhogy is érdeklődnénk ezeknek lajstroma iránt, a kívánt felvilágosítást sehol sem kapjuk meg. Az üztetekben felhalmozott cikkek iránt a hatóság legkevésbé sem érdeklődött, a kereskedők pedig magánjogi és üzleti dolgaikban élvezett tökéletes függetlenségük mellett statisztikai kimutatást nem küldtek be az előjárásnak. Ez okozza, hogy éppen a közgazdasági élet ezen egyik legérdekesebb mozzanatát illetőleg csak elszórt, mellékes adatokból való következtetésekre vagyunk utalva.

Baumgartner, valamint az örökébe lépett Richter Mihály huszonnégyesek voltak, ez utóbbi később tanácsstag is. Az előbbiről 1588-ban hallunk utoljára, Richter neve is ugyanekkor bukkan fel először.² Ekkor már mint városatyával találkozunk vele. Ez a tény éppen nem szokatlan, ha tekintetbe vesszük a már említett körülményt, vagyis a kereskedőknek feltűnés nélkül folytatott munkáját.

Richter szintén gazdag ember. 1593-ban bányája is van,³ nemkülönben szőleje Szebelében. Utóbbi helyen levő pincéje tágasabb és szilárdabb volt, mint a többieké. 1600-ban ennél fogva az összes ottani tulajdonosok a tatároktól való félelmükben fölkérik, engedné meg, hogy boraikat az ő pincéjében helyezték el.

Vagyonának nagy részéhez valószínűleg házasság útján jutott. 1599-ben Baumgartner özvegye ugyanis az ő neje gyanánt említetik.⁴

Az említett három férfiún kívül még egy negyedik is szerepel Selmecz történetében, akinek sorsa megérdemelné, hogy bővebb értesüléseket szerezzünk róla. Ez Pestalutz Horác, akinek szereplési köre azonban már túlnyomóan a XVII. század életébe vág. Pályafutása azért érdemel figyelmet, mert kartársaiéval teljesen ellenkező. Ezek az üzleti téren megizmosodva jutottak családi vagyonukhoz, ő ellenben előbb tönkremegy, eladja tekintélyes bányáit s csak azután próbál a kereskedelem terén szerencsét.

¹ 1582. jegyzőkönyv.

² 1588. másolatkönyv.

³ 1593. jegyzőkönyv.

⁴ 1599. jegyzőkönyv.

Vásárok.

Az adás-vevés a nagy ünnepek kivételével szüntelenül folyik, élenkebbé azonban csak az évenként kétszer tartott országos¹ s a szombaton szokásos heti vásárok teszik.

Az elárusítás nem szétszedhető ponyvasátraktól, hanem állandó és dísztelen külsejűekkel a piac képét rontó deszkabódékban történik, amelyeknek egy része a városháza és a Katalin-templom épületéhez van hozzáillesztve. Könnyen gyűlő anyaguk azonban aggodalomra ad okot s azért 1561-ben elrendelik a városháza körül levő bódék lebontását;² a többit csak 1599-ben távolították el³ s helyükbe nem-sokára egységes áruházat emelnek.

Iparcikkek
árusítása.

Érdekes volna tudni az egyes elárusítók topographiai elhelyezkedését, de erre nézve mindössze csak két tényt állapíthattam meg teljesen biztosan: a szabókkal benső viszonyban levő posztónyírók boltja a templomhoz volt ragasztva;⁴ az ócskavaskereskedőnek ellenben a tanács megtiltotta, hogy ugyanott állítsa fel boltját s elrendelte az előljáróság előzetes engedelmé nélkül felhalmozódott készletének a helyszínéről való eltávolítását.⁵

Védekezés az
idegen verseny-
nyel szemben.

Amennyire szívükön fekszik a céheknek az idegenek mennél nagyobb számú bűzőnlése, ha nyers terményeket hoznak a piacra, ép oly ellenszenvvel viseltetnek a kész árucikkeket behozó iparosok iránt. Sajátmagok megjelennek a szomszéd városok vásárain; ha azonban más illetőségűek ugyanezt teszik Selmeczen, a viszony a lehető legfeszültebbé válik. Tévedés volna mégis azt hinni, hogy a kenyéririgység által sarkalt helybeli árusítók panasza mindig az ő javukra dől el. A tanács sokszor hoz rájuk nézve kedvezőtlen ítéletet, elsősorban az élőjog alapjára támaszkodva, de meg azért is, mert mint a közönség érdekeinek védője, nem engedheti meg a céhek korlátlan uralmát.

Legtürelmetlenebbek a szabók és a divatárusok. Hogy sikert érnek el, ebben oroszlánrésze van az 1446-ban kelt s 1551-ben megújított céhlevelüknek, amelynek egyik pontja megtiltotta az idegeneknek, hogy a két országos vásárt kivéve, akár hétköznapon, akár a heti vásáron kész ruhát árusítsanak. 1592-ben kiváltságaik érvényesítését sürgetik az érdekeltek, mert az idegenek a tilalom ellenére már hétköznapon is árusítanak. Az előljáróság kénytelen volt a helybelieknek igazat adni, mert az általa szentesített céhszabályok arcu-

¹ 1580. jegyzőkönyv.² 1561. jegyzőkönyv.³ 1599. jegyzőkönyv.⁴ 1561. jegyzőkönyv.⁵ 1580. másolatkönyv.

csapása az ő tekintélyén ejtett volna csorbát.¹ Ezen eljárásnak mégis volt némi törvényes színezete, az egyesült kézművesek sérelme azonban csak képzelt volt. Az ő céhszabályzatuk az idegen mestereknek megengedi a városba jövetelt s áruik elvesztését csak akkor írja elő, ha rossz cikket bocsátanak piacra.² Az asztalosok, lakatosok, öv és szíjgyártók stb. 1580-ban mégis tömegesen felzúdulnak az idegen kollegáknak a heti vásárokon való szereplése ellen. A tanács azonban a megtámadottak védelmére kel, azon megokolással, hogy Selmeczbánya szabad királyi város s így hasonló kenyérből élő idegeneket a heti vásárokról kitiltani nem lehet.³

A cipészekre vonatkozólag ismét más eljárással találkozunk, amely az előbbi kettő között mintegy középutnak tekinthető. Az idegenek betódulása elé az év legnagyobb részében nem vetnek akadályt; csupán husvét, pünkösd és karácsony táján, amidőn a kereslet a legnagyobb, zárják ki őket feltétlenül egy-egy hónapra áruik elkobzásának terhe alatt a forgalomból.⁴ Ugyanczen elvet vallják a szűcsök is, azonban némileg szigorított alakban, amennyiben azon idegenek neveit, akik a versenyképes hetekben árusíthatnak, a céh maga állapítja meg.⁵

Mindez a szabad királyi város szabadságainak illuzorikus voltát mutatja. A szabad verseny elvben fennáll ugyan, a céhszabályok azonban ennél hatalmasabb tényező s a szabad versenyt a legszűkebb korlátok közé szorítják. A tanács, ha panasz merül fel, az elv ellenére kénytelen a becikkelyezett pontokra támaszkodó céheknek adni igazságot.

A nyílt piacon, leginkább a rendes vásárokon történik a nyers- Nyerstermények termények beszerzése is. Az állatvásárokat külön helyen tartják, amint azt a mészárosok cikke alatt kimerítően vázoltam. Az állatbőrök azonban épúgy képezik a rendes piac tárgyát, mint akármely más fogyasztási cikk. Elárusítók gyanánt idegen termelők, kisebb mértékben helybeli mészárosok szerepelnek, akik a hetenként levágot marhák bőrét hozzák piacra. Valamikor a cipészek is kereskedtek velök, de mert foglalkozásuknál fogva ők a bőrnek csak fogyasztói és felhasználói, az ezzel való kereskedéstől eltiltatnak.⁶

A hús- és faggyú-, valamint a gabonakereskedéssel helyütt külön nem foglalkozom, miután a maga helyén mindegyikről szóltam.

¹ 1592. jegyzőkönyv.

³ 1580. jegyzőkönyv.

⁵ 1580. szűcs-céhlevél.

² Egyesült kézművesek céhlevele.

⁴ 1570. cipész-céhlevél.

⁶ 1609. cserzővarga-céhlevél.

A méz jelentősége és árusítása.

A háztartásra nagy fontosságú még a méz élvezete, mivel cukor hiányában ezzel édesítették eledeleiket. Annak semmi nyoma, hogy helyben méhészet folyt volna; az ellenkező eset azért is valószínű, mert különben az idegenből való behozatal módját nem szabályozták volna oly részletesen.

A környék pórnépe a magával hozott mézet hordókban árusítja, hatóságilag megállapított árakon. A század végén a szokást sokan megkerülik azáltal, hogy a termelés helyére mennek s ott szerzik be rúdszámra a mézet közvetlenül a termelőktől. Ennek következménye volt a tetszésszerű árszabás, végeredményben drágulás. A tanács szigorú szabályokkal igyekszik az új divat tovatérjedését meggátolni, kimondván, hogy a jövőben mindenki, akit rajtakapnak, minden egyes rúd után 50 dénárt fizet büntetésül.¹ A határozat rendkívül szigorú, de megmagyarázható az alábbiak útján.

A mézkereskedés, mint kiváltság.

A bányapolgároknak, ha bizonyos összeget fektetnek bele bányáikba, meg van engedve kiadásaik fedezésére a bormérés. Azok ellenben, akik nincsenek ily helyzetben, kárpótlásul a mézzel való kereskedést űzhetik vagy a méhsörölözés és gyertyaöntés mesteriségét gyakorolhatják.² Az efféle nyereszkesedés tehát épen oly törvényesen védett előjog, mint az italmérés. Azok tehát, akik a vidékről a piacra hozott mézet összevásárolják és tovább értékesítik, bányapolgárok, azok ellenben, akik saját szakállukra látogatnak el a szomszéd falvakba és a mézet ott vásárolják össze, más foglalkozású egyének, akik ezáltal a helyi felfogás szerint jogtalan nyereségre tesznek szert, mert vagy az anyagot kapják olcsóbban, mintha a vásáron veszik, vagy az erre jogosított bányaművelőket károsítják meg.

Ez a tiltott üzérkedés, ügylátszik, nyereséges vállalat volt, mert csak így lehetséges, hogy oly tekintélyes egyéniség, mint egy káplán vagy egy kamaragróf foglalkozott vele. A XVI. sz. végén Fischer főpap Dubovszky tót káplánt gúnyosan vend szatócsnak nevezte, mert felesége 2–3 szekér mézet összevásárolt és több helyen méhsört mért ki. Súlyosbító körülmény volt, hogy míg mások az árut 12 dénárjával vesztegetik, ő addig várt, míg az ára 25 dénárra emelkedett.³ A XVII. sz. első felében a gazdag Limpacher kamaragrófné szintén ily módon iparkodott busás nyereségre szert tenni.⁴

¹ 1597. céhlevél.

² Cachalia-csomó: 1685. keletű, de messzire visszatekintő oklevelek.

³ *Breznyik* J. i. m. 304–305. l.

⁴ Cachalia-csomó: 1621-iki oklevelek.

Ilyenek a helybeli piaci élet halvány körvonalai. Résztvett benne különféle elem, különböző jogokkal és korlátozásokkal. Egy intézmény azonban valamennyire nézve közös volt, nevezetesen a vásárbíróság és az árúellenőrzés. Az előbbi az üzletkötések módjára ügyelt fel s a város büntető és felügyeleti jogát, valamint pénzügyi működését képviselte. A hivatal két, rendes fizetésben részesülő felügyelőből és négy segédből állott. Az utóbbiak a piacra hozott portéka minőségét ellenőrizték s a selejtes vagy egészségtelen árukat egyszerűen elkobozták.¹

Vásári bíróság
és árú-
ellenőrzés.

Megemlítem végül a piac rendes alakjait, a kofákat. Dacára alantasabb foglalkozásuknak és kisebb intelligenciájuknak, nagy számban és merészségükkel fogva nagy befolyást gyakoroltak a vásár lefolyására. A behozott termékeket a termelőktől összevásárolva, minden versenytől mentesen a piaci árakat közös megegyezéssel állapítják meg s a közönséget ezáltal tetemesen megkárosítják.² A hatóság mindent megtesz a visszaélések korlátozására, de többnyire haszontalanul.

A kofák.

Selmeczbánya különleges viszonyainál fogva legjobb keresetág volt a bor- és sörmérés, nemcsak számos polgárnak tekintélyes jövedelme, hanem magának a városnak is jelentékeny bevételi forrása. Önálló, kizárólag italmérésre szorítkozó kereszmárosokat azonban hiába keresünk, mert csak az mérhet ki italt, aki tekintélyes összeget fektet bányaművelésbe. Így történt, hogy a belvárosban csaknem minden háznak volt italmérési joga, amelynek hasznát egy-egy bányapolgár élvezte.

Italmérés.

Ezidőtájt úgy a város, mint az egyes bányapolgárok kisebb-nagyobb szőlőbirtokok urai voltak. Hogy jutott a város ezek birtokába, nem tudni. Csupán az ellési (Eulitsch!) birtok nyereséről van hiteles adatunk: 1522-ben u. i. Schneider Péter végrendeletében itteni szőlőit a kórháznak, közvetve az e fölött felügyeletet gyakorló városnak hagyományozza.³

A város szőlői.

A nyomra vezető adatokat számadáskönyveink tartalmazzák. 1552-ben Szebeléb (Klich!), Ellés, Börzsöny (Pilsen!) említetnek termelőhelyek gyanánt,⁴ fél századdal utóbb Szebeléb, Ellés, Nussgrund (?)⁵

Ha a művelési költségeket vesszük a terület nagyságára nézve irányadóul, úgy Ellés az első, Nussgrund az utolsó, az utóbbihoz közelebb álló Szebeléb pedig a középső helyet foglalja el. Szóba-

¹ Az 1560—1600. terjedő összes meglevő jegyzőkönyvek.

² 1576. jegyzőkönyv.

³ *Breznyik* i. m. 31. lap.

⁴ 1552-iki számadások.

⁵ 1601—1602. számadások.

hozom itt Solymos nevét is, amelyet egy 1563.-iki panasz városi birtoknak mond, neve azonban hivatalos iratokban nem fordul elő.¹

Magánosok
birtokai.

Földrajzilag sokkal kiterjedtebb azonban a magánosok kezén levő terület. A XVI. sz. első felében Rössel Erasmus látszik legmódosabbnak; 1520.-iki végrendeletében 500 firt értékű borról, váczi és bái szőlőiről rendelkezik.²

Szőlőtelepek
helye.

Az összes szőlőtulajdonosok névsora nem állapítható meg, azonban forrásaink számos vonást őriznek, amelyek a lényeges pontokat meglehetősen feltüntetik. Nem kevesebb, mint nyolc különféle telep ismeretes: Szúd,³ Szebeléh,⁴ Besenyőd (Petschenitz!),⁵ Felsőbaka (Brattendorf),⁶ Bakabánya,⁷ Bát,⁸ Baierdorf (?)⁹ Bazin (Bősing!);¹⁰ összeségükben véve a délfelé párhuzamosan folyó vizek között húzódó hegyláncolatoknak az Ipoly és a Garam síkjába aláhanyatló végső lankái, egyúttal a hazánkbeli bortermelő-vidék szegélye, ami a termelés minőségére is befolyással van.

Szebeléh.

Köztük Szebeléh játsza a főszerepet; polgáraink javarésze ott igyekszik birtokra szert tenni. Területi és adólajstromok híjjával csak a többi uradalommal összevetve tudjuk nagyságát megállapítani s ez alapon alig látszik kisebbnek, mint a többi helységekben fekvő jószágok együttesen. A vidék földesura az esztergomi káptalan, amely a tizedet sokszor bérbeadja a selmeczieknek, olykor azonban, mint 1586-ban, magának tartja fönn.¹¹ Közte és a városiak közt a sűrűlódások napirenden vannak; maguk a szebelébi lakosok egyik félhez sem húznak állandóan, hanem a körülmények szerint foglalnak pártállást. 1571-ben komolyabb nézeteltérés merült fel köztük, mivel a selmecziek egy akó bor után csak 6 dénár hegyadót akartak fizetni, az egyháziakkal egy véleményen levő községek ellenben 10–11 denárt követeltek. Három káptalanbeli úr személyesen is megjelenik ez ügyben a helyszínen, de mert célt nem érnek, a királyhoz mennek föl panaszukkal. A helytartó megidézésére a jegyzőt Pozsonyba küldi az előjáróság. Az ítélet az adó nagyságát 8 dénarra szabta.¹²

¹ 1563. másolatkönyv.

² *Péch* i. m. 106. lap.

³ 1573., 1598. jegyzőkönyvek.

⁴ 1563., 1587. másolatkönyvek, 1571., 1573., 1580., 1596., 1600. jegyzőkönyvek

⁵ 1576. jegyzőkönyv, 1585., 1586. másolatkönyvek.

⁶ 1563. másolatkönyv, 1573. jegyzőkönyv.

⁷ 1563., 1588. másolatkönyvek.

⁸ 1573. jegyzőkönyv.

⁹ 1573. jegyzőkönyv.

¹⁰ 1595. jegyzőkönyv.

¹¹ 1586. másolatkönyv.

¹² 1571. jegyzőkönyv.

A békés művelés minduntalan akadályokba ütközik. Szebeléb a török torkában fektült s evégből állandóan az elnyeletés veszélye fenyegette. Az önkényének teljesen kiszolgáltatott lakosság a biztos romlásnál előnyösebbnek tartotta az enyhe formák között megnyilatkozó hódoltságot, ami csupán adófizetésben nyilvánult. Ezzel legalább elérhette azt, hogy gazdasági műveleteiben teljesen szabad kezet nyert. Azonban az ott birtokos schmecciek, akiknek ingatlanai szintén veszedelemben forogtak, nem akarták megosztani a méltányos terhet. Jogcímük a város kiváltságainak sérthetetlensége: a tanács nem akart kezességet vállalni alattvalói helyett. A szorongatottak kérelmei ezért kezdetben teljesen meddő eredménnyel jártak, úgy, hogy végtére is elkeseredésükben az egyedül lehetséges megtorlásmóddhoz folyamodtak: a polgárokat megakadályozták abban, hogy szüret után hordóikat hazavigyék.¹ A város a hegyadó ügyében elfoglalt álláspontjához mindvégig mereven ragaszkodott, de a részletekben, az ijedség hatása alatt engedékenyebbé vált. Igazi polgári furfanggal találja meg a helyes középutat, amely a községbelieknek is kedvez s amellet a független bányaváros becsületén sem ejt csorbát. Kimondja ugyan továbbra is egyetemes érvényű tagadó állásfoglalását, de az egyeseket még maga ösztökéli, hogy mint magánemberek járuljanak hozzá a szebelébiek terheihöz.²

Mindez nem sokat lendített az állapotokon. 1573-ban és 1586-ban — mint az illető jegyzőkönyvek mutatják — a községbeliek újból a régi követeléseket hangoztatják, annak nyilvánvaló jelétül, hogy az eredeti megállapodás csak rövid érvényű volt. A polgárok a közvetlen veszedelem elmúltával megfedekeztek a tett engedményekről, úgy hogy minden krízis alkalmából újból kellett ezeket kicsikarni tőlük.

Szőlőtulajdonos gyanánt több igen tekintélyes polgár szerepel: Schlacher, Lorberer, Polner, Daniel, Richter; az első azonban még e században eladja birtokait. 1568-ban örökébe Rubigalli lép. Lorbererék több éven át parlagon és gondozatlanul heverő szőlői az 1595.-iki családi szerződés alapján idegennek adatnak el.³ A birtoktestek nagysága tetemes ingadozást mutat, amennyiben egy-egynek ára 40—100 frt közt váltakozik.

Terjedelem tekintetében a Bakabánya vidékén, Dobó birtokain fekvő szőlőhegyek következnek Szebeléb után, amelyekért 50 frt.-nyi bérösszeg jár évente a földesúrnak. 1587-ben azonban oly rossz a termés, hogy a művelők nem bírják előteremteni a szükséges pénzt

Bakabánya
vidéke.

¹ 1563. jegyzőkönyv.

² 1568. jegyzőkönyv.

³ 1595. jegyzőkönyv.

és halasztásért kell folyamodniok. E vidék az u. n. Plischka-hegységben feküdt¹ s szintén ki volt téve a török zaklatásainak. Reá is vonatkozik az 1568.-iki tanácsnyilatkozat, amely a polgároknak, mint egyeseknek az adó fizetését megengedi. 1581-ben a város még tovább megy. Dobó kedvéért u. i., aki mint Lévai várnagy sokat tehetett Selmecz védelme érdekében, az u. n. török tized fizetését — ugyanazét, amelyet a szebelébieknek megtagadott — itteni birtokaira nézve másképp oldotta meg. A földesúr a tized mellett volt, a tanács ellenben egy állandó bérösszeg fizetését hozta javaslatba, amelyhez minden polgár területének arányában járul.²

E vidéken, amelyhez a felsőbakai szőlőtelepek is tartoznak, Baumgartner Ambrus kereskedő volt a legtekintélyesebb gazda, aki-vel Fredel Pál, Hohenberger, Lorberer, mind megannyi híres család versenyzett.

Felsőbakai
szőlők.

Kortörténeti szempontból nagyon érdekes egy 1563.-iki feljegyzés. Pütkösd idején nagy zivatar dühöngött Felsőbaka tájékán; az esővíz hatalmas patakokban özönlött alá s mennyiségben gyarapodva, minél lejjebb ért, annál több kárt okozott. Matthesné, aki a lejtő magasabb részein művelt szőlőt, természetesen nem volt felelősségre vonható azért, hogy a kártékony ár főképp az ő birtokán keresztül tört magának utat; a parasztok azonban mégis kárpótlásra szólították föl. A tanács a megtámadott védelmére kelt, bizonyítván az illetőnek nem kevésbé károsult voltát, amennyiben az ő tőkéi alul viszont a még magasabban fekvő bakabányai szőlőkből jövő víz mosta el a földet. Érveléssel azonban nem lehetett a vádlókat meggyőzni. Az egész népesség Matthesné ellen fordult és pedig oly fenyegetőleg, hogy az nem is mer a kertjében szenvedett pusztulás helyreállításához fogni, mivel mindenfelől alkalmatlankodnak neki. Matthes, a megtámadott asszony néhai férje hat esztendővel ezelőtt több megszorult parasztot 24 frt.-tal kisegített, akik a kölesönt máig sem fizették vissza. A szegény asszony végre, hogy szőlejét idején megművelhesse s támadóitól szabaduljon, a fenti összeg elengedését helyezte kilátásba, ha nem zavarják többé.³

Besenyőd.

A besenyődi szőlő főbirtokosa Schall Illésné volt, elhunyt ura végrendelete alapján. 1585-ben nagy méltatlanság esett rajta, még pedig egyházi részről. A falu földesura, Telegdy nagyszombati, előbb pécsi püspök, egyúttal sági prépost, káptalanának egy tagja Semléky

¹ 1588. másolatkönyv.

² 1581. jegyzőkönyv.

³ 1563. másolatkönyv.

János által, az említett végrendeletet figyelembe nem véve, megszakadás ürügye alatt az özvegyet megfosztotta birtokától. Ámde az aszszony, mint Selmecz legelső polgárának özvegye, atyafiságban állott a város intéző köreivel, akik azonosították magukat az ő ügyével s Bakabányával szövetkezve erőyes hangon követeltek elégtételt. Hónapok sem teltek el s az eset már az összes bányavárosok nyugalalmát felkorbácsolta; ezek Körmöczön közös gyűlést tartottak s erőyesen tiltakoztak a sérelem ellen. De sem ez, sem a honti szék ítélete, amely Schallnének adott igazat, nem változtatott a dolgon. Végre a királyi herceg közbélcépése orvosolta a sérelmet; a kielégítés azonban nem ment könnyen. 1586-ban meghalt a püspök s a pozsonyi kamara Pográny bakabányai ezredesnek, a selmecziek jó ismerésének juttatta a prépostság biztosí állását, aki azt a parancsot kapta, hogy a lefoglalt szőlőket kellő értéken adja el, de a pénzt további felhatalmazásig tartsa magánál. Ezzel az ügy csakhamar befejeződik, még pedig, ha néhány odavetett szóból ítélni szabad, a panaszosok javára. Ugyanekkor a tanács azon érveléssel, hogy az özvegy a szőlőt jogilag visszakapta, zárlatot rendel el a benne hagyott 195 akó borra, melyet szintén az örökösöknek kiadni javasol.¹

A többi szőlőhelyen csak átsiklom; itt a selmeczieknek 1—2 kisebb terjedelmű tagon kívül egyáltalában nem volt birtokuk, ez a kevés pedig gazdaságilag alig nyom valamit a latban.

Épen így röviden végezhetünk ama néhány polgárral is, akikről fel van jegyezve, hogy bortermelők, de a hely és a szőlő nagyságának megnevezése nélkül. Ilyenekül az Óder, Füdersnimb, Marcusch, Greguschowitz családokat említhetjük meg. Ezeken kívül bizonyára tekintélyes a forrásokban nem említett birtokosok száma.

Nem hiányzanak a sorozatból az iparosok sem, noha szereplésük két okból korlátozott; először kevésbé tehető vagyon helyzetük miatt, másodsor pedig azért, mert a termelt bort nem adhatják el, ha tekintélyes összeget nem fordítanak bányaművelésre.

A belvárosban minden bányapolgár korlátlan italmérési joggal rendelkezett. A jogosultak nagy számánál fogva azonban tüstént kiténik e jog csekély gyakorlati haszna.

Annál nagyobb bevétellel dolgozik azonban maga a város. Működési tere Hodrusbánya, az egyik külváros, ahol 700 felnőtt munkás él. Az ital árusítása idekint nagy haszonnal jár, mivel Selmeczbánya fentartott jövedelme. Rengeteg mennyiségű bor fogy

¹ 1585—1586. másolatkönyvek, oklevelek.

el s minthogy a város tulajdon szőlei a keresletnek csak csekély hányadát tudják fedezni, a többi bort vásárlással kell pótolni.

E téren sajnos, csak igen szórványos adatokra bukkanunk. Az alábbiakban közlöm az évszámot, a szállító nevét, a szállított bor eredetét és értékét:

1560—70. között Kruzsits Péter ? ?

1576. Ság prépostja ? ?

1576. Koszmályi ? ?

1576. Julius gróf. Honti hegyalja 200 frt.

1577. ? Szentgyörgy 100 frt.

1580. Radulffy, Szilas 400 frt.

1582. Duló Gergely ? 250 frt.

1588. Illésházy. Bazin, Szentgyörgy 1850 frt.

1599. Polack ? 200 frt.

Ha hiányos is ez a sorozat, mégis önkénytelenül is kiviláglik belőle a Kis-Kárpátok borainak kedveltsége.

Az ital ára és a
fogyasztási adó.

Nemcsak az elárúsítás tényét, hanem a termelt borok pincébe helyezését is vizsgálat előzte meg. Ennek alapján történik az ital árának és a fogyasztási adónak (Ungeld) megállapítása. Az utóbbi arányban áll az ital meszelyegységben számított értékével. Adókulcs gyanánt az az elv szolgál, hogy az akónként járó adó a meszely árának kétszerese legyen, azaz két dénáros bor után 4 dénár, 4 dénáros után 8 és így tovább. Ezen fogyasztási adóra nézve megjegyzendő, hogy azt nem szabad a hodrusi városi vendéglő (Leuthaus) jövedelmével ugyanegy fogalomnak tekinteni, amint azt több feldolgozott műben találjuk. Félreértés elkerülése kedvéért a kettőt, mint különnevi dolgot teljesen el kell választani egymástól, annál is inkább, mert a Leuthaus jövedelme egyáltalában nem adóalap. Maguk a források is megkülönböztető, noha egymáshoz meglehetősen hasonló elnevezést használnak. A magánosoktól beszedett főnebbi borfogyasztási adó neve: Wein-Ungeld,¹ a városi igazgatás alatt álló s minden verseny nélkül működő hodrusi vendéglő két hetenkint beszolgáltatót jövedelme ellenben Weingeld.² Ha mindez nem elég, bizonyosságul szolgál az a körülmény is, hogy az évenként beszedett Ungeld a vendéglő jövedelmének csak mintegy $\frac{1}{10}$ része.³

Ellenőrzés.

A pincébe helyezés tényével a bor vizsgálata még korántsem merül ki. Elhelyezésétől kezdve a kimérés idejéig a bor sokat veszíthet eredeti tisztaságából: megromolhatik, keverhetik vagy hamisít-

hatják. Az efféle visszaélések elkerülését célozza a négy kóstoló úr kinevezése, akik hetenként háromszor, azaz vasárnap, kedden és csütörtökön a kimérés szünetelése idején sorra járják az italméréseket s az észlelt minőség alapján szabják meg az ár nagyságát. E kóstolás kötelező eljárás, s az a koreszmáros, aki valamely ürügy alatt kivonja magát alóla, súlyos pénzbírságban marasztaltatik el.

A felügyeletre valóban nagy szükség volt, mert a család sehol sem oly könnyű, mint e téren. Legelső sorban maga a kimérés joga lehetett vitás. Kachelmann feljegyzése szerint csak 1572-ben jött divatba a Körmöczön már Beatrix királyné idejében meghonosodott szokás, amely szerint a bormérésből eredő haszonélvezet kiváltság; vele csak azok élhetnek, akik legalább 2 frtot fektetnek be bányaművelésbe, azaz annyit, amennyi két-három munkás egy heti foglalkoztatására elegendő.¹ Ezért oly lakosokra nézve, akiknek szüleik vannak, bányászattal azonban nem foglalkozhatnak, a borkimérés engedélyét azon feltételhez kötik, hogy a fenti 2 frtot a városi pénztárba szolgáltatassák be, amely azt a szükségben sinylődő üzemek fölsegelésére fordítandja.² Ez a törvény azonban nem hatotta át az egész községet. Még olyanok is megpróbálkoznak a kiméréssel, akiknek szüleik sincsenek, de azért ilyen látszattal vásárolnak össze borokat. 1576-tól ennél fogva az ellenőrzést az ilyen üzelmekre is kiterjesztik; ki kellett puhatolni, ki ki hol és mennyi bort szűrt.³ Borkimérési engedélyek kiadása körül maga a tanács tesz kivételeket, midőn különös kegy gyanánt egyeseknek érdemeik fejében örök időre vagy korlátolt időtartamra megengedi az ezen jövedelemben való részesedést, ha az előirt feltételeknek nem is tesznek eleget. Az engedély legtöbbször csak két hétre vagy néhány hónapra szól, az örökös kiváltság a nagy ritkaságok körébe tartozik. Annak illusztrálására, mennyire törnek utána, elég legyen csak annyit említeni, hogy bányamesterek, orvosok s mások nem röstellették ilyen kiváltságokért folyamodni.⁴

Borkimérési
engedélyek.

Vendéglősök részben a bányapolgárok, részben felfogadott alkalmazottak, továbbá azon bányaműveléssel nem foglalkozók, akik mesterségük folytatása kedvéért két forint adót szolgáltatnak be hetenként a városi pénztárba. A kimérési feltételeket már ismerjük. 1597-ben ezekhez csak az a határozat járul, hogy a főcsaplármester jegye nélkül senki se merjen e joggal élni.⁵

¹ Kachelmann i. m. 148. l.

² 1597. jegyzőkönyv.

³ 1576. jegyzőkönyv.

⁴ 1564. és 1568. jegyzőkönyv.

⁵ 1597. jegyzőkönyv.

Korcsmai
szabályok.

Italmérés ideje az egész nappali idő, kivéve a vasárnapi, keddi és csütörtöki istentisztelet tartamát. Kivételt csak a betegek, gyermekágyasok és vándorlók képeznek, akik nem multság kedvéért, hanem egészségi szempontból élnek az itallal. Midőn a tűzharang, amely egyúttal sörharang is, este 9 órakor megszólal, mindenkinek távoznia kell a korcsmából, ellenkező esetben a vendéglős valamennyi vendégével együtt súlyos büntetésben részesül. Aki házi használatra akar italt venni, ám vegyen, de odahaza és csendben kell elfogyasztania.¹

A fenti záróra csak nyár idejére vonatkozik, télen már 8 órakor következik be; épen így van szombaton este is, hogy másnap mindenki józan fővel mehessen az Istenházába.²

A hodrusi u. n.
„Leuthaus.”

Még egy, Selmecz sajátos körülményei alapján létrejött intézményre akarom felhívni az olvasó figyelmét. Hodruson, ahol mintegy 700 főnyi munkásnép él, a családtagokat ide nem számítva,³ a bormérés jogát kizárólag a város élvezi, mint leggazdagabb jövedelmi forrását. A század második felében talált feljegyzések szerint a brutto összeg 3500—7000 forint közt ingadozik évente, ami mai értékben közepesen mintegy 100,000 koronát tesz.⁴

A Leuthaus nevű épület azonban helyhatósági célokra is szolgált, mert a tanács egy képviselője⁵ és a városból kirendelt drabantok közül 2—3 állandóan itt székelt. A kimérést a tanácsosnak felelős vendéglős végzi, de a jövedelemmel való elszámolás az előbbi feladata. A vendéglő, mint láttuk, nagy forgalmú volt, csak a század vége felé kezdett a jövedelem megcsappanni. Az utolsó évtized tanácsképviselei, Tarkha és Rumpf botrányos állapotokat teremtettek. Míg az azelőtt beszolgáltatott borpénzből mintegy 2000 frt tiszta jövedelme maradt a városnak, most már alig tudják a borszállítók számláit fedezni belőle. A két jó urat különben a század végén utolérte a nemesis; egymással is csunya perpatvarba keveredvén, mindakettőt kigolyózták a tanácsból. 1596-ban indul meg ellenük a vizsgálat. A hosszadalmas tárgyalások folyamán főleg Tarkha bűnös volta derül ki, aki nemcsak a Leuthausban kezelte lelkiismeretlenül a város dolgait, hanem a bányáknak is igen sokat ártott.⁶

A vett és kimért
bor egységára.

A bor vásárlásánál, mivel nagyobb mennyiség forog szóban, az egységár akónként van megállapítva, az eladásnál ellenben, amely

¹ Breznyik i. m. 189—199. oldal.

² 1577. jegyzőkönyv.

³ 1541. népösszeírás.

⁴ Külön számadások töredékei.

⁵ A meglevő jegyzőkönyvek valamennyijében.

⁶ 1596. jegyzőkönyv.

részletekben történik, meszelyenként. Egy-egy akó ára két forint körül jár; a meszelyé 1570 előtt nem múlja felül az 5 dénárt, a század végéig azonban fokozatosan 8 dénárig emelkedik.

Míg a bor kimérését a hatóság a belváros területén az egyes bányapolgároknak vagy a város anyagi haladását előmozdító más lakosoknak engedte át, addig a sörfőzés javarészt városi haszonélvezet. Bent a „magasházban“, kívül Hodruson főzetett a város sört. Nehány bányapolgárnak szintén volt ugyan sörfőzési joga, a terméket azonban csak telepeik munkásai körében árusíthatták. A sörfogyasztási adó természetesen csupán a 6 vállalkra nehezedett s egy átalag világos sör után 5, sötét sör után 1 dénár volt.¹ Az előbbi, amely buzából és komlóból készült, Proschowsky-Bier néven emlittetik forrásainkban, a jóval silányabb árpalé pedig fekete sör elnevezés alatt fordul elő.

Sörfőzés.

Magánosok sörfőzőjoga.

Sörfajok.

A főüzem a magasházban volt, malátszárítóval kapcsolatban. Egy kormányzó vezetése alatt legfőljebb 4–5 legény dolgozik benne, több aligha, mert az összes alkalmazottaknak kifizetett heti bér az 1565.-iki számadási töredékek szerint 370 forintra rúg. Egy főzet (Geprew) rendszerint 18 átalagból áll, s ehhez 22 véka maláta kell, míg nyár szakán, midőn a sör gyorsan savanyodik, a termés 15 átalagra apad le, 19 véka malátával.² A sörfőző nagyságára e számadatok alapján következtethetünk: a városi üzem költsége, beleértve a nyers anyag vásárlását is, 1599-ben csaknem 1900 forint, míg a hodrusi csak 600. Az épület különben 1595 május 1-én a legények gondatlansága következtében leégett s vele együtt mintegy 15 más ház is.³

A magasház.

A berendezés egyik kellékének érdekes emléke maradt fenn: az u. n. famegtakarítási szabadság (Freiheit der Holzsparkunst.) Minthogy e jogot a város 1573-ban 160 frton megvette, elhatározták, hogy az ily módon kiadott pénzt más úton fogják visszavenni. E végből mindenkinek, aki Proschowsky sört főz, 15 frtot, aki feketét, 10 frtot kell adnia; a lakosság egyéb részének egy frtot minden kályha után. Senkinek sem áll jogában ilyen készüléket felállítani, míg az említett taksát le nem fizette?⁴ Érdekes lenne e találmány lényegét ismernünk, mivel azonban a szerkezetre vagy használati módjára vonatkozólag legcsekélyebb utalás sincs, be kell értnünk az érdekes tény egyszerű felemlítésével.

A famegtakarítási szabadság.

¹ 1577. jegyzőkönyv.

² 1567. jegyzőkönyv.

³ 1593. jegyzőkönyv.

⁴ 1595. jegyzőkönyv.

A sörgyártással különben a század végén épen úgy van baj, mint a borkezeléssel, különösen Hodruson, ahol a sörfőző hanyag;¹ Selmeczen a vezető ezzel ugyan nem vádolható, a baj oka itt inkább a gabona drágaságában keresendő, amiért sokan azt ajánlják, hogy az italt higabban kell készíteni. A javaslat azonban a külső tanács ellenmondásán hajótörést szenved, mert a huszonnégyesek már az eddigi főzetet is rendkívül tartalmatlannak mondták. A tisztviselők fizetésük mellé sörjárandóságot is élveznek, amelynek megvonásáról hallani sem akarnak.²

Hogyan történt a sör kimérése, nem tudni. Csak Hodrusról van feljegyezve, hogy a két városi koresma közül az egyikben Proschowsky-féle, a másikban fekete sört mértek ki.³

Magánosok
sörfőzése.

Magánosok, mint már említettem, csak saját bányatelepeiken mérhetik ki az általuk készített sört. Noha ezen engedményesek száma többször föl van említve, e numerus, amelyet az előjáróság szab meg, nem látszik állandónak.

1578-tól fogva csakis a bányák számára dolgozó sörfőzőknek van létjogosultságuk, amelyek közül a Brenner-, Rubigalli-, Cuntz- és Óder-féle Proschowsky-sört, Jakab, Loskosch Bálint és Fuchs Ágoston ellenben csak feketét gyárthatnak.⁴

A hodrusi völgyben fekvő Schall-féle serfőző, amely valószínűleg a Brennerékével azonos, nem elégedett meg azzal, hogy a város vizét használhatta, hanem a közel fekvő erdőből szedte a fát is. Emiatt sok kellemetlensége volt a hatósággal, mert a legszebb élőfákat vágta ki tüzelőnek, pedig e célra selejtesebb anyag is megfelelt volna.⁵

Rubigalli 1590 táján, bányái eladása után elveszti sörfőzési jogát.⁶ Fuchs sörfőzője pedig, mely a kamaraház alatt, az u. n. belső kapunál állott, 1597-ben cserél gazdát, előbb Krüger Bálindra,⁷ utóbb 1599-ben Reuterre menvén át. Eladási ára mindenképp 800 forint volt, amiből kitűnik, hogy a sörfőző egyenértékű volt a legelőkelőbb polgárok házaival.

A század végén a Lorberer családnak, a 70-es években Schönfeldernek van sörfőzője, de úgy ezek, mint a többi 3—4, kisebb terjedelmű üzemek voltak.

¹ 1600. jegyzőkönyv.

³ 1597. jegyzőkönyv.

⁵ 1577—1578. jegyzőkönyv.

⁷ 1597. jegyzőkönyv.

² 1600. jegyzőkönyv.

⁴ 1578. jegyzőkönyv.

⁶ 1591. jegyzőkönyv.

Kereskedelmi cikknek tekinthetők a különféle bányatermékek Bányatermékek.
is, amelyek rendjében kétféle csoportot különböztetünk meg: a
nyers érceket és a kohászati folyamathoz szükséges nyers anyago-
kat. Az előbbieket körébe tartozik az arany, ezüst, az utóbbiakéba az Aranyos-ezüst.

ólom, rézkéneg, kovand, ón, kén, higany és szén. Amazok helyben
dolgoztatnak föl számos helybeli kohókban s a belőlük kiolvasz-
tott tiszta fém Körmöczbányára, a központi bányavárosba szállítta-
tik. Ezen feladatot az u. n. ezüstfuvar hajtja végre. Az út időtar-
tamát nem ismerem, csak annyi bizonyos, hogy a fogatok szomba-
ton érkeznek Selmechre, s hétfőig tartózkodnak itt.¹ A szekereket
tehát vasárnap rakják meg. Ezt a kartársak nem tartották vétségnek,
de némely lelkes, pl. Vöringer nem győz eléggé korholni ellene,
főleg pedig az ellen, hogy a vasat mindig ünnepnapon fuvarozzák.²

A fémolvasztáshoz szükséges vas beszerzéséről már az építő-
ipar terén volt szó. Ennél sokkal fontosabb azonban az ólom sze- Vas.
repe, amely ennél fogva a legfontosabb behozatali cikkek közé tartozik.

Valaha idehaza is termelték, az ősi Glanzenberg nevű telepen.
A bánya beszüntetése után 1560-ban azonban teljesen a külföldről Ólom.
kellett a készletet beszerezni.

Az ólom mázsánként számított ára az idők olyamán a követ-
kező arányokban emelkedett: Ólom egységára.

1535-ben 3'00 frt.

1570-ben 2'90 „

1581-ben 2'95 „

1595-ben 3'10 „

Szállítók gyanánt ritkán beszüntezbányai, legtöbbször lengyel-
országi, főleg krakkói vállalkozók működnek. Az utóbbiak közül kül- Ólomszállítók.
nösen Sayatz Márton érdemel említést, aki az ólomszállítást harminc
éven át csaknem monopolizálta. Kötelességét pontosan teljesítette,
aminek fejében a város több rendbeli jóindulatával tüntette ki. Erre
mindjárt 1570-ben van példa, amikor Sayatz már egy évtizede jár-
hatott el ilyen ügyekben. A vállalkozó alapos okokkal igyekszik
a hatóságot áremelésre bírni, okul adván az út gyarló voltát, a ta-
karmány drágulását s azt a körülményt, hogy mivel most Magyar-
országból nem szállítanak ki rezet Krakkó felé, bajos ott Selmechre
fuvarosokat kapni.⁴ Az első két argumentum mindennapi, annál ér-

¹ Péch i. m. 261. l.

² Breznyik i. m. 267. l.

³ Péch A.: A bányavállalatok története. 101—105. l.

⁴ 1575. jegyzőkönyv.

dekesebb azonban a harmadik, mert a korra nézve jellemző. Kiderül belőle, hogy úgy a rezet, mint az ólmot, hazai fuvarosok szállították.

Az ólom- és
rézfuvar kaposo-
lata, Krakko
jelentősége.

A besztercebányai rezet Krakkoig, ahol terjedelmes raktárhelyiségek vannak, átrakás nélkül egy füst alatt fuvarozzák; e város átrakodó főállomásként szerepel. A főút innét a Hanza-kikötők felé irányul, ahonnan a továbbítás a civilizált világtájak felé a legkönnyebben megy, miután a török hódoltság miatt Velence ilyen szerepe megszűnt. A Krakkóban kiürült szekereket a magyar bányavárosok felé ólommal rakják meg. Ilyen módon mindkét fém szállítása könnyebbé vált, emellett fuvarosok fogadásával sem kellett bajlódni. 1570-ben a rézkivitel egy időre fennakadást szenvedvén, Magyarország felől nem indultak szállítmányok s a szállító maga volt kénytelen fuvarosokról gondoskodni. Ezért Selmece beleegyezik az ólom árának 7 dénárral való emelésébe, azonban, úgy, hogy hivatalosan a régi 290 forint legyen megnevezve, mivel a többi vállalkozónak a tanács nem hajlandó hasonló engedményeket tenni.¹

Az áremelkedés, amig Sayatz volt a főmeghízott, soha sem érte el a század elején fizetett 3 frtot. 1580 táján az öreg Márton elhalálozván, helyébe fia, Máté lépett, aki 1582 novemberétől 1583 márciusáig, azaz 4 hó alatt összesen 2900 mázsát szállított². 1584-ben fordult elő utoljára e család neve. Ez alkalommal a nagyobb eladási árt sürgető vállalkozónak a tanács tagadó választ ad, de ugyanakkor titoktartás terhe mellett 50 frt ajándékot nyújt neki, hogy a többi fuvarozók neszét ne vegyék a dolognak.³

Sayatzék helyét 1588-ban Schrott, 1595-ben Haidlowsky János krakkói kereskedő foglalja el.

Érdekes magának a szállításnak lebonyolítása is. Ama följegyzések, amelyek 800, sőt 1000 mázsá anyagnak egyszerre történt idehozatalát jelzik, terjedelmes szekérsorra engednek következtetni. Hetenként négy-öttször vonult be ilyen menet a városba, legsűrűbben nyáron, legritkábban ősszel és tavasszal,⁴ midőn a közlekedő utak állapota a legrosszabb volt s a nehéz fogatok a tengelyig merültek a sárba. Ezen nincs mit csodálkoznunk, ha végignézzük a megfutott pályát: az Árva-völgyét, Liptószentmiklóst s a Stureczet, vagy akár a nagyobb kerülőt mutató turóczmegyei ösvényt.⁵ A hegyek közt a hó sokszor annyira megrekedt, hogy több hónapon át teljes lehetet-

¹ 1570. jegyzőkönyv.

² 1595. jegyzőkönyv.

³ 1584. jegyzőkönyv.

⁴ Több számadási töredék.

⁵ 1564., 1571. jegyzőkönyvek, 1588. másolatkönyv.

lenség volt az átjárás. Ilyenkor ama városok, amelyek ólomkészlete kifogyott s kölcsönbe társaiktól nem kaptak, az üzem fennakadása miatt nagy károkat szenvedtek. A nagy szorultság az egymásra utalt városokat sokszor még lopásra is serkenti. Besztercebánya és Kőrmöcz, amelyeken az utak valamelyike átvezetett, nem egyszer foglalták le hiány esetén a selmecziek által rendelt szállítmányt.¹

Az ólom árusítása a városi mérleg hivatal feladata. A szállítók által összehordott készlet itt kerül forgalomba. 1602-ből van egy erre vonatkozó számadásunk. Egy esztendő leforgása alatt befuvaroztak 1438⁵ mázsa ólmot, 4976.06 forinton, vagyis ekkor már 3.45 forintjával. Minthogy mázsáját az egyes bányapolgároknak rendszerint 3.75, finomabb minőségünél 3.85 forintjával adták el, a mérleg, mint városi jövedelmi forrás egy-egy mázsa után 30—40 dénár haszonnal dolgozott. 1398 mázsa fogyasztás mellett 5248.44 forintot mutat a bevételek rovata, vagyis csaknem 300 frt volt a város tiszta nyeresége. Hozzászámítandó ehhez a salakólm eladásából nyert jövedelem: 49 mázsa 3.50 forintjával 168 frt értékben, ócska ólomanyag 11.50 forint; az együttes nyereség tehát közel jár az 500 forinthez.²

A városi mérleg
ólm forgalma.

A többi kohószükséglettel röviden végezhetünk. Ilyen nélkülözhetetlen anyag volt a kénkovand. 1575-ig Ujbányán állott ilyenmű bánya művelés alatt; ez évben azonban Hodruson a Kherlingen találtak sokat s mivel ez sokkal kevesebb költséggel jutott az olvasztókhoz, az előbbivel felhagytak.³ Kovandot különben Jaszena vidéke is szállít Zólyom megyében.⁴

Kovandó.

Besztercebányáról hozzák a rézkénvet,⁵ a Tátrából a kénesőt és a cinóbert,⁶ Bécs felől a kenet és az ónt.⁷

Egyéb
kohószükséglet.

A személyforgalmat lóháton és kocsin bonyolították le. Az előbbi sokkal kedvezőbb mód, ami az utak dőcögös volta és a rugótlan szekerek korában teljesen érthető. Nagyobb utazás mégsem történhetik meg fogatok nélkül. Nekünk csak hivatalos adatokról, főleg a lelkészek idehozataláról van tudomásunk. Épen az észlelt nehézségek vázolója az érdekes bennük, mert ebből képesek vagyunk embereink utazgatásait rekonstruálni. Mindenekelőtt a költségek tetemes volta ragadja meg figyelmünket. 1567-ben Conon Lukács pap

Személyfor-
galom.

Utazás.

¹ 1563., 1588. másolatkönyvek.

² 1602. mérlegszámadások.

³ 1575. jegyzőkönyv.

⁴ 1585. másolatkönyv.

⁵ 1588. másolatkönyv.

⁶ 1565., 1581. jegyzőkönyvek; Péch i. m. 168. lap.

⁷ 1564. jegyzőkönyv.

idehozatala Sziléziából 230-,¹ Fischer Boldizsár lelkészé 1597-ben Grázból 550 forintba került.² Az utóbbit hat szekéren hozták, a melyek közül legalább négy a podgyász befogadására szolgált. A haladás lassú és kényelmetlen. A rossz utakon rendkívül lassan haladnak a kocsik; szinte bámulatos, hogy Béceset 4 nap alatt el tudták érni. Éjjel meghált az egész társaság valamely nagyobb helység vendéglőjében; ennek többszöri ismétlődése, a hálópénz, étkezés, takarmány, a szolganép ellátása csinos összegeket emésztett fel. Amellett az előkészületek is költségesek: viaszgyertyák, szeles időben is biztosított utazólámpák, különféle betegségek elleni gyógyszereszerzése mindig előfordul. Az egész napi rázatás után jól esett a fáradt tagok kipihentetése; ennek elősegítésére a számadásokból ritkán hiányzik az „álmital“ szó.

Forgalmi eszközök. Kocsik, szekerek.

A szekér-formákról alig hallunk: csak fekete bőrvánkossal ellátott kocsiról, vesszőfonatúró, teherszekerekről, szánról van tudomásunk.³

Ha nem is a külső forgalom, de a pezsgő bányászat elég jogcím arra, hogy a város nagy kiterjedésű területén a közlekedési alkalmatlanságok tekintélyes száma legyen forgalomban. Ahol annyi a szét-szórtnan fekvő bányabirtok, kohó, éremalom, zúzó, oly élénk a mezőgazdasági és bányászati termények behozatala s az iparcikkeknek kisebb körre kiterjeszkedő kereskedelme, érthető, hogy polgáraink sokkal kevésbé lehettek el nélkülük, mint manapság. Föltevésemet csak viszonyyszámokkal bírom támogatni, mert összeírás nem akadt kezem ügyébe. Ezt a szerencsés állapotot is csupán egy hadiadószámba menő körülménynek köszönhetjük.

Selmecz 1588. éki hadi-fuvara.

1588-ban Dobó 20 izmos tehervontató lovat, azonfelül 4 bő, jól megvasalt társzekeret, 6—6 paripával kér a várostól. A tanács, amelynek éppen vezető tagjai érdekeltek leginkább az ilyenfajta dolgokban, szokásához híven most is kifogással próbál élni. Dobó azonban, aki már tudta, milyen emberekkel van dolga, nem engedett s a város kénytelen volt a felszólításnak eleget tenni. Az áldozatot az előjáróság így osztja fel: 8 lovat ad a tanács, hatot a Brenner-szövetkezet, egyenkint négyet Lorherer, Rubigalli, Hohenberger, Essopus, Waltzer, Moldner, kettőt-kettőt Pierfürer, Plessl és Mattheis. A négy szekér kiállítói: a város, a kórház, Theinigerné és Öder.⁴

Hírnökszolgálat.

¹ *Breznyik* i. m. 200—204. lap.

² *Breznyik* i. m. 269. lap.

³ 1595. jegyzőkönyv.

⁴ 1588. másolatkönyv.

manapság már egyáltalában nem divatozó módja: a lovas és kengyel-futó hírnökök tartása. 1565 táján a szomszédos helységekbe küldetvén, a következő díjazásban részesültek:

Zsarnóca	10	dénár	Körmöcz	25	dénár
Bakabánya	12	„	Bát	27	„
Korpona	12	„	Léva	32	„
Ujbánya	25	„	Beszterczebánya	35	„
Szentkereszt	25	„	Zólyomlipese	38	„
Bozók	25	„	Csábrág	50	„
Zólyom	25	„	Bécs	110	„ ¹

A közbiztonság kedvezőtlen volta nagy akadálya a forgalomnak s még inkább az utazási kedvnek. És mégis a lakosság nagymértékű hullámnzása észlelhető. Javarészt a külfölddel sűrű az érintkezés, aminthogy a város német és szláv elemeit sokkal több kötelék fűzi a német birodalomhoz, az örökös tartományokhoz vagy akár Lengyelországhoz, ahol véreik laknak, mint a magyar királysághoz vagy Erdélyhez. Idehaza legfőljebb a hasonló veretű szepesi vagy erdélyi szász telepekkel közlekednek, míg a magyar népességű területekkel olyannyira keveset törődnek, mintha kínai falat húzott volna közéjük a Gondviselés. A tót elem, amely városukat, mint egyszerűbb néposztály lakja s amely a környező sovány területeket műveli, sokkal közelebb áll szívükhöz, mint az államalkotó nemzet. Pedig az idők viharai nagyon megtépdesték már ősi diésőségünk büszke fáját; a nemes jóformán hontalanná lett saját hazájában. A térfoglaló török elől menekülni kénytelen, otthagya birtokát, amelyet királya nem bír és nem is nagyon akar megvédelmezni. Ha a városok kapuin kopogtat, hogy sanyarú sorsában befogadásra találjon, a néhai diéső királyai által felvirágoztatott polgárság kiváltságaira hivatkozva, megtagadja kívánsága teljesítését. A magyar keservesen megbánta ez alkalommal, hogy beolvasztó képességét annak idején nem érvényesítette jobban. A Szent István-féle fikció, a többnyelvű állam erejének hangoztatása itt bosszulta meg magát a legjobban. Oda jutottunk immár, hogy a királyi Magyarországnak nevezett keskeny szegélyen mindenki inkább volt úr, mint Árpád népének ivadékai.

A városok közönnyel nézték e változást, hiszen az ő uruk ezentul és épen úgy a magyar király, mint régente, sőt mi több német dinasztíából való, aki, ha szerét teheti, javukra billenti a kedvezések mérlegét. S a mi 1526 előtt nem történt, szorosabb össze-

Érintkezés a
külfölddel.

¹ 1565. számadások.

függésbe kerülnek azon területekkel, ahonnet származtak: a magyarságra idegen rendszer az ő hazai levegőjük. Még a magyar országyűlésbe küldik követeket, de már a kormányhatóságok, amelyeknél ügyes-bajos dolgaik vannak, a „kayserliche Majestät“ udvarából valók. A magyar törvény arculesapásával az egész finansialis igazgatás Bécsből folyik.

Ezen nemzeti hanyatlás korát Selmezbánya egyáltalában nem látszik különösebben megérezni: a császári sas védőszárnyai alatt virágzik, gyarapszik tovább, a kincstár nagy épülésére. Bizony a királyi magyar szabad bányaváros, amint magát még a multak iránti konzervativizmusból nevezni szokta, teljesen beleillik a vázolt környezethe. Polgárságának nagy része idegenből vetődött ide. Sokan bizonyos idő mulva újból visszatérnek hazájukba, másokat a hivatalos vagy üzleti ügyek vonzanak külföldre, az iparűzőket a vándorlások divatja bírja helyváltoztatásra, a tudományra szomjazókat pedig a német föld egyetemei vonzák: Tübingen, Jena, Wittenberg, Bresslau, Goldberg, Schweidnitz, Wien.

A bevándorlottak illetőségi helyei gyanánt: Pozsony, Sopron, Szepes, Sáros, Erdély szász lakosságú részei, főleg azonban Brassó és Segesvár vidéke, azonkívül Stájer-, Cseh-, Morvaországok, Alsó- és Felső-Ausztria, Lengyelország déli részei, főleg Krakó, Szilézia, Porosz- és Bajorország, a nagy városok közül: Wien, Teschen, Bresslau, Neisse, Stolpen, Odera, Augsburg, Nürnberg, Strassburg szerepelnek iratainkban. A magyar népesedésű vidékek nem vesznek részt Selmezbánya ezidőbeli népesedési mozgalmában, holott a lengyel és cseh nemzetiségű lakók nem mennek ritkaságszámba.¹

Végyszó.

Ezzel tárgyunk végére értünk. Az 1600. évvel erőszakosan megszakítjuk az események fonalát, noha a történelem szelleme, amely nem ismer ilven önkényes tagolást, tiltakozik ellene. A haladás folytonos, éles ellentéteket csak több, egymástól távol álló kor tényei tüntethetnek föl. Tárgyunknak a címben is jelzett határai teljesen konvencionálisak: a középük eső, jelen dolgozat egy kikapott rész abból a sötét tömkelegből, amelynek előző és következő része még teljesen homályban honol. Az ipar és kereskedelem talaján Selmezbánya adatai még töretlen, szűz földet jelképeznek, amely további feldolgozójára vár.

¹ „Natalitia“ oklevélcsozó.

